

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Expresivní komunikační funkce výpovědi
Illocutive force of syntactic pattern

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Ladislav Janovec, Ph.D.

Autor: Martin Wagenknecht

Kounická 36, Praha 10, 100 00

ČJ-D

prezenční

Rok dokončení: 2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 24. 11. 2009

M. Wagenknecht

Obsah

0.0 Úvod	3
0.1 Zaměření a východiska práce	3
0.2 Teorie mluvních aktů v kontextu vývoje jazykovědy	4
1.0 Teorie mluvních aktů.....	7
1.1 Původ teorie mluvních aktů a její východiska	7
1.2 J. L. Austin a mluvní akty	9
1.2.1 Konstativní a performativní výpovědi, podmínky úspěšnosti	9
1.2.2 Performativní věty a explicitní performativní formule .	10
1.2.3 Akt lokučení, ilokučení a perlokučení.....	12
1.2.4 Perlokuční akt a jeho vztah k aktu ilokučnímu	13
1.2.5 Klasifikace mluvních aktů podle jejich ilokučních sil ..	15
1.2.6. Přínos J. L. Austina	16
1.3 J. R. Searle a rozpracování teorie mluvních aktů.....	17
1.3.1 Podmínky úspěšného provedení mluvního aktu	20
1.3.2 Searlova klasifikace mluvních aktů	21
1.3.3 Přínos teorie J. R. Searla a jeho klasifikace	24
1.4 Další možnosti klasifikace mluvních aktů	25
1.4.1 Přístupy k Searlově klasifikaci.....	25
1.4.2 Performativní hypotéza a performativní paradox	28
1.5 Teorie mluvních aktů v české lingvistice.....	30
1.5.1 Úvod	30
1.5.2 Skladba spisovné češtiny.....	31
1.5.4 Česká verba dicendi.....	34
1.5.5 Skladba češtiny a Příruční mluvnice češtiny.....	35
1.5.6 Přínos a shrnutí výsledků českých lingvistů	39
2.0 Komunikační funkce expresivní.....	41
2.1 Pojetí KF expresivních u vybraných autorů.....	41
2.1.1 Austinovy behavitivy	41
2.1.2 Searlovy expresivy	42
2.1.3 Definice KF expresivních v klasifikacích M. Grepla ...	43
2.1.4 Srovnání nahlížení na výpovědi s komunikační funkcí expresivní	45
2.2 Vymezení KF expresivních.....	46
2.2.1 Srovnání vybraných definic KF expresivních.....	46
2.2.2 Vlastní vymezení KF expresivních	47
2.2.3 Druhy komunikačních funkcí výpovědi.....	48
2.2.4 Ironie.....	59
2.3 KF expresivní a ostatní třídy KF	60
3.0 Jazykové indikátory expresivních funkcí.....	65
3.1 Indikátory komunikačních funkcí výpovědi	65
3.2 Vztah obsahu výpovědi k její komunikační funkci.....	66

3.3 Jazykové indikátory komunikační funkce výpovědi.....	67
3.4 Explicitní performativní formule (EPF).....	68
3.5 Komunikační výpovědní formy (KVF).....	69
3.5.1 Prostředky lexikální.....	70
3.5.2 Prostředky gramatické.....	71
3.5.3 Prostředky prozódické.....	73
3.6 Jazyková indikace jednotlivých KF expresivních.....	74
3.7 KF výtky.....	74
3.8 KF pochvaly	89
3.9 KF přání.....	95
3.10 KF hodnocení a vyjádření libosti / nelibosti	98
4.0 Závěry	111
4.1 Komunikační funkce expresivní	111
4.2 Realizace KF výtky ve zkoumaném materiálu.....	111
4.3 Realizace KF pochvaly ve zkoumaném materiálu	112
4.4 Realizace KF přání ve zkoumaném materiálu	112
4.5 Realizace KF hodnocení a vyjádření libosti / nelibosti ve zkoumaném materiálu	112
4.6 Závěr.....	113
5.1 Resumé	114
5.2 Summary.....	114
6.0 Klíčová slova.....	116
Seznam použité literatury	117

0.0 Úvod

0.1 Zaměření a východiska práce

Komunikačním funkcím (KF) expresivním jsme se věnovali již v naší ročníkové práci. V ní jsme se pokusili o nástin problematiky nahlížení těchto KF a o formulaci některých úskalí pohledu na ně v současné české lingvistice. V první části této práce se zaměřujeme na shrnutí přehledu zahraničních i českých přístupů ke KF obecně, k jejich klasifikaci a k definici KF expresivních. Tyto přístupy srovnáváme a popisujeme, jaký byl vývoj nahlížení na klasifikaci KF a na definici KF expresivních. Na základě poznání dosavadního vývoje se ve druhé části práce pokoušíme zformulovat vlastní chápání KF expresivních. V rámci této činnosti upozorňujeme na některé problémy současného pojetí – zde máme především na mysli nízký počet KF řazených do třídy KF expresivních a některé hraniční případy s ostatními třídami KF.

Ve třetí části práce se zaměřujeme na možnosti realizace vybraných KF expresivních. Srovnáváme uváděné možnosti indikace expresiv se současnou jazykovou situací na základě vlastního výzkumu zaměřeného na novinové rozhovory; resp. na rozhovory uveřejněné na internetových portálech tištěných periodik. Rozhovory jsme shromáždili z následujících zdrojů: Lidové noviny (LN), idnes.cz, Respekt, Super.cz a Sport.cz. Náš výběr byl motivován snahou o pokrytí různých druhů dialogů závislých často na druhu periodika. Shromážděný jazykový materiál pochází z období leden až listopad roku 2009. Největší část pochází z období červenec 2009 (LN a idnes.cz); srpen až říjen (Super.cz a Respekt); říjen – listopad (Sport.cz). Celkem bylo analyzováno 71 rozhovorů a z nich vybráno k bližšímu zkoumání 516 výpovědí / replik, ze kterých 328 uvádíme jako demonstrační materiál přímo v textu. Ty jsou číslovány podle pořadí, které zaujmají v textu práce. Všechny analyzované repliky uvádíme v příloze, kde jsou seřazené podle jednotlivých zdrojů. V závorce na konci uvedené repliky uvádíme číslo, které má replika v příloze. Např.: 188. *Ale člověk by měl mít své cíle. Mezi ty mé nejbližší patří dostudovat, zdokonalit se v angličtině, vydělat víc peněz, abychom mohli s manželem postavit barák... Uvidíme (314)*. Zde 188 uvádí, pořadí repliky v rámci práce a 314 v souhrnu materiálu v příloze.

0.2 Teorie mluvních aktů v kontextu vývoje jazykovědy

Teorie mluvních aktů je jednou z reakcí na výlučně systémovou lingvistiku. Tato teorie je také součástí nové orientace v komunikačně-pragmatického obratu.

Podle Helbiga (Helbig 1991) ke komunikačně-pragmatickému obratu v jazykovědě v mezinárodním měřítku došlo v období přibližně po roce 1970. Tímto obratem rozumíme odklon od systémové lingvistiky a příklon ke komunikačně orientované lingvistice. Za touto změnou stál názor, že znakový systém jazyka není samoučelný, ale že slouží jako prostředek k mimojazykovým účelům. O obratu hovoříme, neboť předtím bylo zdůrazňováno strukturalistické nahlížení na jazyk jako systém. Odklon od tohoto nahlížení vyvolal dojem obratu.

V souvislosti s komunikačně-pragmatickým obratem se často hovoří i o změně paradigmatu v jazykovědě. Termín „paradigma“ zavedl Th. S. Kuhn a rozumí jím všeobecně uznávané výsledky bádání v určité oblasti dané vědní disciplíny. Jádrem paradigmatu je konsenzus vědeckého společenství a uznávání teoretických modelů, metodologických hodnot a vzorových příkladů problémů a jejich řešení – pro toto užívá Th. S. Kuhn termínu „disciplinární matice“. Při vztahování této teorie na jazykovědu se hovoří o tzv. „C-matici“ (chomskyánská matice) nebo „P-matici“ (pragmatická matice). Zaměření a koncentrace na jedno paradigma podle Kuhna patří mezi charakteristické znaky vývoje „normální vědy“ (Helbig 1991, str. 13).

Kritici měli proti Kuhnově hypotéze zejména tyto námitky: 1) že vědu chápe jako autonomní a samoregulační systém a nebere v úvahu vliv externích faktorů; 2) vývoj dějin vědy nelze redukovat na vnitřní systém poznatků (a ignorovat společenské procesy); 3) empirická data absolutně nezávisí na vědecké matici, poznatky záleží také na společenských zájmech a možnostech vědeckého poznání; 4) Kuhn izoluje proces vědecké činnosti od pojmu pravdy, čímž zpochybňuje vývoj vědy jakožto pokrok přibližující se pravdě.

Další, co je důležité vysvětlit v souvislosti s komunikačně-pragmatickým obratem, je otázka termínů jazyk, komunikace a společnost a jejich vzájemné

interakce. Pro vymezení vzájemných vztahů mezi nimi je důležité zařazení komunikační činnosti do úhrnu lidských činností, a tím i do komplexní společenské struktury. Jazyk je nástroj a prostředek komunikace – tedy nástroj jednání. Je tedy závislý na komunikaci a jejím prostřednictvím na společnosti. Komunikace v tomto spojení hraje důležitou roli, bez ní by hrozilo, že jazyk a společnost budou chápány odděleně. Společnost je v tomto vztahu určující článek, komunikace je nadřazena jazyku jako systému znaků. Komunikace je tím, co tvoří souvislost mezi jazykem a společností. Touto hierarchizací jsou vyvrácena tvrzení, že jazyk, komunikace a společnost spolu nesouvisí, a také tvrzení, že se jazyk, komunikace a společnost „jen“ navzájem ovlivňují. Tento popis vztahů také relativizuje názor, že komunikace je aktuální užívání jazykových znaků. Užívání jazykových znaků systému je totiž **nástrojem** komunikace.

Komunikačně-pragmatický obrat se úzce dotýká i předmětu jazykovědy, resp. předmětu vědy jako takového. Dříve než se tímto tématem budeme zabývat, je třeba vysvětlit některé termíny. Prvním z nich je vědecký objekt. **Objekt** je skutečnost existující v reálném světě nezávisle na vědomí lidí. Objekty se odrážejí v lidském poznání. **Předmět** vědy je část objektu, která je zprostředkována daným vědeckým přístupem. Přístupy k poznání určitého objektu mohou být různé v závislosti na zájmech a cílech poznání, resp. „poznávajícího“. Odtud je jen krok k otázce volby předmětu. Ta není závislá na libovůli badatelů nebo celých badatelských směrů, ale v této volbě se odráží společenské potřeby, filosofické pozice, úroveň badatele a stupeň poznání objektu.

„Dějiny jazykovědy ukazují, že se jazykovědci zabývali vždy stejným objektem, ale často jiným předmětem.“ (Helbig 1991, str. 29) Dosavadní výběr předmětů jazykovědy byl problematický v tom, že byl vždy absolutizován jeden z aspektů jazyka a závěry tohoto zkoumání byly vydávány za celek jazykovědy. Tyto jednotlivé etapy vývoje jazykovědy, ač se dnes zdají překonané a jednostranné, však byly důležité pro její samotný vývoj. Uvědomování si jednostrannosti těchto přístupů bylo důležité na cestě k vyváženému pohledu na jazyk. Překonávání starých idealizací a redukcí vede ke komplexnějšímu poznání objektu. (Helbig 1991, str. 30)

Předmětná oblast jazykovědy se rozšířila a přestrukturovala a některé disciplíny zasahují i do jiných disciplín či věd (např. komunikační a interakční problematika), proto se nabízí otázka, co je specifický aspekt lingvistiky, který jazykovědu sjednocuje. Základem této specifické předmětné oblasti jazykovědy jsou „jazykové výpovědi v reálném kontextu“, ty také obsahují sféru dat předmětné oblasti jazykovědy. Tato data umožňují analyzovat komunikaci z lingvistického hlediska. Předmětem lingvistiky jsou pravidla a normy, které jsou pojímány jako parametry společenského chování – na jejichž základě jsou výpovědi reprodukovány a přijímány. Právě proto centrálním předmětem jazykovědy musí zůstat jazykový systém (gramatika). Jazykový systém zahrnuje jazyk jako celek a umožňuje nám termín „jazyk“ vymezit v užším smyslu slova. V případě pokračujícího vývoje jazykovědy se nejedná o změnu předmětu, ale o jeho rozšíření (Helbig 1991, str. 32–33).

1.0 Teorie mluvních aktů

1.1 Původ teorie mluvních aktů a její východiska

Teorie mluvních aktů nemá kořeny v lingvistice, ale v pragmatické filozofii Ch. S. Peirce. Dle Helbiga (Helbig 1991) od této filozofie vedla cesta k moderní sémiotice (Ch. Morris) a k sociologickým teoriím jednání (J. Mead), k jazykové filozofii L. Wittgensteina. Vliv Wittgensteinova díla¹ na „zakladatele“ teorie mluvních aktů je sporný. Tradičně se uvádí, že J. L. Austin a J. R. Searle rozpracovali „Wittgensteinovy impulsy“ (např. Helbig, str.160). Naproti tomu Hirschová ve své knize *Pragmatika v češtině* (Hirschová 2006, str. 96) uvádí, že historický výzkum prokázal, že Austinovo² a Wittgensteinovo dílo je na sobě nezávislé, tj. nebylo potvrzeno, že by se Austin s Wittgensteinem navzájem ovlivnili. Jiné studie se snaží poukázat na další Austinovy inspirátory – souvislost s husserlovským konceptem objektivizace jazyka, práce J. R. Searla, druhého „hlavního hybatele“ teorie mluvních aktů, zase mohou být dle některých studií ovlivněny pracemi A. Reichena³ a jiných vědců působících v Mnichově v 10. letech 20. století (Hirschová 2006, tamtéž). Hirschová také připomíná polsko-australskou lingvistku A. Wierzbickou, která uvádí, že „skutkový“ pohled na jazyk najdeme již u stoiků, také u Abelarda a Rogera Bacona. Podobnou problematikou se ve 30. letech 20. století zabýval také polský lingvista E. Koschmieder. Koschmieder ve své práci *Nauka o aspektech czasownika póskiego w zarysie*, vyšlé v roce 1934, zkoumal slovesný vid a vydělil specifický typ nedokonavosti, jehož užití, viděno z pohledu teorie mluvních aktů, je „performativním užitím“ (Hirschová 1988, str. 8, o performativním užití slovesa viz níže).

Samotný termín „mluvní akt“ byl původně v návaznosti na F. de Saussura užíván jako synonymum mluvy (parole, užití langue v komunikaci). Mluva před komunikačně-pragmatickým obratem stála na okraji zájmu lingvistů. V teorii mluvních aktů je naproti tomu „mluvní akt“ považován za primární. S ním se do popředí dostává snaha odlišit užívání jazyka od jeho

---

¹ Wittgenstein chápal význam slova jako jeho „užívání v jazyce“, ne jako denotát: mluvením rozuměl část jisté činnosti a uznával, že jazykové a nejazykové činnosti tvoří komplexní celek.

² Sám Austin ve svém cyklu přednášek z filozofie jmenuje pouze E. Kanta.

³ A. Reichen analyzoval slib z hlediska filozofie práva, přímé ovlivnění se opět nepodařilo prokázat (Hirschová 2006, str. 96)

systemu, chápat jazyk jako produkci znaků, s nimiž lze něco konat. Zásadní problém, který tato teorie řeší, je: „Co děláme, když mluvíme.“ (a tím, že mluvíme – viz Helbig 1991, str. 159). Základem je přesvědčení, že jazyk není jenom nástroj popisování, ale také „nástroj jednání“. O tom, že užitím jazyka také jednáme, podávají dle Austina důkaz následující výpovědi: *Odkazuji ti polovinu svého majetku. Slibuji ti, že se to nebude opakovat.* Účastníci dané situace také budou pronesená slova reflektovat jako jednání: odkázal mi polovinu svého majetku (x řekl, že mi odkazuje polovinu majetku), slíbil, že se to nebude opakovat (x pronesl, že slibuje, že se to nebude opakovat). Jednání je výsledkem vědomě řízeného chování, jež je směřované k určitému záměru. Záměr mluvčího – intence mluvčího – vyjádřený „ilokucí“ je těžištěm teorie mluvních aktů, např. J. L. Austin svou klasifikaci mluvních aktů postavil na srovnání jejich ilokučních sil (viz níže). V řadě výpovědí však intence mluvčího a jeho jednání není na první pohled patrná – např. výpověď *Táhne mi na záda.* je z gramatického hlediska věta oznamovací, ale v patřičném kontextu bude výzvou k zavření okna (dveří) (jež by měla být vyjadřována slovesným způsobem rozkazovacím) apod.

Vztah jazyka a jednání v mluvním aktu vyvolával a vyvolává řadu otázek – např. jakou funkci má mluvní jednání v komunikaci a interakci nebo jaké jazykové prostředky musí být použity při jejich realizaci. Poznání, že dosavadní gramatické teorie tento fakt nepokrývají, bylo východiskem dvou přístupů k možnému řešení situace. První přístup počítal s rozšířením stávající gramatiky a zanesením pragmatických jevů do ní. Pokusil se o to mimo jiných J. R. Ross s performativní hypotézou (o ní viz níže). Jeho pokus syntaktizovat pragmatické jevy performativními větami vyvolal vlnu kritiky. Explicitní jazykové vyjádření mluvního jednání je jen zvláštním případem užití jazyka (Helbig 1991, str. 98–99). Druhý přístup počítal se zásadní revizí gramatiky a vytvořením modelu, který nevychází ze systému, ale ze vztahu jazyka a jednání (Helbig 1991, str. 160). V rámci tohoto přístupu se setkáváme s teorií mluvních aktů. Teorie mluvních aktů byla východiskem řady teorií, jež se snažily poskytnout odpovědi na výše uvedené otázky. Některé z nich alespoň stručně představíme v následujících kapitolách. Jejich smyslem bude připomenout stěžejní etapy vývoje teorie mluvních aktů.

1.2 J. L. Austin a mluvní akty

John Langshaw Austin v sérii svých přednášek na Harvardské univerzitě roku 1955 položil základy způsobu nahlížení na jazyk, jenž dnes nazýváme teorií mluvních aktů. Její počátky jsou spjaty se zmiňovanými přednáškami, resp. s jejich knižním zpracováním, které vyšlo pod názvem „How to Do Things with Words“ v roce 1962 (česky *Jak udělat něco slovy*, Filosofia, Praha 2000).

1.2.1 Konstativní a performativní výpovědi, podmínky úspěšnosti

Austin ve své teorii zpočátku odmítl předpoklad, že všechny výroky jsou konstativní výpovědi a jako takové jsou pravdivé nebo nepravdivé. Na příkladech ukázal, že jsou výpovědi, které nic neříkají ani nepopisují, a proto nemohou být pravdivé či nepravdivé – *Odkazuji hodinky svému bratrovi.* (v části závěti); *Křtím tuto loď jménem „Queen Elizabeth.“* (při rozbití láhve o trup lodi) (Austin 2000, str. 23). Takovéto výpovědi vydělil a pojmenoval performativní věty. Performativními větami mluvčí přímo jedná – jejich vyslovením vykoná obsah vyřčeného (slib, uzavření sňatku, křest, sázka atd.). Performativní věty mohou být buď úspěšné (felicitous), nebo neúspěšné (infelicitous). Úspěšnými rozuměl ty, které zdárně naplní zamýšlený řečový akt, tj. splní všechny nutné podmínky. Austin tyto podmínky rozdělil do tří skupin: A) přípravné podmínky; B) prováděcí podmínky a Γ)¹ podmínka upřímnosti (Austin 2000, str. 31, srov. také Hirschová 2006, str. 105–106).

A) Přípravné podmínky předpokládají i) existenci nějaké ustálené formy procedury (řečového aktu) a její ustálený následek (efekt). Vedle tohoto ii) „jednotlivé osoby a okolnosti musí být v daném případě přiměřené k tomu, aby se oné speciální procedury, která má být použita, mohlo použít.“ (Austin 2000, str. 31)

B) U prováděcích podmínek Austin uvádí, že provedení procedury musí být i) správné a ii) úplné, a to všemi účastníky (Austin 2000, str. 31). To má zásadní význam při některých instituciovaných aktech, jejichž průběh je

---

¹ zde Austin opravdu použil grafém řecké abecedy, více k tomu níže.

stanoven pravidly nebo zákonem. Sem Austin řadí také akceptaci mluvního aktu adresátem (tzv. *uptake*) (Hirschová 2006, str. 105–106).

Γ) Podmínka upřímnosti se dotýká záměrů adresáta. Austin ji definoval ve dvou bodech: i) říká, že pokud procedura předpokládá užití lidmi, kteří mají určité myšlenky či city, nebo jejich nějaké následné jednání, osoba provádějící proceduru tyto myšlenky nebo city skutečně mít musí, příp. předpokládané jednání má skutečně v úmyslu vykonat, a pak „Γ.2 skutečně se takto chovat musí.“ (Austin 2000, str. 31)

Austin rozlišil dva různé způsoby selhání při provádění mluvního aktu. Pokud nejsou splněny podmínky A a B, pak k příslušnému aktu vůbec nedochází. Toto doložil příkladem chybně vyslovené předepsané formule při svatebním obřadu nebo nekompetentní osoby provádějící tento obřad. V těchto případech zamýšlený akt není vůbec proveden, neuskutečnil se. Naproti tomu při nesplnění podmínek Γ vlastní akt vykonán je a jedná se o zneužití procedury. Příkladem takového jednání je slib, který je pronesen bez úmyslu jej splnit. Rozdílnost nesplnění podmínek se odrazila i ve volbě označení, kdy v prvním případě jsou užitá písmena latinské abecedy (A, B) a ve druhém řecké (Γ). Austin nezdary A a B, tj. kdy akt není vykonán, definoval jako SELHÁNÍ (Misfires) a nezdary, kdy akt je vykonán (Γ), jako ZNEUŽITÍ (Abuses). U selhání rozlišil *chybné evokace* procedury (případy A) a *chybné aplikace* procedury (případy B). Zároveň ovšem přiznal, že hranice mezi jednotlivými skupinami nezdarů jsou velmi neostré a v mnoha případech se dá jisté selhání vyložit a posléze zařadit do jeho schématu různými způsoby. (Austin 2000, str. 31–33).

1.2.2 Performativní věty a explicitní performativní formule

Po zpracování podmínek úspěšného provedení mluvního aktu se Austin věnoval otázce, jaké jsou poznávací znaky performativních vět. Performativní věty dle něj mohou explicitně vyjadřovat typ jednání pomocí „explicitních performativních formulí, EPF“ (Helbig 1991, str. 163) – *Tímto ti slibuji, že ...; Návštěvníci jsou tímto instruováni ...* Přítomnost nebo možnost přidání „*tímto*“ je pro něj kritérium k určení, zda je výpověď performativní (Helbig 1991, str. 163). Austin si uvědomoval, že kromě EPF existují jiné

jazykové či mimojazykové možnosti, jak vyjádřit performativnost. Počítá mezi ně např. modus, intonační prostředky, adverbia a adverbialní určení, spojovací výrazy nebo průvodní chování mluvčího a okolnosti mluvního aktu v komunikační situaci (Austin 2000, str. 82–84; o tomtéž Helbig 1991, str. 163). Tyto možnosti, původnější než EPF, označil za „primitivní“ nebo primárně performativní. EPF viděl jako poslední a nejúspěšnější z jazykových prostředků: „historicky vzato se z hlediska vývoje jazyka musel objevit explicitní performativ později než některé primárnější výpovědi, z nichž mnohé jsou již přinejmenším i implicitními performativy, které jsou do většiny či mnoha explicitních performativů zahrnuty jako části určitého celku. Např. ‚učiním ...‘ je dřívější než ‚slibuji, že učiním ...‘ ...“ (Austin 2000, str. 80) Hlavní předností EPF je fakt, že její použití vylučuje víceznačnost dané výpovědi, která je častým jevem při využití jiných prostředků k vyjádření performativu – „Explicitní performativní formule je nadto pouze poslední a „nejúspěšnější“ z četných jazykových prostředků, které byly vždy s větším nebo menším zdarem užívány k tomu, aby plnily tutéž funkci ...“ (Austin 2000, str. 81).

Austin navrhl celkem čtyři kritéria, možná spíše čtyři otázky, ke zjišťování performativů, chtěl je odlišit od zcela deskriptivních a deskriptivních výpovědí (ty popisují vnitřní stav člověka, ale *explicitně* nejednají, např. explicitní performativ: *Omlouvám se*; zcela deskriptivní: *Je mi líto*; deskriptiv: *Cítím lítost*). Čtyři rozlišující kritéria jsou: i) Má smysl ptát se: „Ale udělal to skutečně?“; ii) Mohl by jednání uskutečnit, aniž by byl pronesen performativ?; iii) mohl by to udělat záměrně? Opravdu to chce udělat?; iv) Mohlo by to být doslova nepravdivé? (Austin 2000, str. 91–92) Austin před sestavením těchto kritérií upozorňoval na fakt, že ne každé užití performativního slovesa s sebou nese provedení daného aktu. I zde ovšem jsou hranice hodně neostré.

Austin uznával, že performativní výpovědi bez EPF jsou v běžné mluvě častější, i když mnohoznačnější.

1.2.3 Akt lokuční, ilokuční a perlokuční

Při aplikaci svých kritérií na určení performativů, jejímž cílem měl být seznam performativních sloves, shledal své původní rozlišení výpovědí na konstativní a performativní jako neudržitelné. Mezi hlavní důvody patřilo to, že a) konstativní a performativní výpovědi nejsou jasně rozlišitelné, navíc b) performativní slovesa mohou sloužit také k popisování, a c) ne všechny performativní výpovědi lze převést do EPF (ne pro všechny jsou performativní slovesa), d) i konstatování něčeho je mluvní akt. Po tomto zjištění změnil způsob nazírání na problematiku okolností „pronášení výpovědí“. Výsledkem byla teorie tří aktů, ze kterých se skládá mluvní akt: a) akt lokuční; b) akt ilokuční; c) akt perlokuční – a) lokuční akt je vlastní mluvní akt. Je něco řečeno. Dále se dělí na fonetický akt (rovina fonetiky); fatický akt (rovina gramatiky a slovníku) a rétický fakt (rovina smyslu) (Austin 2000, str. 99 a 101–102; o tomtéž Helbig 1991, str. 164–165), b) záměr spočívá v uskutečnění jednání zmíněnou promluvou (slib, varování, výhrůžka apod.). Ilokuce je realizace jednání slovy. Austinova teorie ilokučních sil počítá s různými funkcemi, které může mít jazyk (Helbig 1991, tamtéž, klasifikace viz níže), c) akt perlokuční je účinek, který vyvolala ilokuce. Austin svou teorii ukázal na příkladech (Austin 2000, str. 107):

Akt (A) či lokuce

Řekl mi: „Střel na ni!“ a přitom slovem „střel“ mínil střelení a slovem „ji“ odkazoval k ní.

Akt (B) či ilokuce

Naléhal (nebo radil, přikazoval atd.), abych na ni střelil.

Akt (C.a) či perlouce

Přemluvil mě, abych na ni střelil.

(C.b) Dovedl mne (přiměl mne) k tomu, abych na ni střelil.

Akt (A) či lokuce

Řekl mi: „To nemůžeš udělat.“

Akt (B) či ilokuce

Protestoval proti tomu, abych to dělal.

Akt (C.a) či perlokuce

Odradil mne od toho, rozmluvil mi to.

Akt (C.b)

Zarazil mne, přivedl mne k rozumu atd. Rozladil mě.

Dle Austina všechny tři akty probíhají zároveň. O tom, že lokuce a ilokuce probíhají současně, nejsou pochybnosti. Otázkou je, co si blíže představit pod pojmem perlokuce.

1.2.4 Perlokuční akt a jeho vztah k aktu ilokučnímu

Podle Austina má vyslovení něčeho často „nějaké účinky na pocity myšlenky či jednání posluchačstva, nebo mluvčího anebo jiných osob: a lze to činit se záměrem, úmyslem či cílem právě tyto účinky vyvolat ...“ (Austin 2000, str. 106) Po vyvolání účinků můžeme hovořit o vykonání perlokučního aktu. Dle Austina tento akt odkazuje k lokučnímu aktu nepřímou (v příkladech C.a), nebo vůbec ne (v příkladech C.b). Příklady C.a označoval jako perlokuci. Hirschová (Hirschová 2006, str. 98–99) představuje různé možnosti pojetí perlokuce a jejích efektů: a) perlokucí může být „jen“ adresátovo rozeznání a akceptace daného ilokučního aktu (upozorňuje na Austinův termín uptake), např. když adresát vezme na vědomí slib mluvčího; b) o perlokuci hovoříme „až“ ve chvíli, kdy adresát začne reagovat na daný ilokuční akt, nutno podotknout, že adresátovo jednání nemusí být v souladu s intencí mluvčího. Adresát může danou ilokuční funkci nepochopit, záměrně ignorovat nebo předstírat nepochopení (zde je ovšem otázka, zda by tím neporušil podmínku upřímnosti a nedošlo ke zneužití procedury, viz výše). Toto jednání je dle Hirschové již mimo oblast výzkumu komunikace, a proto navrhuje přijmout a) s dovětkem, že adresát se může zachovat různými způsoby (viz b). Švehlová (Machová – Švehlová 2001, str. 90) považuje za perlokuci (zpětnou vazbu) jakoukoli verbální nebo neverbální reakci (perlokuční akt může změnit city, mínění, myšlení adresáta) vyvolanou vyslovením / napsáním výpovědi. Uvádí příklad varování *Pozor, zlý pes* a následnou reakci, kdy příjemce výpovědi zvolí jinou cestu.

Zajímavý pohled přináší polský lingvista Kalisz (Hirschová 2006, tamtéž). Zavádí termín intendovaný perlokuční efekt. Ten je blízký ilokučnímu záměru. Jedná se o zamýšlený dopad výpovědi na adresátův psychický stav. Např. sdělujeme nějaký fakt se záměrem adresáta informovat a zároveň jej kupř. potěšit (Hirschová dále uvádí *obeznámit, rozveselit, naštvat, rozčlít, uklidnit*).

Pokud se vrátíme k Austinovi a jeho příkladům, vidíme, že perlokuční akt rozdělil na dvě části: a) zachycuje změnu ve vědomí adresáta – *Přesvědčil mne. Odradil mne od toho*. b) představuje konkrétní dopad tohoto jednání – *Dovedl mne k tomu, abych na ni střelil* (= vystřelil jsem); *Zarazil mne* (= neudělal jsem to). V příkladech uváděných Austinem nalezneme v C.b také: *Rozladil mě*. Možná právě z tohoto vycházel R. Kalisz při formulování svého intendovaného perlokučního efektu. I podle Austina může být perlokuční akt vykonáván záměrně (viz výše). Austin dále uváděl, že konání aktů může mít i i) účinky, které mluvčí zamýšlel, ale které se nedostavily; ii) účinky mluvčím nezamýšlené (Austin 2000, str. 110).

Rozdíl mezi ilokučním a perlokučním aktem se často zastírá. Austin se je pokusil rozlišit těmito příklady – a) užití řeči za účelem dokázání či varování na jedné straně a b) užití řeči za účelem přesvědčování, povzbuzování či zalarmování na straně druhé. V prvních případech a) lze toto jednání označit za *konvencionální*, v tom smyslu, že můžeme použít EPF k tomuto jednání, můžeme říci: „*Varuji vás*.“ nebo „*dokazuji, že ...*“, což v případě b) nejde. Rozlišení mezi ilokucí a perlokucí vidí Austin také v tom, že ilokuce (a lokuce) je vykonávána s určitou konvencí, perlokuční akt vždy zahrnuje určité důsledky tohoto jednání. Je však třeba rozlišovat „účinek“ ilokučního aktu – některé ilokuční akty skrze konvencí vybízejí k odpovědi nebo následné sekvenci, dle Austina např. rozkaz vybízí k odpovědi, jíž je uposlechnutí nebo slib k odpovědi (splnění slibu) (Austin 2000, str. 120) – a jeho „důsledek“, tj. perlokuční akt. Austin tento rozdíl demonstroval na výpovědích „přikázal jsem mu a on uposlechl“ (ilokuční akt) a „*přiměl* jsem ho, aby uposlechl“ (perlokuce). Na závěr Austin ilokuční a perlokuční akt rozlišil pomocí dvou formulací: „Když jsem říkal *x*, dělal jsem *y*“ nebo „udělal jsem *y*“ a „Tím, že jsem řekl *x*, jsem udělal *y*“ nebo „dělal *y*“. První formulace prý vhodně popisuje slovesa pojmenovávající ilokuční akty a druhá pojmenovávající akty

perlokuční. Např.: „*Když jsem říkal, že ho zastřelím, hrozil jsem mu.*“ „*Tím, že jsem řekl, že ho zastřelím, jsem ho znepokojil.*“ (Austin 2000, str. 124)

Na závěr shrňme vztah mezi aktem ilokučním a perlokučním. Akt perlokuční je důsledkem aktu ilokučního (ne jeho účinkem), na rozdíl od aktu ilokučního není konvencionalizovaný (ovšem Austin uznával, že i ilokuční akt může být vykonán nekonvenčními prostředky). Ilokučním aktem Austin rozuměl užití jazyka za účelem varování, perlokučním chápal přesvědčování, povzbuzování či zalarmování. Jako pomůcku (ne však pro všechny případy) uváděl možnost užití EPF.

Na výše položenou otázku, zda perlokucí rozumět pouze adresátovo rozeznání daného ilokučního aktu, nebo až to, že se adresát podle daného ilokučního aktu začne chovat / reagovat na něj, můžeme po shrnutí Austinova pojetí odpovědět, že Austin dělil perlokuční akt na dvě části / fáze, z nichž ta první je rozpoznání mluvního aktu adresátem a ta druhá jeho reakce na prováděný mluvní akt. Do celého perlokučního aktu tedy zahrnoval rozpoznání mluvního aktu i reakci adresáta na něj.

1.2.5 Klasifikace mluvních aktů podle jejich ilokučních sil

Po rozlišení tří aktů se dále soustřeďuje na ilokuci a její konfrontaci se zbylými dvěma akty (výše jsme citovali z jeho poznámek k rozlišení ilokuce od perlokuce, tomuto rozlišení věnoval velký prostor, celé dvě přednášky). Plodem jeho práce je rozdělení mluvních aktů podle jejich ilokučních sil. Austin vymezil pět tříd (Austin 2000, str. 149-157):

i. Verdiktivy – „vyslovení rozhodnutí (verdiktu) na základě důkazů nebo důvodných domněnek o hodnotě nebo faktu.“ (tamtéž, str. 149) Do této třídy spadají např.: shledávat vinným, místně určovat, řadit, oceňovat, kvalifikovat, diagnostikovat, analyzovat.

ii. Exercity – „formulace kladného nebo záporného rozhodnutí o nějakém jednání nebo jeho vyhlášení“ (tamtéž, str. 151). Patří sem např. jmenovat do funkce, sesadit, odsoudit, exkomunikovat, degradovat, jmenovat, povolit, rezignovat, přikázat, proklamovat, oznámit, donutit.

iii. Komisivy – „cílem komisivu je zavazovat mluvčího k jistému jednání...“ (tamtéž, str. 153) Příklady: slibovat, vzít na sebe, zavázat se, projevit sympatii, přijmout za své, uzavřít smlouvu, dojednat dohodu.

iv. Behavitivy – „...v sobě zahrnují pojem reakcí na jednání a osudy druhých lidí a postojů k předchozímu nebo bezprostředně očekávanému jednání někoho druhého i výrazů těchto postojů.“ (tamtéž, str. 155) Příklady: omlouvat se, děkovat, žet, soucítit, zazlívat, vzdát poctu, kárat, schvalovat, podporovat.

v. Expozitivity – „...se užívají při aktech výkladu zahrnujících vysvětlení stanoviska, vedení argumentace a objasnění způsobů použití a referencí.“ (tamtéž, str. 156) Příklady: tvrdit, popírat, identifikovat, informovat, sdělit, popsat, zařazovat.

1.2.6 Přínos J. L. Austina

J. L. Austin se přičinil svojí teorií o změnu v nahlížení jazyka, který má být zkoumán také jako nástroj jednání. Z jeho přednášek vyšel zásadní podnět pro rozvoj teorie mluvních aktů (Helbig 1991, str. 161), ta se stala součástí nového jazykovědného směřování v rámci komunikačně-pragmatického obratu (Helbig 1991, str. 159). Není prokázáno, zda byl Austin někým ovlivněn, ač se podobné myšlenky objevily již dříve u jiných vědců.

Odmítnutím teorie, že všechny výroky jsou „konstantivní výpovědi“, započal svoji „filozofickou revoluci“ (Helbig 1991, str. 162). Ukázal, že s pomocí slov se dá nejen konstatovat, ale také jednat. Svoji „prvotní tezi“ dále rozpracoval a posléze razantně přehodnotil definitivním opuštěním konstantivních výpovědí a rozdělením mluvního aktu na akt lokuční, ilokuční a perlokuční. Dále se věnoval ilokučnímu aktu a na základě ilokučních sil sestavil klasifikaci mluvních aktů. Ta sice byla označena za nevyhovující, ale byla impulsem a základem pro zpracování dalších „dokonalejších“ klasifikací.

Austinově teorii byla posléze vytýkána celá řada „nedokonalostí“. Austin prý nedosáhl svého cíle (vypracování komplexní teorie mluvních aktů), spíše jen zformuloval její centrální pojmy (Helbig 1991, str. 167). V tom byl úspěšný, neboť jím navržené termíny se dodnes užívají (performativum, explicitní performativní formule, lokuce, ilokuce a perlokuce, řečový akt ad.).

Také se příliš zaměřuje na analýzu jazyka a méně na analýzu jazyka v souvislosti se společenskou činností. S tímto souvisí „přecenění“ výrazové stránky, zejména EPF. Některé Austinovy závěry nebyly přijaty bez námitek, např. konvenčnost ilokučních aktů, odklon od rozdělení výpovědí na performativní a konstantivní (Helbig 1991, str. 167). Viditelnou „slabinou“ Austinovy teorie je jeho zaměření pouze na institucionální a ceremoniální procedury. Toto zaměření nepostihuje komplexní společenskou praxi (Helbig 1991, str. 167). Jeho klasifikaci bylo vytýkáno, že přesně nestanovil kritéria, ze kterých při určování jednotlivých tříd vycházel. Austinův pokračovatel J. R. Searle, který kriticky analyzoval Austinovy přednášky, této klasifikaci vytkl, že se nejedná o klasifikaci ilokučních aktů, ale o analýzu ilokučních sloves (Hirschová 2006, str.107).

Jmenované nedostatky ale Helbig hodnotí jako dílčí (Helbig 1991, str. 167). Klady v tomto případě převažují. Vedle již zmiňovaného rozpracování pojmosloví je přínosem bezesporu to, že Austin publikováním své teorie dodal impuls pro její další zkoumání a vývoj. Byl tím, kdo udal směr bádání v oblasti zkoumání jazyka jako nástroje společenského jednání.

Austinovy přednášky jsou využitelné i dnes jako zdroj inspirace při řešení problémů, na které narazili jeho pokračovatelé při rozpracovávání jeho teorií.

1.3 J. R. Searle a rozpracování teorie mluvních aktů

J. R. Searle teorii J. L. Austina podrobil kritickému zkoumání a dále ji propracoval. Především díky němu pronikla teorie mluvních aktů do lingvistiky (Helbig 1991, str. 167).

J. R. Searle poté v reakci na Austinovu práci přišel s vlastním pojetím mluvních aktů. Modifikoval rozčlenění aktů realizujících se v rámci jednoho mluvního aktu. Rozlišuje čtyři akty: a) akt výpovědní (vyslovení slov, morfémů, vět); b) akt propoziční (reference⁵ a predikace); c) akt ilokuční (tvrzení, dotazování, rozkaz, slib apod.); d) perlokuční akt (důsledky nebo účinky ilokučního aktu na myšlení, představy nebo jednání adresáta). První tři

---

⁵ reference = „odkazování k jednotlivým komponentům aktuální komunikační situace, resp. kontextu.“ (Hirschová 2006, str. 27)

akty probíhají současně (Searle 1969, str. 24). Jejich realizaci ukázal na příkladu čtyř vět:

- i. *Sam pravidelně kouří.*
- ii. *Kouří Sam pravidelně?*
- iii. *Same, kuř pravidelně!*
- iv. *Kdyby tak Sam pravidelně kouřil!* (Searle 1969, str. 22; také Helbig 1991, str. 168)

Tyto věty mají tutéž referenci k objektu „Sam“ a obsahují stejnou predikaci („pravidelně kouřit“). Přesto se tyto výpovědi od sebe odlišují tím, jaké mluvní akty realizují. Vyznačují se různými „akty ilokučními“ (tvrzení (i.), otázka (ii.), rozkaz (iii.) a přání (iv.)) (Searle 1969, str. 22–29; Searle 1974, str., 42–43; Helbig 1991, str. 168).

Charakteristickou gramatickou formou ilokučního aktu je podle něj úplná věta. Propoziční akt je vyjádřen částí věty – predikát v případě predikace a substantivní fráze u reference. Z tohoto důvodu nemůže propoziční akt vystupovat sám o sobě, ale spolu s aktem ilokučním v rámci komplexního mluvního aktu. Je rozdíl mezi ilokučním aktem a jeho propozičním obsahem (ten může být vyčleněn ze souvětí jako vedlejší věta uvozená spojkou *že*). Propozice se mohou, jak již byl řečeno výše, vyskytovat pouze v ilokučním aktu, ale naproti tomu existují ilokuční akty bez propozic – např. jednoslovné citoslovce *Hurá! Ach!* atd. Sémantický rozdíl mezi propozičním obsahem a ilokuční silou klade Searle na syntaktickou rovinu. Rozlišuje typické výrazové prostředky pro realizaci obou – propoziční a ilokuční indikátory – *Slibuju* (ilokuční indikátor), *že přijdu přesně* (propoziční indikátor) (Searle 1969, str. 30; Helbig 1991, str. 169). Rozdíl mezi propozičním a ilokučním indikátorem spatřuje Searle jako velmi důležitý, neboť různé druhy ilokučních aktů mohou pracovat se stejnou propozicí (Searle 1969, str. 31). Ilokuční indikátory existují různé – např. slovosled, intonační prostředky, slovesný způsob a tzv. performativní slovesa. Na konkrétní komunikační situaci záleží, zda je nutné využít explicitní performativní formule (Searle 1969, str. 30; Helbig 1991, str. 169). Obecná formule ilokučního aktu je $F(p)$; F je proměnnou indikátoru ilokuční síly a p proměnnou výrazů propozice. Pomocí dalších symbolů označil různé typy ilokučních aktů, a to – oznámení, slib, požadavek, varování a otázku (Searle 1969, str. 31).

Další problém, který Searle řešil, je rozlišení mezi tím, co mluvčí míní, a tím, co vyslovená slova znamenají. Searle chápe užívání jazyka jako chování řízeného pravidly. Pravidla rozděluje na regulativní pravidla a konstitutivní pravidla.

Regulativní pravidla regulují již existující formy chování, které existují již před těmito pravidly (např. pravidla etikety, zdvořilé chování existovalo již před jeho „kodifikací“) (Searle 1969, str. 33–34; Helbig 1991, str. 170). Tato pravidla jsou formulována (nebo mohou být parafrázována) pomocí imperativu – Když krájíte jídlo, držte nůž v pravé ruce (Searle 1969, str. 34). Změnou pravidel je daný objekt (pravidla etikety) upraven. Searle říká, že tento objekt je na regulativních pravidlech fakticky nezávislý (existoval by i bez nich).

Oproti tomu konstitutivní pravidla vytvářejí nebo popisují nové formy chování (např. pravidla fotbalu, tato míčová hra byla ustanovena právě dohodnutím / sepsáním jejích pravidel, ve kterých je přesně definována daná hra a jednotlivé úkony hráčů – např. šach mat v šachách nebo touchdown v americkém fotbalu), když se konstitutivní pravidla změní, vzniká nový objekt (z fotbalu jiná míčová hra), proto je daná aktivita závislá na konstitutivních pravidlech (Searle 1969, str. 34; Searle 1974, str. 41–42; srov. Hirschová 2006, str. 107) „Užívání jazyka spočívá v realizaci mluvních aktů podle systémů konstitutivních pravidel.“ (Helbig 1991, str. 170) Pokud jsou tato pravidla změněna, je realizován jiný ilokuční akt (Hirschová 2006, str. 107).

Vycházejí z toho, že užívání jazyka se řídí konstitutivními pravidly, Searle neshledával význam jen v intenci (záměru) mluvčího, ale i v konvenci. Rozlišoval, že něco *má význam* a že něco *něco znamená* – je možné použít výpověď *Je zde zima* ve smyslu *Je zde teplo*. Porozumění výpovědi Searle shrnul těmito čtyřmi závěry:

- a) rozumět výpovědi znamená znát její význam;
- b) význam výpovědi je určen pravidly, která determinují také podmínky vyslovení výpovědi a to, za co se vyslovení výpovědi pokládá;
- c) vyslovení výpovědi je věcí:
  - i) záměru dát adresátovi na vědomí (aby poznal, uvědomil si), že existuje určitý stav věcí charakterizovaný určitými podmínkami;

ii) záměru dát adresátovi na vědomí (aby poznal, uvědomil si) tyto věci prostřednictvím toho, že u konkrétní výpovědi „rozkóduje“ její záměr;

iii) dát adresátovi najevo rozpoznání účelu na základě jeho znalostí pravidel pro vyřčené výpovědi (Searle 1969, str. 48).

Intence a její následné efekty ale vystihují jen subjektivní stránku komunikace. Objektivní stránka komunikace vyplývá „až z faktických interakčních vztahů, které určují další průběh komunikace;“ (Helbig 1991, str. 172).

1.3.1 Podmínky úspěšného provedení mluvního aktu

Své pojetí mluvního aktu a podmínek pro jeho úspěšné provedení předvedl na příkladu slibu, u kterého stanovil devět podmínek k jeho úspěšné realizaci:

1) podmínka normálního vstupu a výstupu (např. společný jazyk, vědomá interakce, žádná fyzická omezení – jako např. hluchota, afázie nebo laryngitida);

2) vyjádření propozice (její vydělení ze zbývajících částí mluvního aktu, aby byla rozeznatelná a umožnila též rozeznání slibu jako ilokučního aktu);

3) v propozici ztvárněný vztah k budoucímu jednání (v případě slibu se propozice nemůže vztahovat k minulému jednání; mohu slíbit, že něco neudělám nebo udělám, udělám opakovaně či částečně, stejně tak, že sám zůstanu nebo se „vrátím“ do nějakého stavu) – podmínky 2) a 3) J. R. Searle pojmenovává *podmínkami propozičního obsahu*;

4) komunikační partner si slibované (ne)jednání přeje a mluvčí věří, že adresát si toto (ne)jednání přeje – tyto podmínky musí být splněny, jinak je realizace slibu neúspěšná, J. R. Searle ukazuje mj. příklad vyučujícího, který směřuje na svého líného studenta následující „slib“: „Slibuji, že vám dám na konci kurzu nedostatečnou.“ Zde se J. R. Searle kloní k názoru, že se o „pravý“ slib nejedná, neboť si toto jednání adresát nepřeje (Searle 1969, str. 58);

5) nutnost jednání – není smysluplné slibovat něco, co se jako samozřejmost očekává; tato podmínka je společná pro více ilokučních aktů – např. není možné po někom požadovat nějaké jednání, které právě vykonává nebo vykonal (Searle 1969, str. 59);

6) záměr realizovat jednání – mluvčí zamýšlí a je schopen to, co slíbil, vykonat, jedná se o již zmiňovanou podmínku upřímnosti);

7) mluvčí se (slibem) k něčemu zavazuje –základní rys slibu je, že je brán jako závazek k vykonání daného aktu. Je jasné, že naplnění této podmínky je nezbytné k vykonání slibu, proto je to dle Searla *základní podmínka* (Searle 1969, str. 60);

8) má v úmyslu vyvolat u adresáta na základě jeho znalosti vět ilokuční efekt, tedy že vyslovení věty se má adresátem chápat jako činnost, kterou se mluvčí zavazuje vykonat; posluchač má poznat záměr mluvčího (Searle 1969, str. 60–61);

9) jsou dodržena sémantická pravidla „dialektu“ (tj. to, že věta vyslovená za účelem realizace jednání je založena na sémantických pravidlech daného jazyka), kterým hovoří mluvčí a adresát. J. R. Searle k této podmínce píše, že výpověď je správně a upřímně vyslovena, jsou-li zároveň splněny podmínky 1–8 (Searle 1969, str. 61; o pravidlech úspěšné realizace slibu dle J. R. Searla viz též Helbig 1991, str. 172–173 a Hirschová 2006, str. 106–107).

J. R. Searle tedy Austinovy přípravné podmínky a podmínku upřímnosti ponechal de facto beze změny, avšak k prováděcím podmínkám přidal podmínku upřesňující propoziční obsah *p*. Např. akt slibu vyžaduje propoziční obsah *p* obsahující „budoucí činnost mluvčího“ nebo akt žádosti/výzvy *p* „budoucí činnost adresáta“. Podmínky chápe jako soubor pravidel a přidává také podmínku podstatnou (essential condition) (Hirschová 2006, str. 106). Podstatné podmínky dle Švehlové (Machová – Švehlová 1991, str. 90) „označují záměr a cíl výpovědi (čeho mluvčí usiluje dosáhnout) sdělit nové informace, změnit jeho hodnocení, tudíž chování, k nějakému jednání ho přimět aj.“

1.3.2 Searlova klasifikace mluvních aktů

Stat' o klasifikaci ilokučních aktů *A classification of illocutionary acts* byla otištěna v roce 1976 v *Language in Society* 5. S původním Searlovým textem jsme bohužel vzhledem k jeho obtížné dostupnosti nepracovali, proto v této pasáži budeme pracovat s interpretacemi Searlovy klasifikace

z publikací *Pragmatika v češtině* (Hirschová 2006) a *Vývoj jazykovědy po roce 1970* (Helbig 1991).

J. R. Searle Austinově klasifikaci vytýkal čtyři základní nedostatky:

i) nejedná se o rozdělení ilokočních aktů, ale anglických ilokučních sloves, dle Searla dvě nesynonymní ilokuční slovesa nemusí nutně vyjadřovat rozdílné ilokuční akty – např. *oznamovat* a *svěřovat se* se odlišují „pouze“ způsobem, jakým je mluvní akt realizován;

ii) ne všechna Austinem uváděná slovesa mohou popisovat ilokuční akty, např. *sympathize* a *intend* (rozdíl mezi slovesy a mluvními akty vyjádřit sympatie / vyjádřit úmysl);

iii) Austinovo rozdělení není postaveno na žádném jednoznačném kritériu;

iv) jelikož chybí jasná kritéria a princip a směřují se ilokuční slovesa a ilokuční akty, dochází k překrývání vymezených tříd (*describe* ve třídě verdiktivů a expozitivů aj.).

Nakonec, stejně jako J. L. Austin, vymezil pět tříd, ale pracuje na přesnějších kritériích. Jeho kritérii jsou

A) „záměr mluvčího“ (illocutionary point):

- 1) sdělit obsah výpovědi,
- 2) přimět adresáta, aby vykonal obsah *p*,
- 3) zavázat se vykonat obsah *p*,
- 4) vyjádřit svůj psychický stav vztahující se k propozičnímu obsahu výpovědi,
- 5) uvést ve skutek propoziční obsah výpovědi;

B) popis vztahu propozičního obsahu výpovědi k mimojazykové skutečnosti (direction on fit):

- 1) propoziční obsah výpovědi se shoduje se skutečností,
- 2) propoziční obsah výpovědi se se skutečností neshoduje, přizpůsobení skutečnosti propozičnímu obsahu má provést adresát,
- 3) propoziční obsah výpovědi se se skutečností neshoduje, přizpůsobení skutečnosti propozičnímu obsahu má provést mluvčí,
- 4) mluvčí se nesnaží přizpůsobit obsah výpovědi skutečnosti ani skutečnost obsahu výpovědi – shoda se předpokládá,

5) propoziční obsah výpovědi splývá se skutečností od okamžiku realizace (tím se liší od B/1);

C) „vyjádřený psychický stav“ (tzv. podmínka upřímnosti, The expressed psychological state):

1) mluvčí věří, že p je pravdivý,

2) mluvčí vyjadřuje svou vůli / chtění, aby adresát realizoval p ,

3) mluvčí vyjadřuje úmysl realizovat p ,

4) vyjadřovaný psychický stav mluvčího koresponduje s jeho vyjadřovaným záměrem (vyjádřit lítost, potěšení, rozhořčení apod.),

5) psychický stav se nevyjadřuje, není relevantní;

D) „propoziční obsah výpovědi“ (propositional content):

1) obsah lze zařadit na osu pravdivost – nepravdivost,

2) obsahem je budoucí činnost adresáta,

3) obsahem je budoucí činnost mluvčího,

4) obsah je vztahován k mluvčímu nebo adresátovi (týká se jednoho nebo druhého, možno i obou),

5) okruh propozičních obsahů se vždy vztahuje k nějaké instituci, v níž mluvčí a adresát zaujímají jisté pozice (státní a jiné instituce).

Na základě naplňování těchto kritérií vymezil třídy takto:

1) asertivy – A/1), B/1), C/1), D/1)

2) direktivy – A/2), B/2), C/2), D/2)

3) komisivy – A/3), B/3), C/3), D/3)

4) expresivy – A/4), B/4), C/4), D/4)

5) deklarativy – A/5), B/5), C/5), D/5)

Jeho kategorie tedy jsou (Helbig 1991, str.173):

a) asertivy⁶ – jejich prostřednictvím je zobrazován stav světa. Do této třídy patří např. zjištění, tvrzení, popis, vyvozování.

b) direktivy – slouží k tomu, aby mluvčí posluchače přiměl k nějaké činnosti – např. žádost, dotaz, přání, nařízení, rozkaz, prosba.

---

⁶ asertivy, někteří autoři uvádějí reprezentativy (Helbig, 1991, str. 173)

c) komisivy – jejich pomocí se mluvčí zavazuje ke svému budoucímu jednání – např. slib, nabídka, hrozba, sázka, smlouva.

d) expresivy – vyjadřují mluvčího postoj ke stavu světa pomocí propozičního obsahu – např. poděkování, blahopřání, omluva, soustrast.

e) deklarativy – uvádějí v soulad propoziční obsah a skutečnost. Dochází k okamžitým změnám ve věcech institucionálního charakteru – např. oddání, darování, jmenování, vyhlášení války, vypovězení, propuštění – ve většině případů jsou vázány na instituce.

1.3.3 Přínos teorie J. R. Searla a jeho klasifikace

Podle D. Kamhala představuje Searlovo pojetí mluvních aktů (reprezentované knihou *Speech acts*) vyváženější koncepci, než byl Austinův pohled na problematiku řečového jednání (Kamhal 2007, str. 265). Na Searlově pojetí mluvních aktů lze ukázat relativnost hranic mezi vědou a filozofií. Searlovu filozofickou metodu akceptovala většina jazykovědců věnujících se problematice řečového jednání (Kamhal 2007, str. 266).

Searlova klasifikace vytvořila základ pro další bádání v oblasti řečových aktů. Pozdější autoři většinou na Searlovo pojetí reagovali buď tím, že se proti němu (nebo jeho částem) vymezovali, nebo je přijali a dále rozvíjeli.

Kritikové Searlovu rozdělení vytýkali, že hlavní kritérium, ilokuční záměr, bylo stanoveno předem a ne jako výsledek rozboru řečových aktů. Další výtkou byla přílišná „obecnost“ rozdělení, které nepostihuje jisté ilokuční funkce, např. *lákání, přesvědčování, vyhrožování*. Výhrady se objevily i proti zařazení otázek pod direktivy. Searlova klasifikace také neumožňuje klasifikovat případy lži, tedy situace, kdy podmínka upřímnosti není splněna. Proti tomu Searle ovšem namítal, že tyto případy nejsou rozpoznatelné v ilokuční rovině, ale projevují se až v rovině perlokuční (o perlokuci viz výše).

Z dalších kritických ohlasů je dle našeho názoru důležité upozornění, že J. R. Searle své výstupy dokazuje na malém množství materiálu, který je navíc málo názorný a neobstojí v běžném užívání jazyka (podobně bylo J. L. Austinovi vyčítáno, že jeho příklady a obecně pojetí počítají jen s formálními situacemi, Helbig 1991, str. 167; Kamhal 2007, str. 269).

Když jsme již zmínili shodné rysy kritik obou prvních představitelů teorie mluvních aktů, zmiňme ještě výtku směřovanou Searlovi, totiž že ve svém pojetí směšuje ilokuční síly a ilokuční slovesa. Stejnou chybu vytýkal sám Searle svému „předchůdci“ (viz výše) (Hirschová 2006, str. 115) (více o ohlasech na Searlovo pojetí – Hirschová 2006 str. 114–122; Helbig 1991 str.167–173).

1.4 Další možnosti klasifikace mluvních aktů

Následující tabulka přejatá z *Pragmatiky v češtině* (Hirschová 2006) srovnává Searlovo rozřídění ilokučních aktů s jinými klasifikacemi (předcházejícími i následujícími). Poměrně časté byly pokusy tuto „příliš“ obecnou klasifikaci zpřesnit a zavést nové třídy ilokučních aktů (jak uvidíme níže, v oddílu věnovaném vlivu Searlovy teorie na českou lingvistiku).

Tabulka 1:

Austin	Vendler	Searle	Bach & Harnish	Allan
Expositives	Expositives	Assertives	Assertives	Statements
Commissives	Commissives	Commissives	Commissives	
Behabitives	Behabitives	Expressives	Acknowledgements	Expressives
Exercitives	Interrogatives	Directives	Directives	Invitationals
	Exercitives			
Verdictives	Verdictives	Declarations	Verdictives	Authoritatives
	Operatives		Effectives	

1.4.1 Přístupy k Searlově klasifikaci

Objevily se přístupy rozšiřující Searlovo pojetí o akty kombinující 2. a 3. akty (direktivy a komisivy). Tento postoj (reprezentovaný M. Hancherem) Hirschová (Hirschová 2006, str. 115) demonstruje na příkladu českého ilokučního slovesa *nabízím*. To může vyjadřovat propozici vztahující se jak k budoucímu jednání mluvčího (*Nabízím ti, že to za tebe udělám.*), tak k budoucímu jednání adresáta (*Nabízím ti, abys to zkusil ještě jednou.*). Výzvu i závazek v sobě obsahuje i české sloveso *sázet se*.

Searlovu klasifikaci upravil také K. Bach. Přijal všechna Searlova kritéria s výjimkou „vztahu slov a světa“ (direction on fit, viz výše). Bach dle Hirschové do popředí postavil vyjádřený psychický stav mluvčího – záměr / postoj (attitude). V jeho pojetí je zdůrazněn vztah mezi daným mluvním aktem a větným typem, pomocí něhož je realizován. Větný typ nazývá tzv. primární ilokuci⁷. Rozlišuje čtyři typy *interpersonálních* ilokučních aktů⁸ se souborem slovesných výrazů, kterými mohou být realizovány:

i) konstatování (constatives: potvrzení, ohlášení, oznámení, konstatování, informování, trvání na něčem, potvrzení něčeho, přisouzení nějaké vlastnosti, vyslovení předpokladu, namítání, popírání, předpovídání, klasifikování, vylučování atd.)

ii) direktivy (directives: výzva, napomenutí, žádost, prosba, rozpuštění (schůze), omluva, zákaz, instruování, nařízení, dovolení, návrh, naléhání, varování apod.)

iii) závazky (commissives: souhlas, poskytnutí záruky, nabídka, slib, přísaha apod.)

iv) při / uznání (acknowledgements: omluva, kondolence, blahopřání, pozdrav, poděkování, vyslovení uznání apod.)

Tyto *interpersonální* akty se vyznačují tím, že po nich následuje reakce adresáta, která potvrzuje úspěšné provedení aktu. Akty na úrovni Searlových *declaratives* svojí povahou stojí mimo rámec *interpersonálních aktů*, neboť mluvčí se opírá o pozici v nějaké instituci a reakce adresáta pro jejich úspěšné provedení není rozhodující. Mají povahu právních aktů.

S primární ilokucí pracuje také K. Allan. Ten definoval čtyři třídy ilokučních aktů:

a) statements jsou prováděny pomocí oznamovacích vět, např. zpráva, předpověď, zamítnutí, slib, nabídka. Mluvčí věří, že platí propoziční obsah.

---

⁷ primární ilokuce je signalizována lokucí – vlastní realizací věty, zejm. větným způsobem (Hirschová 2002, str. 184)

⁸ zde jsme čerpali z *Pragmatiky v češtině* (Hirschová, 2006, str. 116): tvrzení o čtyřech typech *interpersonálních* aktů se dostává do rozporu s údaji v tabulce, které jsme převzali ze stejné publikace

b)   invitationals mají často podobu tázacích vět. Jedná se o žádosti, návrhy, varování (část ze Searlem vymezené třídy directives – viz výše), vyzývají adresáta k účasti na nějaké akci.

c)   authoritatives jsou kombinací Searlových declarations a druhou část jeho directives (viz tabulka). Mají formu imperativní nebo oznamovací věty. Patří sem např. povel, rozkaz, dovolení a právnícké výroky.

d)   expressives jsou nástroji společenské interakce (např. poděkování, pozdrav, omluva, blahopřání). Často jsou idiomizované, ostatní mají formu oznamovací věty.

Allanovo pojetí se důsledně zaměřuje na adresáta. Je to reakce na dřívější nedostatečné rozlišování mezi nahlížením ilokuční síly výpovědi z pozice mluvčího (tzv. illocutionary point) a z pozice adresáta.

Allan vyslovil tezi o „typické funkci primární ilokuce“. Podle Allana tázací věty indikují „invitationals“, imperativní „authoritatives“, idiomy nejčastěji reprezentují „expressives“. Všechny akty mohou být provedeny pomocí oznamovací věty. Allanův mluvnický akt ale není definován pouze jazykovou formou, hlavní roli hraje konkrétní komunikační situace a sociální interakce.

Primární ilokuce slouží jako nástroj k provedení ilokučního záměru. Toto hledisko se vztahuje i na výpovědi s performativně užitým slovesem: např. výpověď „*Slibuji, že zítra přijdu.*“ má primární ilokuci sdělovací – „S říká, že slibuje, že zítra přijde.“ Performativně užitá slovesa však ukazují na nepřímou ilokuci – primární ilokuce sdělovací je nositelem jiného ilokučního záměru, např. slibu. Ilokuční záměr a aktuální funkce výpovědi jsou adresátem „odvozeny“ podle inferenčního modelu. Inferenční model má minimálně osm základních kroků. Model je založen na kooperačním principu, znalosti konkrétního jazyka a jeho sémantiky, intuitivních znalostech ilokučních funkcí. Dle Allana tedy všechny výpovědi mají přinejmenším dvojí ilokuci.

V užívání primární ilokuce vidí Hirschová „poměrně elegantní východisko pro to, jak uchopit řečové akty z jazykového hlediska, resp. začlenit do syntaxe ty rysy řečových aktů, které lze chápat jako syntakticky relevantní ...“ (Hirschová 2002, str. 185). Vedle toho Hirschová v Allanově pojetí vidí cestu k překonání tzv. performativního paradoxu (o něm viz níže).

1.4.2 Performativní hypotéza a performativní paradox

Performativní hypotézu začali uplatňovat někteří autoři v 70. letech 20. století. Jmenujme alespoň J. R. Rosse a J. Sadocka. Tato hypotéza říká, že dvojice výpovědí, z nichž jedna je explicitní performativní formulí a druhá neexplicitní, mají stejnou ilokuční sílu a také tzv. podkladovou strukturu (Hirschová 2002, str. 178). Např. dvojice výpovědí: a) *Slibuju, že přijdu včas.* b) *Přijdu včas.* Dle performativní hypotézy se předpokládá přítomnost performativní formule, jejíž přítomnost není vždy nutná, resp. jí za určitých podmínek není „dovoleno“ vystoupit na povrch (Hirschová 2002, str. 178). Performativní hypotéza byla podporována některými autory (zejm. anglosaskými), kteří upozorňovali na přítomnost některých tzv. větných adverbíí v některých výpovědích. Např. *Důvěrně, sémantika je nuda.* (Hirschová 2002, str. 178) Takové výpovědi jsou těmito autory chápány jako redukce věty: *Důvěrně ti sděluji, že sémantika je nuda.*

Performativní hypotéza spolu s tezemi o tom, že pouze asertivní výpovědi mohou být posuzovány z hlediska pravdivostní hodnoty a ostatní pouze z hlediska jejich úspěšnosti / neúspěšnosti (přípravné podmínky, prováděcí podmínky, podmínka upřímnosti viz výše) nastolila problém, jakým způsobem sémanticky interpretovat explicitní sdělení. O performativním paradoxu („performativní paradox“) hovoříme, pokud máme zjišťovat pravdivostní hodnotu u sdělení realizovaných pomocí EPF – výpověď *Sděluji vám, že jsem přistál na Marsu.* by byla na základě splnění podmínek úspěšnosti považována za pravdivou. U těchto případů se od stanovování pravdivostní hodnoty upouští nebo se toto posuzování dostává do rozporu s pravdivostí propozičního obsahu.

Podle performativní hypotézy se k explicitním sdělením přiřazují i neexplicitní výpovědi, pokud byly mluvčím míněny a proneseny jako sdělení.

M. Hirschová (2002) uvedla tři příklady:

i) *Sníh je zelený.*

ii) *Sděluji (ti / vám) (tímto), že sníh je zelený.*

iii) *Sdělal jsem (ti / vám), že sníh je zelený.*

U ii) a iii) se nachází stejné sloveso, dle performativní hypotézy je totožné sloveso také v podpovrchové složce výpovědi i). Proto by výpovědi i) a ii) dle hypotézy měly mít shodnou sémantickou interpretaci. Výpověď ii) (při aplikaci performativní hypotézy) by byla pravdivá v okamžiku, kdy by byla pronesena a míněna jako sdělení. Úspěšnost / neúspěšnost ilokučního aktu nebere v úvahu pravdivost propozičního obsahu p . Posuzování výpovědi dle těchto výpovědí, jak vidíme, může vést k nesmyslným výsledkům. Ani posuzování pravdivosti podle p nevede k cíli. Vznikl by rozpor mezi výpověďmi ii) a iii). Pravdivostní hodnota iii) totiž na pravdivosti p není závislá.

Nebudeme se zde detailně věnovat navrhovaným možnostem řešení „performadoxu“ (více o této problematice např. Hirschová 2002; Hirschová 2006, str. 128–133). Uvedeme jen, že performativní hypotéza byla odmítnuta, resp. novější práce se jí nezabývají (Hirschová 2002, str. 182). Důvodem byla její neudržitelnost. Tu způsobil vedle samotného performativního paradoxu také fakt, že výše zmíněná větná adverbia se dají interpretovat i jiným způsobem. Hirschová např. upozorňuje, že jak v angličtině, tak v češtině je možno tato adverbia chápat také jako redukci jiných vět, např. vedlejší podmínkové: *Pokud ti to mám říct důvěrně, sémantika je nuda.* (Hirschová 2002, str. 182).

Jako východisko z „performadoxu“ se jeví Allanovo pojetí. To umožňuje skrze primární ilokuci nahlížet na všechny výpovědi se slovesem v indikativu jako na členy téže skupiny se shodnými pravidly určování pravdivostní hodnoty (Hirschová 2002, str. 185). Přes primární ilokuci se vracíme k pojmům jako věta oznamovací, tázací, rozkazovací. Hirschová píše: „Můžeme se ptát, zda jsme se takto vrátili k tradičním, po několik posledních desetiletí opomíjeným pojmům věta oznamovací, rozkazovací a tázací. Ano i ne. Vracíme se k nim jako k syntaktickým pojmům / termínům a jejich pragmatická interpretace ve vlastním smyslu se posouvá za hranice syntaxe. Rozhodně to neznamená, že dosud vytvořené pragmaticky orientované analýzy přicházejí vniveč... Řečové akty jako takové se uplatňují v komunikační interakci, a patří tedy do popisu pragmaticky orientovaného (i zde je ovšem výhodné vycházet od tzv. primární ilokuce). Jejich jazykový (syntaktický) popis končí u jejich formy“ (Hirschová 2002, str. 186).

1.5 Teorie mluvních aktů v české lingvistice

1.5.1 Úvod

Searlovy práce ovlivnily i české (resp. československé) jazykovědce. První odvětví, které teorie mluvních aktů ovlivnila, bylo zkoumání slovesné sémantiky. V roce 1973 František Daneš publikoval stať *Verba dicendi a výpovědní funkce* (Daneš 1973), věnovanou semantické analýze valenčních vlastností sloves. Tato analýza „vypracovala nástroj k analyzování také pragmatické funkce výpovědi.“ (Hirschová 2006, str. 117) Daneš se ve své stati zaměřil na slovesa dicendi třetí skupiny (slovesa vyjadřující nejen řečovou činnost, ale i její cíl (funkci) a vyžadující sdělení obsahu nebo tématu – např. *rozkázat, slibovat, varovat, poděkovat* atd.) a částečně čtvrté skupiny (slovesa vyjadřující činnosti, při nichž je užívání jazyka jen jedním z možných prostředků k dosažení cíle – *lákat, nutit, přesvědčit*) (Daneš 1973, str. 116–117). Slovesa mluvení (3. skupina; tedy také ilokuční slovesa): „mají ve svém valenčním potenciálu tři argumenty: subjekt, komplement propoziční povahy a buďto přímý akuzativní objekt, nebo nepřímý dativní objekt“ (Hirschová 2006, str. 117). Sémantické role těchto argumentů jsou „mluvčí“ (subjekt), „adresát“ (objekt) a „informace“ (propoziční komplement). Řečová činnost je podle Daneše „odevzdání informace“, slovesa mluvení určují, s jakým záměrem je informace předávána. Sémantické rozdíly mají příčinu v rozdílném obsahu informace, v rozdílných vztazích mezi adresátem a mluvčím a také v různých vztazích obou k předávané informaci. Daneš do své koncepce zařadil také „mentální vztah“ mluvčího k předávané informaci a tzv. prospěchový vztah (Daneš 1973, str. 120–121). Výsledkem analýzy těchto vztahů u jednotlivého slovesa je určení jeho funkce. Daneš zpracoval impulsy Searlovy klasifikace řečových aktů a vztáhl je na prvky valenčního potenciálu sloves. Danešova stať vznikla v kontextu zkoumání slovesné sémantiky se zaměřením na sémantický popis syntaxe (Hirschová 2006, str. 118).

V 80. letech 20. století došlo k dalšímu rozpracování Searlových impulsů. Objevily se také původní klasifikace komunikačních funkcí výpovědi (KFV). Jim se budeme věnovat na následujících řádcích.

1.5.2 Skladba spisovné češtiny

V roce 1986 vyšla *Skladba spisovné češtiny* autorů M. Grepla a P. Karlíka. Část o komunikačních funkcích výpovědi napsal M. Grepl. Ten se v 70. letech 20. století zabýval modalitou a fungováním modálních sloves, svou pozornost poté přesunul i k širším pragmatickým aspektům těchto jevů. Ovlivněn pracemi J. L. Austina a J. R. Searla vypracoval teorii komunikačních funkcí výpovědi a jejich klasifikaci. V rámci této klasifikace rozděluje komunikační funkce (KF) na a) KF iniciační a b) KF reaktivní. a) KF iniciační „jsou podnětem k řečovému nebo neřečovému jednání adresáta“ (Grepl – Karlík 1986, str. 50), např. otázka, rozkaz, návrh; b) KF reaktivní „jsou řečovým nebo neřečovým jednáním adresáta vyprovokovány“ (Grepl – Karlík 1986, str. 50), např. odpověď, výtka, slib, dovolení. Jeho rozdělení ilokučních funkcí počítalo s osmi třídami KF. Jsou to KF oznámení; KF námitky, nesouhlasu, protestu, ohrazení, odmítnutí; KF slibu, závazku, souhlasu; KF nabídky; KF výtky (napomenutí, důtky, pokárání), výčitky; KF otázky; KF výzvy (dovolení); KF přání.

Pokud jeho klasifikaci srovnáme s nejlivnější klasifikací J. R. Searla zjistíme, že pracoval s větším počtem tříd (viz tabulka). „Zachoval“ Searlovy asertivy (KF oznámení). Z ostatních tříd klasifikovaných Searlem Grepl vydělil další třídy: ze Searlových direktiv (KF výzvy (dovolení) vyčlenil KF otázky (otázky Searle pojímal jako „žádost o informaci“); z třídy komisivů (KF slibu, závazku, souhlasu) byly vyjmuty KF nabídky (u kterých je záměr mluvčího definován jako dosažení toho, aby adresát poznal, že mluvčí je připraven převzít závazek, vykonat (ve prospěch adresáta) nějakou činnost. Mluvčí předpokládá, že adresát má zájem (chce, přeje si nebo minimálně nemá námitek) na vykonání této činnosti (Grepl – Karlík 1986, str. 55).

Výše jsme již zmínili Hancherův přístup, který také nabízení vyčleňoval (jako kombinaci direktivů s komisivy). Naproti němu ale M. Grepl nezdůrazňuje oba aspekty nabídky (direktivní a komisivní rys), ale vyzdvihuje komisivní povahu nabídky (mluvčí nabízí vykonání nějaké činnosti). Výpovědi Searlem „zaštitěné“ třídou expresivů Grepl rozčlenil do tříd KF výtky (napomenutí, důtky, pokárání), výčitky a KF přání („Přání je výraz (projev) touhy mluvčího, aby zůstal zachován nebo nastal stav věcí hodnocený jím jako

příznivý, anebo aby se změnil k lepšímu stav věcí hodnocený (pocitovaný) mluvčím jako nepříznivý.“) (Grepl – Karlík 1986, str. 79). Třídou KF námitky, nesouhlasu, protestu, ohrazení, odmítnutí jsme umístili do tabulky na roveň deklarativů. Učinili jsme tak na základě jejich podobnosti s třídou KF permissivních a koncesivních v pozdější Greplově klasifikaci (in: Grepl – Karlík 1998), kterou Hirschová (Hirschová 2006, str. 120, více níže) shledala jako neodůvodněně vyčleněnou ze Searlových deklarativů.

Tato klasifikace dle našeho názoru odráží snahu o zpřesnění Searlovy „příliš obecné“ klasifikace. Ne vždy se zdá, že vydělení nových tříd byl krok správným směrem. Za zmínku stojí zařazení KF souhlasu / nesouhlasu, slibu / odmítnutí do rozdílných tříd. Také rozdělení expresivních výpovědí na ty, kterými vytýkáme a káráme (KF výtky a výčitky), a na ty, kterými dáváme najevo svá přání (KF přání), vzbuzuje otázku, proč není do nějaké ze tříd zařazena pochvala, uznání (jako protipól výtky). Zajímavé je, že o jmenovaných opozitních dvojicích se Grepl zmiňuje v úvodním výkladu ke komunikačním funkcím (srov. Grepl – Karlík 1986, str. 50), přesto se pochvale více nevěnoval a nezahrnul ji do klasifikace. Dle našeho názoru by v klasifikaci také neměla chybět třída počítající s výpověďmi měnícími stav světa, pronášenými osobami s pozicí v nějaké instituci. (Níže se budeme zabývat Greplovou klasifikací ze *Skladby češtiny* (Grepl – Karlík 1998), která doznala jistých změn.) Na závěr odstavce věnovaného *Skladbě spisovné češtiny* chceme zmínit jeden zajímavý fakt, a sice, že kapitoly věnované KfV jsou na začátku publikace (oproti pozdější *Skladbě češtiny*), což zřejmě vypovídá o tom, jaký vliv měla teorie mluvnických aktů v tehdejší době (i M. Hirschová se ve své publikaci *Česká verba dicendi* (Hirschová 1988) v úvodu zmiňuje, že její kniha vznikla v době, pro niž „byl charakteristický velký zájem o teorii řečových aktů“).

1.5.3 Mluvnice češtiny 3

Poněkud odlišné pojetí klasifikace KF přináší *Mluvnice češtiny 3* (1987; dále *MČ3*). Autorem této klasifikace je opět M. Grepl, přesto jsou v ní patrné některé odlišnosti od *Skladby spisovné češtiny*. V *MČ3* se rozlišuje pouze šest KF. Jsou to KF: oznamovací; tázací; žádací (výzvoová); námitky, nesouhlasu,

protestu, ohrazení, odmítnutí; výtky (napomenutí, důtky, pokárání), výčitky; KF přání. Od klasifikace ze *Skladby spisovné češtiny* se liší tím, že do tohoto výčtu nezahrnuje KF nabídky a KF slibu.

V případě klasifikace *MČ3* je jistě zajímavá absence třídy, která by pokrývala funkce spočívající v zavázání se adresáta k nějaké budoucí činnosti. Třída komisivů se (s výjimkou Allanova dělení mluvních aktů) vyskytuje ve všech jmenovaných zahraničních klasifikacích a, jak jsme uvedli výše, nechyběla ani v dělení komunikačních funkcí ve *Skladbě spisovné češtiny*. V *MČ3* je KF slibu zmíněna pouze ve výkladu zaměřeném na EPF v příkladu – *Slibuji, že budu zachovávat ...* (*MČ3* 1987, str. 319). Ve stejné kapitole jsou, na rozdíl od *Skladby spisovné češtiny*, popsány tzv. institucionalizované výpovědní formule. Tyto výpovědní formule jsou závazné až frazeologizované výpovědní konstrukce, výrazně podmíněné společenskými normami a konvencemi. Jsou doloženy příklady – při svatebním obřadu: *Ptám se vás, pane ženichu, zda si berete přítomnou ...?*; při vynášení rozsudku: *Odsuzujete se tímto, abyste zaplatil pokutu ...*; při slavnostním nebo služebním slibu: *Slibuji, že budu zachovávat ...*; při oficiálním závazku: *Zavazuji se tímto, že ...*; při oficiálním „pověření“, „jmenování“, „ustanovení do funkce“: *Vážený soudruhu profesore, pověřuji Vás tímto funkcí vedoucího katedry s platností od ...* (*MČ3* 1987, str. 319–320). Těmto „institucionalizovaným výpovědním formulím“ dále není věnována pozornost. Lze říci, že jsou mimo rámec ostatních komunikačních funkcí. Je zde podobnost s Bachovým pojetím (viz výše), který také od *interpersonálních aktů* vydělil akty, při nichž se mluvčí opírá o svou pozici v nějaké instituci. Další podobnost spatřujeme s Allanovými expresivy, jež jsou nástroji společenské interakce (poděkování, pozdrav, omluva, blahopřání); sice nejsou pojímány tak oficiálně, ale mají také závaznou formu a jsou často idiomizované. Co se týká KF slibu, je zařazena do třídy „výpovědí s komunikativními funkcemi námitky, nesouhlasu, protestu, ohrazení, odmítnutí“. „Opakem odmítnutí návrhu, výzvy ... je jejich přijetí, souhlas s nimi. Jejich speciálními variantami jsou výpovědi s KF slibu, závazku, přísahy. Také tyto KF se primárně vyjadřují EPF: *souhlasím s tím, že / aby ...; slibuji, že ...; zavazuji se, že ...*“ (*MČ3* 1987, str. 348). V rámci této klasifikace je tedy upraveno dřívější rozdělení „opozitních dvojic“ do různých

tříd KF. Ovšem z opozitní dvojice výtka x pochvala je do přehledu zahrnuta pouze výtka, pochvala chybí.

1.5.4 Česká verba dicendi

Další publikací, kterou do přehledu českých klasifikací KF uvádíme, jsou *Česká verba dicendi* (Hirschová 1988). Tato publikace se zabývá analýzou performativních sloves. Podle autorky nejsou performativní slovesa, jen slovesa, jichž je možno performativně využít (Hirschová 1988, str. 8–9). Jinými slovy i „performativní“ slovesa lze využít „neperformativně“, např. využitím performativu *slibovat* může mluvčí realizovat komunikační funkci nejen slibu, ale také např. výhrůžky: „*Slibuju ti, že na tohle do smrti nezapomeneš.*“ Autorka toto demonstruje na příkladu výpovědi „*Slibuji ti, že zítra přijdu.*“ pronesenou v reakci na otázku: „*Co to říkáš?*“, což je dle Hirschové „reprodukováním vlastní stejně znějící výpovědi právě pronesené, nebo hodnocením jiné vlastní bezprostředně předcházející výpovědi, která měla z hlediska mluvčího platnost slibu.“ (Hirschová 1988, str. 9)⁹

Důvodem, proč tuto publikaci uvádíme v přehledu, je, že v rámci analýzy sloves jsou slovesa rozdělována dle jejich vlastní komunikační funkce. Při vlastní analýze performativních sloves a zachycení vztahů mezi mluvčím (Ml) adresátem (Ad) a informací (In) přejímá Hirschová parametry zformulované F. Danešem (v již zmiňované práci: Daneš F. 1973), tj.: i) obsah In, ii) a mentální vztah Ml k In; b) prospěchový / zájmový vztah Ml k In, iii) a mentální vztah Ad k In; b) prospěchový / zájmový vztah Ad k In, iv) vztah mezi Ml a Ad, v) vlastní komunikativní funkce / smysl výpovědi (Hirschová 1988, str. 17). Tyto parametry jsou dále rozpracovány a, jak již bylo řečeno, Daneš byl při tvorbě svých parametrů inspirován J. R. Searlem. Obsah In tedy můžeme ztotožnit se Searlovým propozičním obsahem výpovědi (propositional content), mentální vztah Ml k In s vyjádřeným psychickým stavem (tzv. podmínka upřímnosti, expressed psychological state) a vlastní komunikativní funkce se podobá Searlovu záměru mluvčího (illocutionary point). Daneš (a s ním Hirschová) ale pouze nepřebíral Searlova kritéria, dále je rozvíjel – zde jmenujme

---

⁹ Dle našeho názoru se ovšem situace popisovaná autorkou může interpretovat jako opakování mluvního aktu slibu, když předchozí pokus selhal z důvodu špatné slyšitelnosti, příp. nepochopení ze strany adresáta.

prospěchové vztahy informace jak k mluvčímu, tak k adresátovi. Právě orientace vedle mluvčího i na adresáta je důležitým rozšířením Searlových charakteristik. Tato orientace se projevuje také v kritériu iv) vztah mezi mluvčím a adresátem. Naproti tomu v Danešově pojetí, které Hirschová přejímá, „chybí“ vztah propozičního obsahu výpovědi a reálného stavu světa (direction on fit).

Pro srovnání s ostatními klasifikacemi se nyní zaměříme na vlastní KF výpovědi. Tento parametr je závislý na charakteristikách ostatních parametrů a má při hodnocení predikátoru zásadní úlohu, neboť ukazuje konkrétní smysl dané výpovědi. Hirschová dále, dle předchozí charakteristiky parametrů i)–iv), jmenuje čtyři základní KF: 1) sdělit Ad obsah In; 2) přimět Ad, aby uskutečnil obsah In; 3) vytvořit pro Ml závazek týkající se obsahu In (dále se diferencuje podle obsahu In); 4) vyjádřit emoce (psychický) stav.

Tyto charakteristiky se v zásadě kryjí se Searlovými třídami (viz Tabulka 2), ovšem s tím, že chybí třída deklarativů pro vyjádření aktů pronášených kompetentní osobou za účelem okamžité změny stavu světa. Jejich absence se odráží i u ostatních kritérií; např. u obsahu výpovědi se nesetkáme se Searlem uváděnou možností, kdy: „se obsah vztahuje k nějaké instituci, v níž mluvčí a adresát zaujímají jisté pozice (státní a jiné instituce).“

1.5.5 Skladba češtiny a Příruční mluvnice češtiny

Ve *Skladbě češtiny* (Grepl – Karlík 1998) se rovněž setkáváme s odkazem na Searla. Podle Grepla a Karlíka vytvořili J. L. Austin a především J. R. Searle ucelený koncept užívání jazyka jakožto druhu účelného jednání. Zdůraznili, že užívání jazyka není jen úkon „translační“, ale i úkon „stimulativní“. Užívání jazyka je motivováno především cílem (intencí) mluvčího. Jejich teorie zdůrazňuje komunikačně-pragmatické aspekty užívání jazyka. „Z teorie řečového jednání, zvláště v koncepci J. R. Searla, vycházíme i my ...“ (Grepl – Karlík, str. 423)

Grepl a Karlík v publikaci klasifikují osm tříd komunikačních funkcí výpovědi. Podstatná jsou pro ně dvě kritéria: (a) záměr mluvčího, (b) vztah „slov k světu“ (Grepl – Karlík 1998, str. 430–431), což znamená převzetí dvou Searlových kritérií – záměru mluvčího a popisu vztahu propozičního obsahu

výpovědi k mimojazykové skutečnosti. Ve *Skladbě češtiny* jsou představeny následující třídy KF:

1) Výpovědi s funkcí asertivní: (a) je obohatit adresáta o nějakou informaci; (b) – přizpůsobení slov světu. Příklady – tvrzení, oznámení, hlášení apod.

2) Výpovědi s funkcí direktivní (výzvovou): (a) – způsobit, aby adresát něco vykonal, (b) – přizpůsobit svět slovům. Např. rozkaz, příkaz, návod, prosba, rada, doporučení.

3) Výpovědi s funkcí interogativní: z hlediska (a) jde o získání informace, (b) – zjištění / potvrzení souladu slov se světem. Do této třídy patří zejména otázka a její varianty.

4) Výpovědi s funkcí komisivní: (a) – zavázat se k určitému budoucímu jednání, (b) – ochota mluvčího přizpůsobit svět slovům. Např. slib, závazek, přísaha.

5) Výpovědi s funkcí permissivní a koncesivní: z hlediska (a) jde o odstranění překážek, které adresátovi brání ve vykonání nějakého aktu. (b) mluvčí umožňuje adresátovi přizpůsobit svět slovům. Např. dovolení, souhlas, rezignace, nesouhlas, nedovolení.

6) Výpovědi s funkcí varování: (a) způsobit, aby se adresát vyvaroval jistého jednání, (b) – zabránit přizpůsobení světa slovům. Např. varování, výstraha, výhrůžka.

7) Výpovědi s funkcí expresivní a satisfaktivní: (a) dát adresátovi najevo své kladné nebo záporné stanovisko k jeho vykonanému nebo konanému aktu. (b) je v tomto případě irelevantní.

8) Výpovědi s funkcí deklarativní: (a) změnit stav světa v oficiální rovině, (b) konstituování souladu mezi slovy a světem. Jsou převážně institucionálně zakotvené. Příklady: křest, jmenování, odsouzení.

Také u této klasifikace se setkáváme se snahou o „zpřesnění“ Searlovy práce. Z direktivů byly vyňaty výpovědi s funkcí interogativní a výpovědi s funkcí varování, „nově“ je ustavena třída výpovědí s funkcí permissivní a koncesivní. Podle Hirschové (Hirschová 2006, str. 120–121) Greplova klasifikace může vzbuzovat otázky týkající se oprávněnosti řazení některých řečových aktů k „nezávislým“ třídám. Hirschová upozorňuje na nejednoznačnost kritérií, kterými je řízeno přiřazování řečových aktů do tříd

KF: „Např. všechny řečové akty seskupené pod hlavičkou **varování** jsou založeny na záměru mluvčího ovlivnit budoucí počínání adresáta, ať už v pozitivním („udělej *p*“), nebo v negativním („nedělej *p*“) smyslu. Adresát má být ovlivněn (přesvědčen) informací o negativních následcích, které jeho (ne)činnost může pro něho mít. Takový záměr mluvčího však spojuje všechna „varování“ s direktivními výpověďmi a je otázka, zda informace o „neblahých následcích“ je kritériem dostatečně silným k tomu, aby na jeho základě vznikla samostatná třída výpovědí.“ (Hirschová 2006, str. 120) Stejně otázky po „oprávněnosti“ samostatné třídy pokládá Hirschová u třídy výpovědí s funkcí interogativní (které jsou často řazeny též pod direktivy). U otázek se nabízí, zda „žádost o informaci“ je „dostatečně“ odlišná od jiných žádostí. Hirschová zastává názor, že interogativy lze vydělit, pokud je hlavním kritériem primární ilokuce (větná / výpovědní forma). Ovšem v Greplově klasifikaci jsou kritérii (a) záměr mluvčího, (b) vztah „slov k světu“ (Grepl – Karlík 1998, str. 430–431). Navíc Grepl do třídy interogativů řadí i otázky řečnické, které se „žádosti o informaci“ vymykají. Třetí třídou, o jejíž „legitimnosti“ Hirschová pochybuje, je třída výpovědí s funkcí permissivní a koncesivní. Píše: „Skupina **permissivních** a **koncesivních** výpovědí se skládá z dvojice pozitivních a negativních, protikladných aktů, které vznikají v identické situaci (*dovolují – nedovolují, souhlasím – nesouhlasím / odmítám, smíš / můžeš – nesmíš*, atd.). Všechny tyto akty však mají ten společný rys, že vytvářejí pro adresáty novou situaci ... „stanovují pravidla“, na jejichž základě je něco akceptováno nebo zamítnuto ... Tento silný rys spojuje tuto skupinu řečových aktů s deklarativy, zejména pokud jde o zmíněné organizování sociální interakce.“ (Hirschová 2006, str. 120) Slova Hirschové nacházejí oporu i ve vlastní Greplově definici výpovědí permissivních a koncesivních: „z hlediska (a) jde o odstranění překážek, které adresátovi brání ve vykonání nějakého aktu. (b) jde o umožnění adresátovi přizpůsobit svět slovům.“ (Grepl – Karlík 1998, str. 431) Co se opravdu „příliš“ neliší od definice deklarativních výpovědí: (a) změnit stav světa v oficiální rovině, (b) konstituování souladu mezi slovy a světem. (Grepl – Karlík 1998, str. 431) Tím, co obě třídy odlišuje, je „pouze“ „oficiálnost“ deklarativů.

V podstatě totožné s touto klasifikací je rozdělení komunikačních funkcí výpovědi v *Příruční mluvnici češtiny* (Brno, 2003, dále *PMČ*). Autorem části o komunikačních funkcích výpovědi je opět M. Grepl, proto odkazujeme výše na část věnovanou jeho klasifikaci ze *Skladby češtiny*.

1.5.6 Přínos a shrnutí výsledků českých lingvistů

Všechny jmenované klasifikace vycházejí ze Searlovy klasifikace. Až na jednu výjimku (Hirschová, resp. Daneš, pracuje se čtyřmi třídami, proti pěti Searlovým) se snaží tuto klasifikaci rozšířit a nově zavedenými třídami vystihnout specifika některých komunikačních funkcí (varování, otázka). Z pěti tříd mluvnických aktů u Searla se v českých klasifikacích setkáváme s třídami osmi. Jak Hirschová, tak Grepl ve svých starších klasifikacích nepřebírají Searlovy deklarativy.

Snaha o rozšíření počtu tříd komunikačních výpovědí nemá jednoznačně přijímané výsledky. Na některé otázky spojené s „oprávněností“ vzniku nových tříd jsme upozornili výše.

Na tomto místě také chceme zdůraznit fakt, že všechny klasifikace vycházejí ze Searla a nevyskytují se pokusy o charakterizaci KF výpovědi vycházející z pozdějších reakcí na tuto „základní klasifikaci“. Zde máme na mysli zejména Bachovu nebo Allanovu klasifikaci založenou na primární ilokuci, jež se dle Hirschové jeví jako vhodná možnost, jak propojit zkoumání smyslu / záměru výpovědi a její formy.

Tabulka 2:

Searle	Skladba spisovné češtiny	Mluvnice češtiny 3	Česká verba dicendi	Skladba češtiny	Příruční Mluvnice češtiny
Assertives	KF oznámení	Oznamovací	Sdělit Ad obsah In	Asertivní (oznamovací)	Asertivní (oznamovací)
Directives	KF výzvy (dovolení)	Žádací (výzvová)	Přimět Ad, aby uskutečnil obsah In	Direktivní (výzvová)	Direktivní (výzvová)
	KF otázky	Tázací		Interrogativní (tázací)	Interrogativní (tázací)
Expressives	KF výtky (napomenutí, důtky, pokárání), výčitky	Výtky (napomenutí, důtky, pokárání), výčitky	Vyjádřit emoce (psychický stav) Ml	Expresivní a satisfaktivní (pochvaly a výtky)	Expresivní a satisfaktivní (pochvaly a výtky)
	KF přání	KF přání			
Commissives	KF slibu, závazku, souhlasu		Vyvořit pro Ml závazek týkající se In	Komisivní (závazku)	Komisivní (závazku)
	KF nabídky				
Declarations				Deklarativní	Deklarativní
	KF námitky nesouhlasu, protestu, ohrazení, odmítnutí	KF námitky nesouhlasu, protestu, ohrazení, odmítnutí		Permisivní a koncesivní (dovolení a námitky)	Permisivní a koncesivní (dovolení a námitky)

2.0 Komunikační funkce expresivní

2.1 Pojetí KF expresivních u vybraných autorů

Zatímco jsme se v předcházejících oddílech věnovali jednotlivým tuzemským a zahraničním klasifikacím toho, co se v české lingvistice označuje jako „komunikační funkce výpovědi“, nyní se zaměříme na komunikační funkce expresivní. Ty se vyskytují v každé z námi zkoumaných klasifikací. Pokusíme se srovnat jejich pojetí s pojetím zakladatelů teorie mluvních aktů J. L. Austinem a J. R. Searlem.

2.1.1 Austinovy behavitivy

J. L. Austin sice ve svém rozdělení řečových aktů nepracoval přímo se třídou expresivů, ale paralelu s výpověďmi s funkcí expresivní u něj nacházíme ve třídě behavitivů.

Austin hovořil o behavitivech jako o velmi nesourodé třídě, jež má co dělat s postoji a sociálním chováním (Austin, 2000, str. 148). Jedná se o soubor reakcí na jednání nebo osudy jiných lidí a postojů k předchozímu nebo bezprostředně očekávanému jednání. Jako velmi důležitou spatřoval souvislost s popisem citů mluvčího a přímo s jejich vyjadřováním navenek. Behavitivy dále roztřídil na: i) omluvy – „omlouvat se“; ii) díky – „děkovat“; iii) projevy sympatií – „želeť“, „soucítit“, „složit kompliment“, „kondolovat“, „blahopřát“, „gratulovat“, „projevit sympatii“; iv) postoje – „zazlívat“, „prohlásit za bezvýznamné“, „vzdát poctu“, „kritizovat“, „reptat proti něčemu“, „stěžovat si“, „aplaudovat“, „přehlížet něco“, „chválit“, „zavrhovat“, „kárat“¹⁰, „schvalovat“, „podporovat“; v) pozdravy – „vítat“, „dávat sbohem“; vii) přání – „požehnat“, „zatracoval“, „připíjet“, „pít na zdraví“ a „přát“ (v čistě performativním užití); viii) výzvy (o nich také níže) – „troufat si“, „vzdorovat“, „protestovat“, „vyzývat“ (Austin 2000, str. 155–156).

2.1.1.1 Hranice behavitivů s ostatními skupinami

J. L. Austin se ve svých přednáškách snažil vysvětlit některé mezní řečové akty. Byl si vědom toho, že prostá definice nestačí a že je často

---

¹⁰výrazy „kárat“, „schvalovat“ a „podporovat“ lze využít i exercitivně (o exercitivech a jejich vztahu s behavitivy viz níže)

možnost jistý řečový akt interpretovat různými způsoby. Proto na závěr pasáže věnované určité třídě popsal její vztah k ostatním třídám a uvedl příklady komunikačních funkcí zařaditelných různým způsobem.

Mezi **verdikativy a behavitivy** jmenoval jako „hraniční akt“ pokárat někoho – pokud mluvčí vynáší „verdict“ a někoho tím volá k zodpovědnosti, jedná se o verdiktiv, ovšem pokud „zaujímá postoj“ k někomu, jedná se o behavitiv (Austin, 2000, str. 150–151).

Exercitivy a behavitivy – exercitivy dle Austina znamenají formulaci záporného nebo kladného rozhodnutí, druzí „jsou nuceni“ k určitému jednání nebo „je jim (ne)dovoleno“ (Austin, 2000, str. 151). Pomezí s behavitivy jsou případy „vyzývám“, „protestuji“, „schvaluji“. Protestování, výzvy nebo schvalování mohou být a) vykonáním aktu (tj. exercitivem) nebo b) zaujetím postoje (tedy behaktivem) (Austin, 2000, str. 152).

Komisivy a behavitivy – „projevy dotčenosti, chvály a souhlasu“ stojí na hranici mezi těmito dvěma třídami. Ovšem zatímco komisivy nás zavazují k určitému jednání právě nyní (nebo v nejbližší budoucnosti), behavitivy nás zavazují k jednání podobného druhu. Např. „Když tedy někoho kárám, zaujímám postoj k jeho minulému jednání, ale sebe (tím) mohu zavázat pouze k tomu, že se takovému jednání budu vyhýbat.“ (Austin, 2000, str. 155)

Expozitivy a behavitivy – expozitivy mají vyjadřovat „výklad zahrnující vysvětlení stanoviska, vedení argumentace apod. Mezi ně Austin zařadil např.: „analyzovat“, „zařazovat“, „interpretovat“, „zdůrazňovat“. Jako mezní Austin spatřoval slovesa předpokládající zaujetí nebo výraz citu – „odmítat“, „pozastavovat se nad“ (Austin, 2000, str. 156–157).

2.1.2 Searlovy expresivy

Expresivy v pojetí J. R. Searla naplňují čtyři vytčená kritéria, podle nichž Searle rozděloval třídy ilokučních funkcí, takto:

a) záměrem mluvčího je vyjádřit jeho psychický stav vztahující se k propozičnímu obsahu výpovědi:

b) vztah propozičního obsahu výpovědi k mimojazykové skutečnosti je takový, že mluvčí se nesnaží přizpůsobit obsah výpovědi skutečnosti ani skutečnost obsahu výpovědi – shoda se ale předpokládá;

c) vyjadřovaný psychický stav mluvčího koresponduje s jeho vyjadřovaným záměrem (vyjádřit lítost, potěšení, rozhořčení apod.);

d) propoziční obsah výpovědi je vztahován k mluvčímu nebo adresátovi (týká se jednoho nebo druhého, možno i obou) (Hirschová 2006, str. 113–114).

Helbig Searlova expresiva interpretuje jako vyjádření postoje mluvčího ke stavu světa. Podle něj do této skupiny J. R. Searle řadí poděkování, blahopřání, omluvu, souhlas, soustrast apod. (Helbig 1991, str. 173).

2.1.3 Definice KF expresivních v klasifikacích

M. Grepla

2.1.3.1 Skladba spisovné češtiny: Výpovědi

s komunikační funkcí výtky (napomenutí, důtky, pokárání),
výčitky.

K interakčním podmínkám KF výtky (výčitky, napomenutí, důtky, pokárání) patří „presupozice, že adresát nebo někdo jiný (včetně mluvčího) nevykonal (nekoná) to, co se od něho jako žádoucí očekávalo (očekává), nebo naopak, že vykonal (koná) to, co mluvčí považuje za nežádoucí (nesprávné)“ (Grepl – Karlík 1986, str. 56). Ve výpovědích s touto KF je vždy přítomen hodnotící postoj mluvčího. Dalšími složkami výpovědí s KF výtky mohou být i jiné jeho postoje, zvl. emocionálně hodnotící (rozhořčení, rozmrzení, zklamání, lítost) nebo postoje ryze emocionální (údiv, podiv, překvapení). Dle M. Grepla ve struktuře KF výtky, výčitky může být obsažen i předpoklad, že adresát si je vědom svého nekorektního jednání. Z většího počtu složek, které mohou být obsaženy ve výpovědích s KF výtky / výčitky, pramení různé možnosti direktního i indirektního vyjádření těchto KF (Grepl – Karlík 1986, str. 56).

Dále M. Grepl vysvětluje rozdíl mezi výtkou a výčitkou. Pomocí KF výtky dává mluvčí najevo svůj nesouhlas s jednáním adresáta (minulým / současným) a hodnotí (charakterizuje) toto jednání jako chybné, nenáležitě. Při

výtce se mluvčí zpravidla nachází v nadřazeném postavení vůči adresátovi. Právě postavení mluvčího vůči adresátovi je důležité u rozlišování výtky a výčitky. U výčitky mluvčí nemusí být v nadřazeném postavení, zato je v ní výrazně projevován subjektivní zájem mluvčího na náležitém (správném, tj. jiném) jednání adresáta (Grepl – Karlík, 1986, str. 56). M. Grepl bohužel toto rozlišení nedokládá příklady.

Definice a zařazení KF s opozitní funkcí, kdy mluvčí dává najevo své kladné hodnocení činnosti adresáta, v této publikaci chybí.

2.1.3.2 Mluvnice češtiny 3: KF výtky (napomenutí, důtky, pokárání), výčitky

Definice v *MC3* se v podstatě neliší. Výpovědi s komunikační funkcí výtky dává mluvčí najevo nesouhlas s předchozím nebo přítomným jednáním a hodnotí je jako chybné, špatné, nenáležité dané situaci. Při výtce je mluvčí zpravidla v nadřazené pozici k adresátovi. Předpokladem výtky je, že adresát nevykonal, co se od něj očekávalo / očekává nebo právě koná cosi nežádoucího. Fakultativně jsou zastoupeny i postoje emociálně-hodnotící. *MC3* obsahuje také rozlišení výčitky od výtky (jediným rozdílem oproti *Skladbě spisovné češtiny* je upřesnění, že výčitku může mluvčí směřovat i proti sobě). Ve *výčitce* je výrazně implikován subjektivní zájem mluvčího na náležitém (správném) jednání. *Výčitku* může mluvčí směřovat i proti sobě.

2.1.3.3. Skladba češtiny a Příruční mluvnice češtiny:

Výpovědi s funkcí expresivní a satisfaktivní

Skladba češtiny (Grepl – Karlík 1998) i *PMČ* (Brno, 2003) definují termín výpovědi s funkcí expresivních a satisfaktivních následovně: „Jejich záměrem je dát adresátovi najevo kladné nebo záporné stanovisko mluvčího k jeho přítomnému nebo minulému jednání (chování) nebo k stavu, v jakém se nachází. Hledisko (b) (vztah slov k světu) je v tomto případě irelevantní.“ (Grepl – Karlík 1998, str. 431, *PMČ*, 2003, str. 589). Do této skupiny M. Grepl přiřadil výpovědi s KF omluvy, kterou charakterizuje takto: „Satisfaktivní povahu má KF **OMLUVY**. Je třeba rozlišovat dva druhy **OMLUVY**: a)

OMLUVU jako akt realizovaný s cílem dosáhnout toho, aby porušení norem pravidel, zvyklostí aj. lidského jednání nebylo považováno za neslušné, nelegitimní ... b) OMLUVU jako reaktivní akt na OMLUVU typu a), jímž kompetentní mluvčí ruší to, že dané porušení norem pravidel a zvyklostí je vnímáno jako neslušné, nelegitimní. Patří sem i akty PROMINUTÍ a ODPUŠTĚNÍ ...“ (Grepl – Karlík 1998, str. 475–476; PMČ, 2003, str. 621). Vedle těchto definic jsou uvedeny jednotlivé komunikační funkce a možnosti jejich jazykové indikace. Jedná se o KF: výtky, výčitky, důtky, pokárání, pochvaly, uznání, poděkování, blahopřání, kondolence, omluvy (Grepl – Karlík 1998, str. 431 a 473; PMČ 2003, str. 589 a 619).

Pozn.: V knize *Verba dicendi* (Hirschová 1988), kterou jsme uváděli v předchozí kapitole, se u vlastní komunikační funkce sloves objevuje kategorie: vyjádřit emoce (psychický stav) Ml (Hirschová 1988, str. 23). V dalším dělení predikátorů se vyskytuje skupina „predikátory konvenčních obrátů společenského styku“, sem autorka řadí: „blahopřát“, „gratulovat“, „děkovat“, „omlouvat se“, „vítat“, „zdravit“ (Hirschová 1988, str. 24).

2.1.4 Srovnání nahlížení na výpovědi s komunikační funkcí expresivní

Ve všech námi zkoumaných klasifikacích komunikačních funkcí (resp. řečových aktů), ať již zahraničních nebo tuzemských, se vyskytovala třída přibližně odpovídající třídě KF expresivních a satisfaktivních (pojmenování dle Greplovky aktuální klasifikace). Tyto třídy v sobě zpravidla zahrnují vyjádření hodnocení / postoje mluvčího na minulé / současné jednání / situaci adresáta. Toto „jádro“ se dle různých autorů doplňuje o další mluvní akty – např. omluvu, pozdrav, poděkování, aplaudování atd. Pozdější zahraniční zkoumání pracující s hlediskem primární ilokuce přiřadilo expresivům nejčastější formu oznamovací věty, příp. idiomatizované výpovědi (zde se, mimo jiné, v porovnání s českým prostředím odráží „širší“ pojetí této třídy, formě expresivů v češtině se budeme věnovat dále).

České klasifikace zpočátku tuto třídu pojmají v „nejužším rozsahu“, zpočátku pouze jako třídu KF výčitky a výtky, kdy do této skupiny dokonce

není zařazena ani opozitní KF vyjadřující kladné hodnocení – KF pochvaly. Postupem času M. Grepl KF pochvaly do této třídy zahrnuje a postupně ji rozšířil o KF omluvy. Třída výpovědí s KF expresivní se tedy postupně rozšiřuje.

2.2 Vymezení KF expresivních

2.2.1 Srovnání vybraných definic KF expresivních

Pokud vezmeme v úvahu definice, které jsou nám předkládány, od Austinova „souboru reakcí na jednání nebo osudy jiných lidí a zaujímání postojů k předchozímu nebo bezprostředně očekávanému jednání“ po Greplovo „dát adresátovi najevo kladné nebo záporné stanovisko mluvčího k jeho přítomnému nebo minulému jednání (chování) nebo k stavu, v jakém se nachází“ a pokusili se je shrnout, narazíme na několik otázek.

Je otázkou, zda se výpovědi s komunikační funkcí expresivní dají omezit pouze na hodnocení stavu nebo činnosti adresáta¹¹. To by znamenalo, že výpovědi hodnotící minulé nebo současné jednání či stav nějaké třetí osoby, nepatří do této třídy.

Je zajímavé, že definice ze *Skladby spisovné češtiny* (Grepl – Karlík 1986) obsahuje formulaci, že mezi prováděcí podmínky těchto KF patří „presupozice, že adresát nebo **někdo jiný** [zvýraznil M. W.] (včetně mluvčího) nevykonal (nekoná) to, co se od něho jako žádoucí očekávalo (očekává), nebo naopak ...“ (Grepl – Karlík 1986, str. 56). Ostatní české klasifikace toto upřesnění postrádají a pracují pouze s tím, že cílem je „dát adresátovi najevo kladné nebo záporné stanovisko mluvčího k **jeho** [zvýraznil M. W.] přítomnému nebo minulému jednání (chování) nebo k stavu, v jakém se nachází...“ (Grepl – Karlík 1998, str. 431; PMČ 2003, str. 589). Je zajímavé, že v *Příruční mluvnici češtiny* je uveden příklad jazykové indikace KF výtky pomocí preskriptivního užití modálního slovesa – „*Měl tam nechodit*“ (PMČ 2003, str. 593) – který se citované definici ze stejné publikace vymyká. Podle Searla jsou expresiva vyjádřením mluvčího postoje ke stavu světa.

---

¹¹ Definice ve *Skladbě češtiny*: „...dát adresátovi najevo kladné nebo záporné stanovisko mluvčího k **jeho** [zvýraznil M. W.] přítomnému nebo minulému jednání (chování) nebo k stavu, v jakém se nachází.“ (Grepl – Karlík 1998, str. 431)

Austin, jak již byl řečeno, pracuje s definicí behavitivů jako souboru reakcí na jednání nebo osudy jiných lidí a postojů k předchozímu nebo bezprostředně očekávanému jednání. Za velmi důležitou považoval souvislost s popisem citů mluvčího a přímo s jejich vyjadřováním navenek (Austin, 2000, str. 155). Definice J. L. Austina a J. R. Searla se tedy neomezují pouze na sdělení názoru mluvčího adresátovi.

I podle našeho názoru je při určování typu ilokuční funkce výpovědi dominantní fakt, že výpovědi s KF expresivní dávají najevo stanovisko (hodnocení) mluvčího¹² a neomezují se pouze na hodnocení konání adresáta.

Tvrzení, že KF expresivní se vztahují i na jednání lidí, resp. skutečností, mimo dialog, jsme dokazovali v naší ročníkové práci a podrobněji se mu budeme věnovat níže.

Další otázkou, která se v souvislosti s námi navrhovaným širším chápáním KF expresivních nabízí, je, zda hodnocení stavu světa, příp. zaujímání postoje, resp. vyjadřování se na základě tohoto postoje, nemůže být „obsaženo“ i ve výpovědích, které bychom na základě definic zařadili do jiné skupiny KF. Již J. L. Austin mezi svými skupinami spatřoval neostré a ne vždy jasné hranice a ukazoval, že některé výpovědi lze interpretovat a zařazovat dle úhlu pohledu do různých tříd KF.

Poslední otázkou, které se chceme věnovat, je problematika zařazení dalších výpovědí sloužících ke společenské interakci, jako např. pozdrav, kondolence, přivítání apod.

2.2.2 Vlastní vymezení KF expresivních

Nyní se pokusíme na základě zmiňovaných definic vymežit vlastní pojetí KF expresivních. Jako hlavní kritéria uvažujeme zejména cíl výpovědi a vyjádření psychického stavu mluvčího.

---

¹² J. L. Austin hovoří o svých behavitivtech jako o „pojmu reakcí na jednání nebo osudy jiných lidí ... a postojů k předchozímu nebo bezprostředně očekávanému jednání“ (Austin 2000, str. 155).

Kritérium „vztah propozičního obsahu ke stavu světa“ je Grepem považováno v tomto případě za irelevantní, k tomuto názoru se přikláníme i my, protože je rozhodující u jiných typů KF funkcí.

Při našem pokusu o formulaci KF expresivních vycházíme z Greplovy klasifikace ve *Skladbě češtiny* (resp. PMČ). Důvodem je, že toto vymezení je nejaktuálnější a bylo zformulováno na základě zkoumání české jazykové situace. Pokusíme se uplatnit i jiná kritéria a své závěry doložit příklady.

Všechny definice vycházejí z toho, že výpovědi s komunikační funkcí expresivní vyjadřují záměr mluvčího dát adresátovi najevo své hodnocení nějakého faktu, jednání, situace, osoby nebo stavu věcí. Dle našeho názoru mluvčí také vyjadřuje svůj emocionální postoj k tematizovanému faktu (touha po něm, obdiv, nenávisť, nelibost apod.). Tento fakt (jednání) může být minulý, současný nebo bezprostředně očekávaný. Může to být i jen možná varianta pozdějšího vývoje, která se nemusí odehrát. Fakt / jednání / situace / osoba / stav, jehož hodnocení mluvčí vyjadřuje, nemusí být spjat přímo s adresátem. Ten nemusí být jeho původcem; původcem může být za jistých okolností i sám mluvčí nebo původce nemusí být vůbec účasten dialogu. Hodnocena může být také věc (reálná i abstraktní). Ovšem existuje presupozice toho, že adresát má zájem se v hodnocené věci dozvědět hodnocení mluvčího. Lze tedy říci, že fakt / jednání / situace / osoba / stav jsou nějakým způsobem spjaty s adresátem. Toto patří mezi předpoklady k úspěšnému provedení výpovědi s KF expresivní vedle podmínek, které jsou společné pro všechny KF – normálního vstupu a výstupu, vyjádření propozice, úmyslu vyvolání ilokučního efektu (posluchač pozná intenci mluvčího) a sémantických pravidlech dialektu (výpověď je založena na sémantických pravidlech jazyka).

Co se týká vlastních komunikačních funkcí výpovědi, do třídy KF expresivních zcela jistě patří ty „tradičně“ uváděné: výtka, výčitka, pokárání, pochvala, uznání; dále poděkování, omluva, přání, pozdrav, hodnocení a projevy libosti / nelibosti.

2.2.3 Druhy komunikačních funkcí výpovědi

2.2.3.1 Výtka, výčitka, pokárání, napomenutí

Výtka, výčitka, pokárání, napomenutí jsou projevem negativního hodnocení činnosti adresáta. Problematikou jejich bližšího rozlišování se novější české klasifikace nezabývají. Ve starších klasifikacích se objevily definice rozdílu výtky od výčitky – a) výtka je pronášena mluvčím, který je zpravidla na vyšší společenské pozici; b) výčitka „nevyžaduje“ tuto „nadřazenost“, zato se v ní výrazněji odráží subjektivní zájem mluvčího na správném jednání adresáta; c) výčitku může mluvčí směřovat i k sobě. Pomoc při možném rozlišení nenabízejí ani následující hesla z výkladových slovníků:

výtka: *káravé upozornění (na chybu ap.), pokárání:* ostrá, oprávněná v. (SSČ)
výtka, -y ž. (2. mn. -tek) **1.** *káravé upozornění na vadu, chybu, prohřešek ap.; pokárání:* oprávněná, bezdůvodná, ostrá v.; neujít výtám; činit někomu výtky; snést bez odporu výtku; v. změkčilosti (Čech); zkažených mravů (Pal.) ... (SSJČ)

výčitka, -y ž. *upozornění na poklesek, vinu, pokárání za ně:* ostrá, nespravedlivá v.; dělat někomu v-y; zahrnout někoho v-m; mít v-y svědomí *pocit viny živá v. kdo svou existenci připomíná něčí vinu* (SSČ)

výčitka, -y ž. (2. mn. -tek) ... *upozornění na prohřešek, vinu, pokárání pro chybu, prohřešek, vinu (i domnělou); (mírnější) výtka:* ostrá, nespravedlivá, něžná v.; zahrnout, zasypat někoho trpkými v-mi; odešel beze slova v-y; oči plné v-ek (Vrchl.) vyčítavě hledící; nedělej si pro to v-y!; ust. spoj. v-y svědomí pocit prohřešku, viny; přen. živá v. osoba připomínající někomu už pouhou přítomností jeho vinu (SSJČ)

Z uvedených informací lze vyvodit, že u výčitky hrají velkou roli emoce a je převážně využívána v neoficiálních / neveřejných dialozích; naproti tomu u výtky je dominantní věcná stránka a s výtkou se častěji než s výčitkou můžeme setkat i ve veřejné komunikaci.

Vedle výtky a výčitky mají stejný záměr, tedy dát adresátovi najevo své negativní hodnocení jeho (ne)činnosti KVV pokárání, napomenutí, resp. udělení důtky. Udělení důtky se budeme věnovat níže, neboť se jedná o hraniční případ výpovědi s komunikační funkcí expresivní.

Podobně jako výtka (výčitka) i pokárání a napomenutí předpokládají vyšší postavení mluvčího. Mají blízko k výtce, dá se říci, že jsou její

„mírnější“ formou. Pokárání je ostřejší forma vyjádření nespokojenosti mluvčího než napomenutí, jak dokládají následující hesla (SSČ, SSJČ):

napomenutí, -í s: otcovské n. (SSČ)

napomenutí, -í s *káravé upozornění, mírné varování, mírná výstraha*: bratrské, otcovské n.; vážné, přísné, vlídné n.; n. k větší píli (SSJČ)

pokárání: udělit p. *důtku* (SSČ)

pokárání, -í s. *ostré napomenutí, důtklivá výtka; důtka 1*: dostat, udělit p.; veřejné p.; v. též pokárati (SSJČ)

důtka: *důrazné napomenutí*: dostat d.-u (SSČ)

důtka, -y ž. (2. mn. -tek) **1.** *důrazné napomenutí; pokárání, výtka*: přísná, ostrá, ústní, písemná d.; dát, udělit někomu důtku; dostat důtku zast. **2.** *výčitka, narážka*: d. o kacířství popouzela husity (Pal.); v. též důtky, dutky (SSJČ)

Všechny tyto KF, tedy: výtka, výčitka, pokárání, napomenutí, jsou si velmi blízké a odlišují se svou intenzitou, příp. mírou zastoupení emocí mluvčího. Základní definicí těchto KF je dát adresátovi najevo vlastní kritické hodnocení dané situace – minulé, současné, bezprostředně očekávané, resp. nějakého jednání k této situaci vedoucí.

Při analýze shromážděného materiálu nebudeme tyto KF rozlišovat. Důvodem je jejich blízkost a obtížné rozlišování mezi nimi (zdá se, že jsou někdy chápány jako synonyma) a z toho plynoucí jejich obtížná rozlišitelnost v námi shromážděném jazykovém materiálu. Navíc otázce rozdílů mezi nimi a v jejich jazykové indikaci se dosud nikdo z českých autorů nevěnoval. Z těchto důvodů budeme při analýze materiálu používat pouze obecného termínu výtka, zastřešující tuto skupinu KF expresivních.

2.2.3.2 Pochvala, uznání

Pochvalou nebo uznáním vyjadřuje mluvčí své kladné hodnocení činnosti adresáta nebo stavu, ve kterém se nachází. Pochvala a uznání ve starších českých klasifikacích chybí, proto se nesetkáváme ani se základním rozlišením jako v případě výtky a výčitky. V případě pochvaly a uznání je rozdíl minimální a těžko uchopitelný. Rozdílem se zdá být to, že pochvalu mluvčí

směřuje většinou přímo k adresátovi, kdežto uznání projevuje nějakému jeho jednání.

Uznání do třídy KF expresivních patří jen jedním ze svých významů (příznivé zhodnocení, ocenění významu něčeho (práce, činu ap.) nějak výrazně vyjádřené), uznání oprávněnosti něčeho (ve smyslu uznání někoho vinným, uznání nároků nebo diplomatické uznání nového státu apod.) spadá do třídy KFV deklarativních.

pochvala: *projev uznání, pochválení*: dostat p-u (SSČ)

pochvala, -y ž. *projev uznání plynoucí ze spokojenosti s někým, něčím; pochválení* (op. pohana): veřejná, písemná p.; dostalo se mu p-y; získat p-u; zahrnout p-ou; mluvit o někom s p-ou; zakýval jako na p-u (Rais) (SSJČ)

uznání: udělej to podle vlastního u.; - diplomatické u.; projev u.; čestné u., i *diplom s ním* (SSČ)

uznání, -í s. **1.** *příznivé zhodnocení, ocenění významu něčeho (práce, činu ap.) nějak výrazně vyjádřené*: projev u. uznalosti; dostalo se mu zaslouženého u.; dojít u. svých snah; čin, který zaslouží u.; čestné u.; pochvalné u.; udělit někomu v u. zásluh řád; ve spoj. mít u. (pro koho, co) být uznalý: služebník očekával, že pán bude mít u. a odmění ho; má u. a nechce na ní víc práce, než je nutné; ob. nemá kouska u. (SSJČ)

Při analýze našeho shromážděného materiálu budeme pro rozlišování tohoto typu výpovědí se základní funkcí „dát adresátovi najevo své kladné hodnocení situace“ využívat obecného termínu pochvala a nebudeme, vzhledem k nejasnému rozlišení mezi pochvalou a uznáním, rozlišovat pochvalu a uznání.

2.2.3.3 Poděkování

Poděkování / dík slouží k vyjádření vděčnosti mluvčího směrem k adresátovi:

dík, -u m *projev vděčnosti, poděkování*: d., d-y za dopis, za vaši pomoc; slova d-ů (SSČ)

dík, -u m. (6. mn. -cích) *projev vděčnosti; poděkování*: vyslovit, projevit, vyjádřit, vzdát někomu d.; d. (díky) za účinnou pomoc, za prokázanou laskavost, za důvěru děkuji (děkujeme); tisíceré díky!; mít pro někoho vřelá

slova díky; být někomu zavázán díkem (díky) být vděčný; zavázat si někoho díky vykonat pro něho něco prospěšného; díky bohu! bohudík, na štěstí; díka vám (Jir.)

Poděkování je tedy podobně jako pochvala či uznání projevem mluvčího kladného hodnocení činnosti adresáta. Mluvčí projevuje vděčnost, a tím zároveň pozitivně hodnotí adresátovu činnost, zároveň se v poděkování odráží fakt, že tato činnost byla vykonána především v zájmu mluvčího. V některých případech byla vykonána na předchozí žádost mluvčího (ale není podmínkou).

Vzhledem k povaze námi shromážděného jazykového materiálu, který neodráží běžné, každodenní využívání jazyka, se v dalším oddílu nebudeme věnovat jazykové indikaci této KF.

2.2.3.4 Omluva

Omluva je ve výkladových slovnících definována takto:

omluva, -y ž *omluvení*: řádná o.; říci něco na svou o-u; odejít bez o-y (SSČ)

omluva, -y ž **1.** *projev, jímž se žádá za prominutí n. ospravedlňuje něj. čin; ospravedlnění*: zdvořilá, částečná, jalová o.; říci na svou o-u; hledat o-u pro své jednání, pro sebe; to je třeba uvést k jeho o-ě; netřeba omluv; odejít bez o-y; říci jako na o-u ... (SSJČ)

V omluvě se také projevuje hodnocení mluvčího. Ten hodnotí vlastní chování / jednání jako nepřipustné / v rozporu s pravidly, zároveň adresáta/y „žádá“, aby toto porušení norem nebylo považováno za neslušné / nelegitimní (Grepl – Karlík 1998, str. 475–476; PMČ, 2003, str. 621); další složkou omluvy bývá vyjádření polehčujících okolností.

M. Grepl uvádí ještě další typ omluvy, označenou jako omluvu typu „b) OMLUVU jako reaktivní akt na OMLUVU typu a) (námi zmiňovaný typ omluvy – *pozn. aut.*), jímž kompetentní mluvčí ruší to, že dané porušení norem pravidel a zvyklostí je vnímáno jako neslušné, nelegitimní. Patří sem i akty PROMINUTÍ a ODPUŠTĚNÍ ...“ (Grepl – Karlík 1998, str. 475–476; PMČ, 2003, str. 621). U omluvy typu b) je dle našeho názoru určujícím faktorem to,

že mluvčí z pozice své pravomoci s okamžitou platností mění stav světa / rozhoduje o něčem, což je hlavním rysem KF s funkcí deklarativní, proto by tento typ měl být řazen mezi KF s funkcí deklarativní.

2.2.3.5 Hodnocení a projevy libosti / nelibosti

Výše jsme upozornili na fakt, že v definici KF s funkcí výtky a výčitky ze *Skladby spisovné češtiny* (Grepl – Karlík 1986) se vyskytuje tvrzení, že mezi presupozice těchto KF patří, „že adresát nebo někdo jiný (včetně mluvčího) nevykonal (nekoná) to, co se od něho jako žádoucí očekávalo (očekává), nebo naopak ...“ (Grepl – Karlík 1986, str. 56). Což jsme i přes fakt, že ostatní definice toto neuvádějí, přijali a zapracovali do naší vlastní definice KF expresivních. V tomto oddílu se dostáváme právě k situaci, kdy ten, kdo svým (ne)konáním „dal mluvčímu podnět“ k vyjádření svého hodnocení, není adresát, ale je to „někdo jiný“, případně pokud mluvčí hodnotí nějaký fakt / věc.

Na tento problém jsme narazili již při psaní naší ročníkové práce. Tehdy jsme si položili otázku, jak klasifikovat výpovědi, ve kterých je obsaženo hodnocení ze strany mluvčího, který se tím ovšem nevyjadřuje k osobě adresáta. Přiklonili jsme se k názoru, že i tyto výpovědi spadají do této třídy.

To jsme zdůvodnili na příkladu dialogu o hudebních albech. Komunikační situace dialogu je následující: mluvčí hodnotí hudební alba a diskutuje o nich s adresátem. Tím bezprostředně nereaguje na nějaký čin adresáta a nevyjadřuje svůj postoj k němu. Při tom užívá hodnotících výrazů, které jsou (viz níže) jazykovými indikátory výpovědí s KF expresivní.

V našem materiálu se objevují takto vyjádřená hodnocení – např. *To je pecka (7). ... Je velká škoda, že se Svěrky (Václav Svěrkoš pozn.red.) zranil (472). Ale je stále velmi vzrušující (253)*. Tato hodnocení nehodnotí chování adresáta (nebo stav, ve kterém se nachází) ani ¹ mluvčího, jak předpokládají některé definice KF s funkcí expresivní. Můžeme si představit více podobných situací – např. politik může v rozhovoru pro média *hodnotit* kroky svých oponentů (kteří nejsou součástí dialogu), lidé po cestě z kina (koncertu, divadla apod.) svůj kulturní zážitek apod.

Vzhledem k tomu, že výkladové slovníky neobsahují heslo *hodnocení*, ocitujeme zde definici *soudu*, dle našeho názoru synonymního výrazu:

soud, -u m ... **5.** *úsudek, názor, mínění, hodnocení kritika*: po mém s-u; – drtivý s. (SSČ)

soud, -u m. (6. j. -u, -ě) ... **6.** *úsudek, názor, mínění; hodnocení, posudek, kritika*: chyběla mu schopnost vlastního, samostatného soudu; po mém (podle mého) soudu to není pravda; odvážný, překvapující s.; dát na něčí s.; různé soudy o jedné věci; nepřesnost laického soudu; estetický s.; nebát se vyslovit tvrdý, drtivý s.; pronést s. o hodnotě uměleckého díla ... (SSJČ)

Podle M. Grepla je nedořešenou otázkou, zda hodnocení má být chápáno jako druh postoje, nebo spíše jako specifický typ KF. Podstatným argumentem pro zařazení hodnocení mezi KF výpovědi je fakt, že hodnocení lze vyjádřit pomocí EPF – *Hodnotím kladně / záporně to, že ... Soudím, že ...* (ESC, str. 324–325). I my se přikláníme k tomu, že hodnocení je specifickým typem KF a „hodnotící“ výpovědi jsou podle nás součástí třídy KF expresivních. Vyjádření hodnocení mluvčího je pro třídu KF expresivních charakteristické, stejně jako vyjádření citů mluvčího, které spatřoval J. L. Austin jako důležité pro třídu behativitů (Austin, 2000, str. 155).

„Analýza hodnocení je v lingvistice zatím značně nejednotná. V českém prostředí se vychází z toho, že východiskem hodnocení je to, že se uskutečnilo (uskutečňuje) něco v souladu nebo v rozporu s předpokladem. Tímto předpokladem, a tedy kritériem hodnocení jsou buď objektivně platné (přijaté) etické a společenské normy a konvence (zákony, nařízení, předpisy pravidla chování ...) nebo subjektivně pociťované stavy libosti / nelibosti ...“ (ESC, 2002, str. 324). Podle těchto dvou kritérií hodnocení budeme rozdělovat hodnocení na: a) hodnocení a b) projevy libosti / nelibosti.

Pomocí hodnocení mluvčí vyjadřuje svůj názor / pohled na nějakou osobu / věc / skutečnost. Většinou se tak děje využitím hodnotících predikátorů / částic / adverbií nebo využitím jiných prostředků, které vyjadřují subjektivitu výpovědi:

1. *Naše hlavní město Kalkata je výjimečné tím, že se v něm mísí mnoho tradičních i britských vlivů (154).*

2. *Když skončí zápas, je to úplně normální příjemný kluk (21).*

Projevy libosti / nelibosti se vyjadřují pomocí přídavného jména s příslovečným významem *rád / nerad* nebo slovesnými výrazy – např. *(ne)líbit se; milovat; těšit (se); mrzet* ad.:

3. *Už se moc těším na to, až zase ucítím uhlí a kouř (152).*

4. *Ráda zajdu na dobrý film do kina, na dobrý jídlo do restaurace, jdu si zacvičit, zajezdit si na bruslích, a když k tomu o víkendu vypnu ještě telefon, je mi úplně nejlíp (233).*

Jmenované případy se svou povahou blíží KF s funkcí asertivní a nastolují otázku, kde je „hranice“ mezi těmito dvěma třídami. Kdy mluvčí adresáta informuje a kdy již vyjadřuje své hodnocení / emoce / postoj. Této otázce se budeme věnovat v následující části věnované vztahům KF expresivních s ostatními třídami KF.

Závěrem se chceme zmínit ještě o jedné otázce, kterou jsme museli řešit při analýze nashromážděného materiálu. Jde o to, že mezi následujícími výpověďmi spatřujeme jistý rozdíl:

5. *Kdyby ti lidé poctivě dělali svoji práci, tak by se to nestalo. Ať ten útok rozpoutal kdokoli, zemřelo 331 lidí a to je zločin, ke kterému nemělo dojít (134).*

6. *Asi nejhorší je, když vstáváte v pět, není vám dobře a v šest se i přesto musíte postavit před mikrofon a rozdávat dobrou náladu (228).*

7. *Bulvární novináři nemají moc o čem psát a každý konflikt je pro ně vděčné téma (247).*

Výpověď s číslem 5 se odlišuje od těch zbylých dvou (6 a 7). V případě výpovědí 6 a 7 se dle našeho názoru jedná o hodnocení, kdežto výpověď 5 splňuje kritéria výtky / výčitky, přestože je směřována na třetí osobu. Jako důležitý rozlišovací prvek zde vystupuje fakt, že zatímco u hodnocení se mluvčí omezuje na zhodnocení stavu, u výtky / výčitky směřované na třetí osobu je „označen“ původce hodnoceného stavu, „viník“. V jiných případech, kdy není viník označen, je ve výpovědi implikován „správný postup“ –

8. *Tři dny s námi pobřeží a tím to končí (135).*

Výpověď implikuje, že „žádoucí“ by bylo, kdyby oni „brečící“ také vykonali něco jiného vedle okázalého „soucítění“; podobně je tomu u kritiky stavu ve výpovědi –

9. *Takže by docela stačilo, kdyby se ten zákon naplňoval. Jenže v praxi je to věc spíš nějakého zvykového práva a jednotlivců (78).*

Tyto a jiné příklady nás nakonec přiměly k názoru, že výtku / výčitku / kritiku / pokárání apod. lze směřovat i na třetí osobu / objekt komunikace (viz Tabulka 3). Je ale třeba rozlišovat hodnocení (s negativním vyzněním) a výtku / výčitku směřovanou ke třetí osobě. Rozdíl mezi nimi není výrazný, avšak je rozpoznatelný.

2.2.3.6 Přání

Ve *Skladbě spisovné češtiny* (Grepl – Karlík 1986) a v *MČ3* byla definována třída KF přání. Přání je charakterizováno jako: „výraz (projev) touhy mluvčího, aby zůstal zachován nebo nastal stav věcí hodnocený jím jako příznivý, anebo by se změnil k lepšímu stav věcí hodnocený (pocitovaný) mluvčím jako nepříznivý.“ (Grepl – Karlík 1986, str. 79; srov. *MČ3*, str. 352–353). Tyto výpovědi obsahují propoziční obsah, jenž vyjadřuje ten stav, který mluvčí preferuje. V obsahu svých přání není adresát na rozdíl od jiných výzev limitován – ani sémantikou predikátů, ani kompetencí adresáta prací výpovědi. Adresát mluvčím není chápán jako vykonavatel svého přání, někdy tak být chápán ani nemůže – např.: *Kéž by se matka brzy uzdravila!* V některých případech mluvčí s adresátem ani „nepočítá“ a svá přání pronáší v situacích, kdy žádný adresát není fyzicky přítomen (Grepl – Karlík 1986, str. 79–80; *MČ3*, str. 352).

Skladba spisovné češtiny a MČ3 přání dále rozděluje na dva typy: a) přání splnitelné; b) přání nesplnitelné. U případů a) dále rozlišuje: i) přání s propozičním obsahem, jehož vykonání je příznivé pro osobu adresáta (*Přeji ti, aby ses brzo uzdravil.*); ii) přání s propozičním obsahem, v němž je formulováno to, co adresát považuje za žádoucí a příznivé směrem k vlastní osobě (*Kéž stále žiji tak šťastně! Kéž bych tu zkoušku udělal.*). Případy b) mají v propozičním obsahu implikován jako skutečnost „opačný“ stav věcí pro mluvčího nepříznivý a nezměnitelný (*Jen kdybych býval nepropadl.*) (Grepl – Karlík 1986, str. 80–81).

Tato definice dle našeho názoru opravňuje zařazení KF přání mezi třídu KF expresivních. Neboť v nich mluvčí vyjadřuje (projevuje) svůj postoj k situaci a její subjektivní hodnocení.

Se samostatnou třídou KVV přání se v novějších klasifikacích neseťkáváme. Výše jsme upozornili na fakt, že KF přání se dle našeho názoru řadí k výpovědím s KF expresivní, ovšem aktuální klasifikace je u této třídy neuvádějí. M. Grepl KF přání v *PMČ* a *Skladbě češtiny* zmiňuje u příkladu umístění intonačního centra jako jednoho z indikátorů KF. Poté je KF přání zmíněno v části věnované KF direktivním. Ovšem v hlavním přehledu chybí (srov. *PMČ* 2003, str. 596 a 602; Grepl – Karlík 1998, str. 441–442 a 454).

2.2.3.7 Pozdrav

Pozdrav někteří autoři (K. Bach, K. Allan) řadí mezi expresivy, ve kterých vidí nejen vyjádření postojů a hodnocení mluvčího, ale také nástroje sociální interakce.

Volbou pozdravu (nebo také nepozdravením) může mluvčí vyjadřovat svůj vztah k adresátovi, jak dokládají následující hesla:

pozdrav, -u m **1.** *společ. projev úcty při setkání, vyjadřovaný konvenčním gestem n. formulí*: uklonit se, smeknout na p.; vstoupit, odejít bez p-u **2.** *blahopřání n. jiný projev úcty, přátelství ap. k urč. příležitosti*: novoroční p.; zaslat p. z dovolené; s (přátelským) p-em ... (SSČ)

pozdrav, -u m. (6. j. -u) **1.** *ustálený projev úcty n. přátelství ve společenském styku*: zdvořilý, uctivý p.; kynout, uklonit se na p.; (ne)odpovědět na p.; odejít bez p-u; vojenský, šermířský p.; se srdečným, přátelským, soudružským p-em (zakončení dopisu); náb. křesťanský p. (zprav. Pochválen (buď) Pán Ježíš Kristus); přen. kniž. p-y zapadajícího slunce; p-y dalek; vonné p-y lučin (Čech) květiny **2.** *projev blahopřání n. vzpomínky zasílaný při urč. příležitosti; citový projev vřelého vítání, nadšené účasti n. oslavy*: novoroční p.; p. z dovolené; poslat bojové p-y bratrským komunistickým stranám (SSJČ)

To, že se pomocí pozdravu vyjadřuje úcta / přátelství, dle našeho názoru opravňuje jeho zařazení ke třídě KF expresivních.

Podle *Encyklopedického slovníku češtiny* (ESČ, Brno, 2002) je pozdrav společenský projev zejména úcty při setkání. Je realizovaný gestem nebo řečovou formulí. Je to jeden z prostředků signalizace (vzájemných)

společenských vztahů a pomocí něj se navazuje a ukončuje kontakt v některých typech dialogické komunikace. „Druh a forma **p.** záleží na komunikační situaci (formální / neformální) a někdy už signalizuje povahu dosavadního vztahu mezi partnery. Výměna **p.** a jiných zdvořilostních formulí má povahu rituálu.“ (ESČ, 2002, str. 328) Dle ESČ na volbu pozdravu má vliv prostředí, společenské postavení partnerů a jejich vztah generační apod. (ESČ, 2002, str. 328).

Pro setkání jsou ustálené pevné pozdravové formule – *Dobry den*, a formule rozlišené pro denní doby – *Dobry jitro*; *Dobry vecer*. Pozdrav *Dobry den* je dle ESČ univerzální pozdrav, který využívají komunikační partneři, kteří se navzájem neznají nebo z jistých důvodů zachovávají odstup. Ten se vyjadřuje mj. také vykáním (ESČ, 2002, str. 328).

Některé pozdravy v sobě obsahují kromě signalizace ukončení kontaktu také přání: *Mějte se hezky*; *Šťastnou cestu*; *Dobry pořizení*.

Ustálené formule přátelských pozdravů jsou *Nazdar* a *Ahoj*. Tyto formule mají charakter kontaktového prostředku a zároveň „vyjadřují bezprostřednost, uvolněnost vzájemných vztahů partnerů.“ (ESČ, 2002, str. 328) Rejstřík přátelských formulí se rozšiřuje (běžně užívané *Čau*) a obměňuje v závislosti na módních vlnách –; *Čágo belo* atd.

S volbou pozdravu a s komunikační situací souvisí také volba oslovení.

Povaha námi zkoumaného materiálu neumožňuje analýzu pozdravů, proto se pozdravu již dále věnovat nebudeme.

Tabulka 3

Typ KF:	specifikace:
výtka	směřována k adresátovi
	směřována k objektu komunikace
	směřována k sobě
pochvala	směřována k adresátovi
	směřována k objektu komunikace
	sebechvála
přání	splnitelné
	nesplnitelné
hodnocení	hodnocení
	projevy libosti / nelibosti
poděkování	
omluva	
pozdrav	

2.2.4 Ironie

Mnohé z výpovědí s KF expresivní (zejm. KF výtky) lze vyjádřit pomocí ironie. Ironické výpovědi se vyznačují specifickým rozdílem mezi intendovaným významem a významem doslovným. Protiklad toho, co mluvčí řekl a co měl skutečně na mysli, je charakteristický také pro lež. Rozdíl mezi ironií a lží je ten, že v případě ironie mluvčí nemá zájem uvést adresáta v omyl. Lež kooperační maximy na první pohled neporušuje, ale ironie je zdánlivě porušuje. Dalším rozdílem je to, že lež je vždy „v zájmu“ mluvčího, kdežto ironii může obrátit i proti sobě (sebeironie) (Hirschová 2006, str. 192).

Leech pracuje s principem ironie jako nadstavbou svého principu zdvořilosti. Podle něj platí zdvořilostní pravidlo, že pokud už mluvčí někoho musí urazit, má to udělat takovým způsobem, který nebude v otevřeném rozporu s principem zdvořilosti a adresát dospěje ke smyslu výpovědi prostřednictvím implikatury (Hirschová 2006, str. 193). M. Nekula charakterizoval ironii jako zdánlivé porušení Griceovy maximy kvality a kooperačního principu (Nekula 1990).

Optikou komunikačních funkcí výpovědi můžeme některé případy využití ironie charakterizovat jako využití prostředků typických pro určitou KF k realizaci jiné KF. Hirschová uvádí příklad: *Tak promiň, že se do toho pletu, hluboce se ti omlouvám*, kdy je pomocí prostředků typických pro indikaci KF omluvy použito k vyjádření výtky. Podobně u příkladu: *To se ti teda opravdu povedlo!* Je výtka realizována prostřednictvím KF pochvaly (Hirschová 2006, str. 192). Podobně lze realizovat výtku pomocí formy typické pro KF nabídky: *Ty vole, nechcete ještě kafe?!* v komunikační situaci, kdy je mluvčí opakovaně probuzen příliš hlučnými společníky pod vlivem alkoholu.

K indikaci ironie jsou využívány zejména fónické prostředky (zabarvení hlasu a intonace), protiklad řečeného a zamýšleného je vyjadřován zejm. hodnotícími výrazy kombinovanými s intenzifikátory; výrazná je i role epistémických výrazů (Hirschová 2006, str. 192).

V námi analyzovaném materiálu se vyskytl jeden případ využití ironie pro realizaci KF expresivní, uvádíme jej níže v části věnované rozboru materiálu.

2.3 KF expresivní a ostatní třídy KF

V tomto oddílu se zaměříme na vztahy KF s funkcí expresivní~~ch~~ s ostatními třídami KF. Při výčtu ostatních tříd budeme vycházet z klasifikace M. Grepla z publikací *Skladba češtiny* (Grepl – Karlík 1998) a *PMČ* (Brno, 2003).

2.3.1 KF asertivní

KF expresivní mohou mít v některých případech formu typickou pro KF asertivní. Pro „asertivy“ je základním prostředkem k jejich realizaci indikativ / kondicionál + kadence klesavá nebo stoupavě-klesavá (Grepl – Karlík 1998, str. 449). Také tyto prostředky lze využít k vyjádření vlastních pocitů a postojů. Např. výpověď *Kouření způsobuje rakovinu* může mít v komunikační situaci, kdy si např. jeden z účastníků dialogu zapálí cigaretu, funkci výtky. Podobně se mohou využít i další „asertivní“ výpovědi. V těchto případech ovšem platí, že pro jejich určení a rozlišení je důležitá komunikační situace, v jaké jsou proneseny.

Hodnotící predikátory, často využívané k signalizaci KF expresivních, mají často formu indikativu přítentu. V těchto případech je nutné rozlišovat mezi vyjádřením postoje mluvčího a tzv. deskriptivním užitím: (*Lituji, že jsem přišel pozdě x Litoval jsem, že jsem přišel pozdě*) (ESČ 2002, str. 324).

2.3.2 KF direktivní

KF direktivní, jejichž cílem je přimět adresáta k vykonání nějaké činnosti, v sobě z principu zahrnují kladné hodnocení této činnosti (té, kterou mluvčí chce, aby adresát vykonal). Těžko si lze představit, že by mluvčí přesvědčoval adresáta, aby vykonal něco, co by nehodnotil kladně, resp. si můžeme představit takovou situaci, kdy mluvčí nabádá adresáta k činnosti, kterou sám kladně nehodnotí, ale v těchto případech je zásadní hledisko prospěchu.

KF výzvy má blízko ke KF přání (Grepl – Karlík 1986, str. 79), které jsme také přiřadili ke třídě KF expresivních. Tyto dvě KF se odlišují funkcí adresáta, kdy u KF přání mluvčí nepředpokládá, že adresát splní obsah výpovědi (je možná i realizace přání bez adresáta).

Také J. L. Austin spatřoval výzvu jako „hraniční bod“ behavitivů a exercitivů (viz výše). U výpovědi třídy KF direktivních je jednou ze složek i hodnocení mluvčího, ovšem vzhledem k tomu, že jejich primárním účelem je „přesvědčení adresáta k nějaké činnosti“, není tato „hodnotící“ složka dostatečným podnětem k tomu, aby direktivní výpovědi byly případně zařazeny pod třídu KF expresivních.

2.3.3 KF interogativní

S třídou KF interogativních spojuje KF expresivní často jejich forma, neboť KF expresivní (zejména KF výtky) mají často formu otázky. Jazykovou indikací se budeme podrobně zabývat níže, zde uvedeme jen několik příkladů: *Co si myslíš, že děláš? Co tu máš co pohledávat? Jak to se mnou mluvíš?*

V některých případech je pro správnou interpretaci pragmatické funkce výpovědi důležitá komunikační situace a intonace. Zde uvádíme několik případů otázek z našeho materiálu, které můžeme interpretovat jako výtku:

10. Proč jste před třemi měsíci hlasoval pro obejití ústavy při zkrácení volebního období, rozpuštění Poslanecké sněmovny a vypsání předčasných voleb? (106)

11. Co jste spolu s Jiřím Pospíšilem na ministerstvu spravedlnosti proti excesům, jakých jsme byli svědky v kauze Čunek, dělali? (163)

12. V případě soudce Kučery jste kárnou stížnost nepodali. To musela udělat až soudkyně Brožová. Co vám v tom zabránilo, když vám tolik vadilo ohýbání práva? (164)

2.3.4 KF komisivní

J. L. Austin při definování třídy behaviorů a jejich vztahu s komisivou spatřoval jako „mezní“ výpovědi „projevy dotčenosti, chvály a souhlasu“ (Austin, 2000, str. 155). Dle Austina použití těchto řečových aktů předpokládá do budoucna jisté jednání mluvčího, ovšem nejde o „závazek“ stejný, jako mluvčí zaujímá realizací KF s funkcí komisivní. Komisivy nás zavazují k určitému jednání právě nyní (nebo v nejbližší budoucnosti), kdežto behaviory nás zavazují k budoucímu jednání podobného druhu. Podle J. L. Austina pokud mluvčí někoho kárá, zaujímá postoj k jeho minulému jednání, sebe tím ale zavazuje pouze k tomu, že se takovému jednání bude vyhýbat (Austin, 2000, str. 155).

S Austinovým pojetím lze souhlasit, dle našeho názoru souhlas, chvála nebo jejich opozitivní KF pouze *předpokládají* jisté jednání / chování mluvčího, který se jejich realizací k tomuto jednání / chování nezavazuje a nemusí tyto předpoklady naplnit.

2.3.5 KF permisivní a koncesivní

KF permisivní a koncesivní mají za cíl: „odstranit (zrušit) pro daný případ platné překážky (normy, konvence, nařízení ...), které brání adresátovi vykonat (dělat) to, co si vykonat přeje (chce);“ (Grepl – Karlík 1998, str. 431). Výpovědi s komunikační funkcí permisivní a koncesivní umožňují adresátovi přizpůsobit svět slovům. Do této skupiny jsou řazeny: KF dovolení, souhlasu, koncedování, rezignace, odmítnutí, nesouhlasu, nedovolení, námitky, protestu. Tyto výpovědi jsou vždy reaktivní. (Grepl – Karlík 1998, str. 431).

Na tomto místě chceme upozornit na KF souhlasu / nesouhlasu; protestu, námitky a podobných. V těchto případech musíme dle našeho názoru rozlišovat více typů těchto KF v závislosti na pravomoci mluvčího. Definice KF permissivních a koncesivních totiž předpokládá, že mluvčí je v pozici, která mu umožňuje odstraňovat / tvořit překážky pro adresátovo jednání nebo povolovat / zakazovat změny světa. Ovšem mluvčí v této pozici být nemusí, a přesto může vyjadřovat svůj souhlas / nesouhlas, vyjadřovat své názory (namítat) nebo protestovat, aniž by to na adresáta mělo vliv.

Některé další KF této třídy mají dle našeho názoru v sobě „hodnotící“ složku – zejména KF námitky / ohrazení. V následujících příkladech se mluvčí jednak ohrazuje a jednak vytýká adresátovi volbu otázky, na kterou reaguje:

13. Podívejte se, na tu otázku se ptejte Miroslava Kalouska, já nemůžu mluvit za něj (99).

14. Podívejte se, pokud jde o důvěru k mým slovům, že nám jde především o respekt k právu, pak se můžeme po roce setkat a promluvit si o tom, že to tak je (104).

15. Ale že se to píše, ještě přece neznamená, že se to zakládá na pravdě. Speciálně v českém bulváru (353).

2.3.6 KF varování

Při vyslovení varování dává mluvčí najevo vedle přání toho, aby adresát (ne)vykonal nějakou činnost, svou nevoli k adresátovu opačnému postupu. Vztah těchto tříd je podobný jako vztah mezi KF expresivními a KF direktivními. Obsažená „hodnotící“ složka není primárním účelem těchto výpovědí, proto dle našeho názoru nelze na základě této „složky“ varovací výpovědi zahrnout do třídy KF expresivních. Přikláníme se ale k M. Hirschové, která soudí, že KF varování jsou „neoprávněně“ vyčleněny z třídy KF direktivních (Hirschová 2006, str. 120–121).

2.3.7 KF deklarativní

Výpovědi s KF deklarativní se liší od ostatních tříd KF, neboť jejich realizace je přímo spjatá s osobou mluvčího a jeho pravomocí k okamžité změně stavu světa v jisté oblasti jeho působení. V předchozích oddílech jsme

narazili na fakt, že některých KF je více druhů (KF omluvy, KF souhlasu / schválení / svolení, KF námitky, KF uznání apod.), z nichž jeden zpravidla předpokládá realizaci mluvčím s patřičnou pravomocí. Podle našeho názoru tato pravomoc nemusí být objektivně uznávána a posvěcena úřední cestou, ale „postačuje“ její uznání adresátem výpovědi s touto KF.

U omluvy „typu b“ (ve smyslu prominutí) jsme navíc narazili na problematiku vztahu tříd KF permissivních a koncesivních, na který již upozornila M. Hirschová a kterému se zde již nebudeme věnovat.

My se zaměříme na KF, které stojí na „rozhraní“ třídy KF deklarativních a KF expresivních. Zde je třeba zmínit udělení důtky, udělení pochvaly / vyznamenání a uznání (ve smyslu uznání platnosti něčeho). Všechny tyto KF v sobě zahrnují hodnotící složku a zároveň předpokládají oprávněnost mluvčího k jejich uskutečnění. Těžko si představit situaci, kdy jeden z dvojice rovnocenných účastníků dialogu tomu druhému (bez nadsázky a ironie) udělí důtku.

V případech udělení pochvaly / důtky (napomenutí), častokrát spjatých s písemným potvrzením daného aktu, se přikláníme k jejich zařazení mezi KF deklarativní, neboť se u nich sice jedná o rozhodnutí na základě zhodnocení (ne)činnosti adresáta, ovšem nejedná se o subjektivní zhodnocení, protože bývají přesně daná kritéria, podle kterých se oprávněnost udělení pochvaly / důtky (napomenutí) posuzuje, a tudíž se nejedná o vyjádření čistě subjektivního hodnocení mluvčího jako u ostatních KF s funkcí expresivní.

Tabulka 4

	počet tříd KF	pojmenování KF expresivních	KF spadající do této třídy
Austin	5	behavitivy	omlouvat se, děkovat, žet, soucítit, zazlívat, vzdát poctu, kárat, schvalovat, podporovat ...
Searle	5	expresiva	poděkování, blahopřání, omluva, soustrast
Skladba spisovné češtiny	8	KF výtka (napomenutí, důtky, pokárání), výčitky	výtka, napomenutí, důtka, pokárání, výčitka
Mluvnice češtiny 3	6	KF výtka (napomenutí, důtky, pokárání), výčitky	výtka, napomenutí, důtka, pokárání, výčitka
Skladba češtiny	8	KF expresivní a satisfaktivní	výtka, pokárání, výčitka, pochvala, uznání
Příruční mluvnice češtiny	8	KF pochvaly a výtky ¹³	výtka, pokárání, výčitka, pochvala, uznání

Přejato z Mluvnice akty a expresivní komunikační funkce výpovědi – změny v přístupech v české

lingvistice (Wagenknecht 2009)

¹³

V této publikaci se operuje i s pojmem komunikační funkce expresivní a satisfaktivní.

3.0 Jazykové indikátory expresivních funkcí

3.1. Indikátory komunikačních funkcí výpovědi

V jednoznačném kontextu nemusejí být komunikační funkce jazykově indikovány, pokud z kontextu vyplývá, že výpovědi byly splněny podmínky pro úspěšnou realizaci dané KF. V jednotlivých jazycích existují specifické prostředky, které adresátovi usnadňují rozpoznání KF výpovědi. J. L. Austin na základě angličtiny jmenoval – slovesný modus, větný přízvuk, adverbia atd. J. R. Searle mezi ilokuční indikátory řadí slovosled, intonační prostředky, slovesný způsob a tzv. performativní slovesa.

Pokračovatelé teorie mluvních aktů se dlouhou dobu zabývali zkoumáním prostředků, které se využívají k indikaci „výrazných druhů KF“ (Grepl – Karlík 1998, str. 445). To např. v německé lingvistice přineslo velký rozvoj výzkumu částic, někdy se dokonce hovoří o tzv. *Partikellinguistik*. Ta se snažila především vymezit ty částice, které se výrazným způsobem podílejí na indikaci KF. V této souvislosti se někdy setkáváme s termínem *ilokuční částice*. Avšak představy toho, že některé KF mohou být indikovány pouze použitím určité částice, byly postupem času korigovány (Grepl – Karlík 1998, str. 445–446). Grepl na stejném místě dodává, že funkční klasifikace a diferenciací částic je u nás dosud neuspokojivá.

V následujících oddílech se budeme věnovat otázce, jak jsou jednotlivé KF indikovány v češtině. Zaměříme se zejména na jazykové prostředky. Protože každý jazyk má své specifické rejstříky pro indikaci jednotlivých KF a J. L. Austin a J. R. Searle formulovali své teorie jako teze s univerzální platností, budeme v následujícím textu vycházet z tezí M. Grepla, který se ve *Skladbě češtiny a PMČ* věnoval problematice indikace jednotlivých KF právě v češtině.

3.2 Vztah obsahu výpovědi k její komunikační funkci

Vztah obsahu výpovědi k její komunikační funkci bývá, jak píše M. Grepl, řešen „diplomaticky“ (Grepl – Karlík 1998, str. 433). Někjaký kompatibilní vztah mezi oběma entitami je, neboť „říkáme něco s nějakým

cílem, ale nemůžeme říkat s tímž cílem cokoli“ (Grepl – Karlík 1998, str. 433). M. Grepl svou obecnou tezi dále rozvíjí do tří aspektů:

a) obsah výpovědi představuje právě to, co mluvčí svým záměrem sleduje. Zejména KF oznámení a otázky. Př.: *Včera jsem byl v Praze. Všiml sis, že jsem tady nebyl?*

b) Obsah v sobě zahrnuje „něco“, co vylučuje jisté funkční užití výpovědi. M. Grepl jmenuje výpověď: *Kouření způsobuje rakovinu*; ta svým obsahem vylučuje svoje vlastní chápání jako KF nabídky nebo doporučení, ale její obsah mluvčímu umožňuje ji využít jako KF varování nebo v určité situaci jako KF výtky. Naproti tomu obsah výpovědi: *Pravidelné cvičení posiluje srdeční činnost*; vylučuje její použití jako KF výtky či varování (Grepl – Karlík 1998, str. 433). Dalším uvedeným příkladem je výpověď: *Tak si tady třeba zmrzni!*, kterou vzhledem k obsahu nelze chápat jako výzvu, ale jako projev rezignace (Grepl – Karlík 1998, str. 433).

c) Existují případy, kdy je vztah obsahu výpovědi s její komunikační funkcí jakoby „nerozpoznatelný“. V těchto případech jde většinou o kauzální vztah obsahu a KF. Tento široce chápaný kauzální vztah bývá zdůvodňovací nebo vysvětlovací, Grepl uvádí, že se jedná zpravidla o vztah typu „nebot“. Toto dokládá na příkladu výpovědi: *Mám tady auto* v reakci na výpověď *Zajdu si koupit jízdenku na vlak*. Kdy *Mám tady auto* funguje jako nabídka a představuje elipsu explicitního vyjádření – (*Nabízím ti, že tě tam zavezu*), **nebot** *tady mám auto*. Stejná výpověď může posloužit i jako odmítnutí požívání alkoholických nápojů – na výzvu *Pojď, dáme si panáka* jako elipsa explicitní formulace (*Odmítám dnes pít*), **nebot** *tady mám auto* (Grepl – Karlík 1998, str. 433–434). V námi analyzovaném jazykovém materiálu jsme narazili i na hodnocení mluvčího vyjádření touto formou:

16. A: *Jak pokračuje vztah s modelkou Petronelou Pribilovou?* B: *Čekáme československá dvojčátka* (268).

V tomto případě je odpověď na otázku elipsou vyjádření: (*Pokračuje dobře*), **nebot** *čekáme československá dvojčátka*.

Tyto typy výpovědi jsou silně konvencionalizované, naznačený model dialogu je ustálený. Adresát zpravidla rozpozná, že se (u příkladu *Pojď, dáme si panáka* – (*Odmítám dnes pít*), **nebot** *tady mám auto*) jedná o zdůvodnění. Někdy však toto zdůvodnění nepřijme (z důvodu nepochopení nebo když se

domnívá, že zdůvodnění není dostačující), dialog by mohl pokračovat takto (v případě „nedostatečnosti“ zdůvodnění): *No a co jako? Vždyť si dáme jenom malého.*

Vzhledem k silné ustálenosti eliptických vyjádření jsou tyto využívány i k jazykovým hrám, kdy mluvčí využívá „elipsy“, které myslí ne jako elipsu explicitního vyjádření, ale „doslovně“ – např.: *Zajdu si koupit jízdenku. Já tady mám auto. Takže mě svezeš? Ne, jedu na druhou stranu // ale nepojízdné.*

Tyto případy podobně jako Greplem uváděné příklady – *Zajdu si koupit jízdenku. Bolí mě žlučník // Ještě jsem nesnídal* jsou porušením kooperační maximy relevance (Grepl – Karlík 1998, str. 434).

3.3 Jazykové indikátory komunikační funkce výpovědi

Všechny jazyky disponují prostředky, které umožňují adresátovi rozlišit, s jakým účelem byla daná výpověď v dané situaci pronesena. Jazykové prostředky jsou ovšem zpravidla víceznačné a v textu mají i jiné funkce, které umožňují jejich výklad v různých rovinách. Proto nejde využití jednotlivých prostředků paušalizovat na všechny případy jejich užití, Grepl toto dokládá na příkladu rozkazovacího slovesného způsobu a tázací větné formy. Výpovědi se slovesem v imperativu nelze paušálně označit za výzvu – x např.: *Zlom vaz! Koukej vypadnout! Řekni to ještě jednou a uvidíš, jak s tebou zacvičím! Tak si tu třeba shnij!* Podobně tázací forma ne vždy indikuje otázku – *Kam bys teď chodil? Co si myslíš, že děláš? Vy si myslíte, že vám to jako řeknu?*

3.4 Explicitní performativní formule (EPF)

„**Univerzálním** jazykovým prostředkem (způsobem) realizace a indikace komunikačních (ilokučních) funkcí (KF) výpovědi je **performativní** užití sloves, která tyto funkce označují; nazývají se proto ilokuční slovesa; např. *oznámit, dovolit, vytýkat, odmítat, ptát se, varovat* apod.“ (Grepl – Karlík 1998, str. 435) Přestože je v citátu obsaženo, že EPF je **univerzálním** prostředkem pro vyjádření KF, neplatí to ve všech případech. Již J. L. Austin vyjmenoval případy, ve kterých se EPF dost dobře využít nedá – *Tímto tě urážím!* (Austin, 2000, str. 75) apod. Grepl dále také poznamenává, že: „V běžné denní komunikaci (rozhovorech) není však užití EPF obvyklé ... Užití

EPF bývá podmíněno institucionálně, často mívá ceremoniální (předepsaný) charakter ...“ (Grepl – Karlík 1998, str. 436) a dále v poznámce uvádí: „Podoby EPF nelze užít tehdy, jde-li o KF společensky (morálně) hodnocené negativně: *Svádím tě tímto, abys šel se mnou na pivo; Vyhrožuji ti tímto, že to povím našemu řediteli aj.*“ (Grepl – Karlík 1998, str. 437)

K problematice ilokučních sloves je třeba dodat, že tato slovesa jsou využitelná i nepreformativně, tzn. „ne každé užití ilokučního slovesa znamená vykonání daného ilokučního aktu“. Již jsme citovali M. Hirschovou, která nehovoří o performativních slovesech, ale slovesech s možností performativního využití (Hirschová 1988, str. 9). M. Grepl rozdíl mezi performativním a nepreformativním využitím ilokučních sloves po formální stránce definuje takto:

- „performativně užitá ilokuční slovesa mají zpravidla 1. os. indikativu přítomnosti, ovšem vyskytují se případy využití i jiných slovesných osob v pasivu – srov. následující příklady uváděné J. L. Austinem: *Tímto jste pověřován vyplatit...; Chodci jsou varováni, aby přecházeli trať pouze po mostě. Tímto je dáváno na vědomí, že nedodržení zákazu bude trestáno pokutou* (Austin 2000, str. 68);
- jsou vždy nedokonavá;
- často se po nich klade výraz *tímto*: *Navrhuji tímto přeložit schůzi na čtvrtek; Končím tímto diskuzi aj.* (srov. Austin, 2000, str. 72; Helbig, 1991, str. 163);
- nemohou mít většinou **zápornou podobu ...**
- nemohou být „zpochybněna“ epistémickými částicemi typu *patrně, asi ...*: *Varuji tě patrně, abys tam chodil – Patrně jsem tě varoval, abys tam chodil;*
- nemohou být „rozvita“ časovými ani místními výrazy.“ (Grepl – Karlík 1998, str. 436)

Jak již bylo naznačeno výše, EPF se často nevyužívají v běžné komunikaci. M. Grepl uvádí případy, kdy jsou i v denní komunikaci využívány:

- a) pokud se jedná o „speciálnější“ KF – např. protest: *Protestuji proti ...*; souhlas: *Souhlasím s tím, co říkáš*; apod.

- b) pro explicitní „odstínění“ různých typů výzev – *Prosím ...; Doporučuji ...; Radím ...; Nabízím ...; Zvu vás ...; Navrhuji ...* apod.
- c) v mimořádných (slavnostních, překvapivých) situacích:
Tak vám oznamuji, že se vám narodil kluk. (potud Grepl – Karlík 1998, str. 436)

3.5 Komunikační výpovědní formy (KVF)

Vedle EPF, Austinem považované za nejdokonalejší způsob indikace KF, existují další různorodé jazykové prostředky k indikaci KF. Ty jsou signalizovány většinou kombinací různých prostředků, např. *Co bych se mu omlouval* (KF odmítnutí – částice *co*, 1. os. kondicionálu a nedokonavý vid. Pokud sloveso použijeme ve 2. os. výpověď bude mít jinou funkci – přemlouvání, navádění. Místo *Co by ses mu omlouval* je možné využít i formu s imperativem: *Neomlouvej se mu!* (Grepl – Karlík 1998, str. 437). Částice *opravdu* s 1. os. indikativu futura zase často realizuje KF slibu. Zde je důležité užití futura, s jinými časy již slib realizovat nelze – př. *Opravdu se polepším x Opravdu jsem se polepšil* (KF ujištění).

Probírat jednotlivé jazykové indikace, čímž se budeme zabývat v následujícím výkladu, znamená izolovat jednu složku, která se na realizaci KF podílí (důležitá je zejména komunikační situace), a tím zkreslovat jazykovou realitu (což níže potvrdíme). Cílem tohoto (záměrného) zkreslení je dle M. Grepla demonstrovat různorodost jazykových prostředků využívaných k indikaci komunikačních funkcí (tamtéž).

Jazykové prostředky zpravidla dělíme na:

- 3.5.1 Prostředky lexikální
- 3.5.2 Prostředky gramatické
- 3.5.3 Prostředky prozódické

3.5.1 Prostředky lexikální

3.5.1.1 Výrazy mající nebo nabývající povahy částic, např.: ***Běda ti tam nepřijít!*** (KF varování); ***Pro mě za mě si tam nejdi*** (KF neochotný souhlas, rezignace); ***Klidně tam nechod'te*** (KF dovolení); ***Počkej, ty na to doplatíš!*** (KF výhrůžky); ***Je líbo kávu?*** (KF nabídky); ***Víš co, nepůjdeme tam*** (KF návrhu);

To bych si vyprosil, abyste tam nepřišli (KF námitky, protestu); *Díky, žes přišel* (KF poděkování); *Že bys mu zatelefonoval?* (KF návrhu); *Já ti dám naučit se!* (KF výstrahy); *Možná byste mu měl nejdřív zatelefonovat* (KF rady), *To se ví, že to byla vražda* (KF ujištění, kategorické tvrzení) (Grepl – Karlík 1998, str. 438).

3.5.1.2 „Výrazy v širokém smyslu **hodnotící** (evaluativní), pomocí nichž se často něco kritizuje, vytýká, vyčítá ..., nebo naopak chválí, za něco se děkuje, vyslovuje uznání“ (Grepl – Karlík, str. 438). Tyto výrazy mají povahu částic, příslovcí nebo predikátorů, např.: *Chyba že se to neřeklo dřív*; *Škoda že jste mi to neřekl*; *Bohužel jsem to podcenil*; *Prima // Fajn // Bezva žes to zvládl*; *Dobře žes mě zastoupil*; *Je dobré, že to takhle dopadlo*; *Je správné, že se to vyřešilo*; *Mrzí mě, že jsem nemohl pomoci*; *Je mi líto // Lituji, že s vámi nemohu souhlasit*; *Bylo by lepší // moudřejší // účinnější // vhodnější // aj. to řešit osobně*.

3.5.1.3 „**Preskriptivní** využití modálních výrazů“ (Grepl – Karlík 1998, str. 438). *Musíš to odmítnout* (KF příkazu); *Měl bys to vyřešit* (KF rady); „*Měl by tam nechodit // Neměl by tam chodit* (VÝTKA)“ (Grepl – Karlík 1998, str. 438); *Nechcete něco k pití?* (KF nabídky); *Můžete se obléct* (KF dovolení); *Můžeme se sejít odpoledne* (KF návrhu); *Sluší se pozvat také blízké rodinné příslušníky* (KF doporučení).

3.5.2 Prostředky gramatické

3.5.2.1 Slovesný způsob (modus) – základní sémantickou funkcí slovesného způsobu je určení, zda obsah predikátorů je platný: i) reálně (indikativ ve všech časech); ii) nereálně (kondicionál a imperativ).

Dle M. Grepla (Grepl – Karlík 1998, str. 439) lze rámcově říci, že indikativ a kondicionál je využíván zejména při indikaci KF asertivních, KF interogativních, KF komisivních a KF expresivních a satisfaktivních, kdežto imperativ hlavně u KF direktivních, KF permisivních a koncesivních a KF varovacích. U imperativu uvádí příklady: *Otevři okno* (KF výzvy); *Nerozbij tu vázu* (KF výstrahy); *Tak tedy zůstaň* (KF dovolení / souhlasu). Toto ovšem neplatí absolutně – zejména kondicionál je využíván v širokém rejstříku KF – vedle zmiňovaných např. *Otevřel byste mi dveře?* (KF prosby);

Kam bys ted' prosím tě chodil (KF nesouhlasu / námitky, ale možno i výtky); *Nedělal bych to ...* (KF rady, v závislosti na intonaci a komunikační situaci i výhružky).

Imperativ nemusí být spjat vždy jen s výzvami různého druhu; např.: *Bud' zdráv; Zlom vaz* atd.

Indikativ mimo jiného může vyjadřovat i kategorickou výzvu: *Nepokradeš! A ted' se budeš učit!* (Grepl – Karlík 1998, str. 439)

3.5.2.2 Slovesný čas primárně vyjadřuje, zda obsah predikátorů je (forma přítomnosti), nebo není (formy minulosti a budoucnosti) platný i v okamžiku promluvy (Grepl – Karlík 1998, str. 439).

M. Grepl uvádí, že velmi obecně a zjednodušeně se KF výpovědi realizují následovně: v případech KF asertivních a interogativních je možné užít všechny časy; KF direktivní, komisivní, permissivní a koncesivní a varovací jsou realizovány časem budoucím (vyjádřeným analytickou formou nebo pomocí dokonavého slovesa) a u KF expresivních a satisfaktivních převládají formy minulosti a přítomnosti (Grepl – Karlík 1998, str. 439).

3.5.2.3 Slovesná osoba: „Základní funkcí forem konstituujících kategorií slovesné osoby je signalizovat, zda mluvčí nebo adresát jsou / nejsou účastníky té „události“, která představuje obsah dané výpovědi, a to účastníky **umístěnými v pozici podmětu**“ (Grepl – Karlík 1998, str. 439–440). Pokud jsou, přísudek má tvar první osoby (*Přijdu; Pořád mě rušíš.*). V opačném případě má přísudkový výraz obvykle tvar osoby třetí (*Petr se ženil; Odjel na svatební cestu sám.*).

Grepl uvádí přesahy tohoto obecného rozlišování:

3.5.2.3.1.1 Zastaralé: onikání (*Poslouchají, mladej pane.*), onkání (*Martine, šel mi pro cigarety.*) a mykání (*My, z Boží milosti císař rakouský, tímto činíme ...*)

3.5.2.3.1.2 Živé: vykání (*Přijďte ke mně zítra v devět hodin ráno do mé pracovny.*) archaicky a v nářečích se množné číslo udrželo i u 1-ového participia: *Tatínku, vy jste zmokli. Staříček sa zbláznili.*

3.5.2.3.2 Transpozicemi forem osoby se vyjadřuje:

- **autorská skromnost** (upořádání autora, plurál namísto singuláru – *Věnujeme se* (= já se věnuji), viz tato práce)
- **zdvořilost:** *Co byste si přála? Nutit vás nebudu.*

- **účast:** *Tak jak se cítíme po těch injekcích, pane Novák? Tak jsme porazili Spartu.*
- **ironie:** *Tak jsme dohráli, pane Jansa; Tak už nechme těch výmluv ...*
- **situační konvence (dle etikety):** *Obhájce se zdrží dalších poznámek!; Pane majore, voják Kouba přišel na váš rozkaz.*

3.5.2.3.3 Pomocí forem kategorie osoby se vyjadřuje také **všeobecnost**

konatele: *S poctivostí nejdál dojdeš; Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění; Před spojkou ale píšeme čárku.*

Obecně lze říci, že z hlediska indikace jednotlivých KF výpovědi platí: pro KF asertivní a interogativní lze využít všechny slovesné osoby; v případě KF direktivních, varovacích a expresivních a satisfaktivních převažuje podle M. Grepla druhá osoba (Grepl – Karlík 1998, str. 440–441).

3.5.2.4 Slovesný vid primárně signalizuje uzavřenost / neuzavřenost obsahu predikátu (*kopl – kopal*) a jeho násobenost / nenásobenost (*hrál – hrával*). V některých případech je slovesný vid indikátorem KF, např. *A: Omluv se mi!* *B: Co bych se mi omlouval* (KF odmítnutí, možný jen vid nedokonavý); *Abych to na tebe neřekl* (KF výhrůžky). Také v dalších případech je alternace mezi videm dokonavým a nedokonavým minimálně problematická: např. *Jak to zas mluvíš / sedíš / jíš / se chováš* (jako KF výtky); *Že bych s ním promluvil / se s ním poradil?* (KF návrhu).

3.5.3 Prostředky prozodické

V mluvených projevech se na indikaci jednotlivých KF výpovědí velmi výrazně podílí intonace a umístění větného přízvuku (tzv. intonačního centra), někdy také tempo a zvuková segmentace (Grepl – Karlík 1998, str. 441).

M. Grepl uvádí následující příklady (Grepl – Karlík, str. 441–442):

- *Ta lampa se převrátí.*

- - - - ⊥

- -

konkluzivní kadence klesavá v této výpovědi indikuje **KF konstatování**.

- *Ta lampa se převrátí!*

konkluzivní kadence stoupavě klesavá v tomto případě může signalizovat **KF varování.**

3.6 Jazyková indikace jednotlivých KF expresivních

V následujících oddílech se budeme věnovat konfrontaci způsobů indikace KF expresivních uváděných v českých příručkách (*Skladba spisovné češtiny; Mluvnice češtiny 3; Skladba češtiny a Příruční mluvnice češtiny*) s těmi, které se vyskytovaly v námi zkoumaném materiálu. V případech, kdy autoři výše zmíněných publikací neuvádějí, resp. nepočítají s nimi, některé KF a jejich indikaci, pouze představíme výsledky našeho zkoumání.

3.7 KF výtky

3.7.1 Explicitní performativní formule

Pro vyjádření KF výtky / výčitky / pokárání má EPF podobu: *Kárám Vás ... Vyčítám ti; Vytýkám vám* apod. Z povahy uvedených příkladů je zřejmé, že se s EPF v těchto případech setkáváme téměř výlučně v oficiálních projevech (jedná se spíše o realizaci KF spadající do třídy KF deklarativních). Její užití v důvěrnější rovině je méně obvyklé – *Vyčítám ti, žes mi to neřekl*.

Ve zkoumaném materiálu jsme našli jeden případ, který na první pohled splňoval podmínky performativně použitého slovesa (1. os. indikativu přítomnosti imperfektiva; bez zpochybnění epistémickými částicemi atd.):

17. Strašně si to vyčítám. Ale když si po tom roce a půl zapálíte, tak vzbudíte ty demony, jako byste přestala den předem (1).

Píšeme „na první pohled“, neboť se v tomto případě nejedná o performativní užití slovesa, výpověď je totiž směřována k druhé osobě a ne adresátovi výčitky, v tomto případě k mluvčímu.

To, že se jednalo o jediný případ, který se svou podobou blížil EPF, potvrzuje, že využití EPF u KF expresivních je spíše ojedinělým jevem.

3.7.2 Hodnotící výrazy

M. Grepl uvádí souvětne konstrukce s hodnotícími slovesně-jmennými predikátory – *Je mi líto, že jste to nezvládl lépe. To je dost, že jsi tady!;* s predikátory slovesného typu – *To ti to trvalo, než jsi to pochopil. Štve mě, jak se k tomu stavíš. Mrzí mě, že ses nepoučil.*

Tento typ, jak je patrné z následujícího výčtu, je frekventovanější než předchozí případ.

3.7.2.1 Hodnotící predikátory

18. *Přístup ČSSD ke státnímu rozpočtu a zadlužení země je první věc, která mi vadí (120).*

19. *Já nevím, to všechno jsou politické hry. Nepříjemné na tom je, že politici nahoře si dělají všechno, co je napadne, a parlament to poslušně odhlasuje. Ano, takový máme parlament (148).*

V následující replice je využito hodnotícího predikátoru v tzv. deskriptivní funkci. Podle nás se ale tento hodnotící výraz může vztahovat i k současnému postoji mluvčího – je využito příslovce *vždy* a v celém kontextu nic nenaznačuje, že se tento postoj změnil a je tedy „neplatný“:

20. *Na českých lidovcích mi vždy vadil jistý omezený rozhled. Byl já osobně jsem věřící katolík a nikdy jsem to nepopíral, strana musí v Česku, kde jsou věřící v menšině, mít rozšířenější záběr... (141)*

3.7.2.2 Hodnotící výrazy v přísudkové funkci

21. *Zcela zásadní je, aby stát komunikoval s komunitami cizinců, s jejich organizacemi, svazy. Nedělá to a to je zásadní chyba (208).*

22. *Stává se ale, že přijdeš někam do hospody, sedneš si a barman tam založí Kabáty a dívá se, jestli jako dobrý, jestli to oceníš. To je děs! (Kouše se do ruky a obrací oči v sloup) (385)*

23. *Třeba na Slovensku stojí u onkologické kliniky nějaký novinář a fotí, kdo ze známých lidí jde dovnitř. To už je opravdu přes míru (355).*

24. *U nás stále narážíme na strach z neznámého, což je typický projev xenofobie (49).*

25. *Nebudeme se tady napadat z toho, kdo smrdí, to je trošku pod naši úroveň (4).*

3.7.2.3 Hodnotící adjektiva

26. *Něco takového si možná myslím, ale já, který žiji v Rusku 50 let: a o jeho minulosti a současnosti vím své, nepovažuji tuto formulaci od mladšího českého novináře za vhodnou. Nezlobte se (147).*

U této výpovědi stojí za zmínku i výpověď, která následuje. Pomocí ní mluvčí koriguje vyznění výtky a můžeme říci, že zmírňuje dopad repliky.

3.7.2.4 Hodnotící částice

27. Škoda že jsme nedotáhli ještě jednu ze slibných situací (417).

28. Před zápasem bych remízu bral, ale teď říkám, že je to škoda (417).

29. Velká škoda, že jsme nebyli i v Kodani, tam šance byla (425).

30. Vy jste se mě přišla vyptávat na volební program, k čertu (142).

31. To chraňbůh! (59)

3.7.2.5 Hodnotící adverbialní výrazy a vedlejší věty:

32. Těžko si ale pod tím představit něco konkrétního. Zatím vidíme jen vaši tvář na billboardech a slyšíme, že jste konzervativní (96).

33. A co přesně znamená, že jsou „malí bratři“ občas vnímáni jako málo bratrští? V těchto souvislostech by Češi mohli vnímat chování ruského bratra za dob sovětských jako „bratrské“ až příliš (96).

34. A já ho chci zveřejnit na přelomu srpna a září. Vy se mnou mluvíte, jako kdybyste chtěla volit zítra (143).

35. Nemá to zápletku, jak se patří, a potom se to neprodá, říkají nakladatelé (149).

Použité hodnotící výrazy signalizující negativní hodnocení jsou v našem materiálu využívány převážně v nepřítomnosti hodnocené osoby (osob). Jedná se o hodně explicitní vyjádření KF výtky, a proto se s ním v novinových dialozích setkáváme většinou pouze, pokud je směřováno na nepřítomnou osobu. Otevřené vytýkání nedostatků je v rozporu se zdvořilostním principem (Hirschová 2006, str. 157). V případě hodnocení adresáta výpovědi mluvčí i při použití jemnějšího výrazu považoval za nutné vyznění následující výpovědi korigovat (replika 25).

3.7.3 Otázkové formy

3.7.3.1 Výpovědní formy s *jak* (*jenom/jen*) a kladným modálním slovesem

Větší míru expresivity můžeme vyjádřit i řečnickou otázkou s *jak* a užitým kladným modálním slovesem.

36. *Jak je možné půjčovat peníze lidem a nevědět, že na to nemám?* (215)

37. *Slyším zprávy: V Beslanu obsadili školu č. 1, rukojmích je 120, spojení neexistuje ... Jak je to možné? Vždyť je nás tu přes tisíc! Vždyť jsem ven vynesla vzkaz s telefonním číslem a řekla, kolik nás je, tomu muži venku* (129).

U této repliky vyjadřuje mluvčí své překvapení a také výtku směrem k odpovědným osobám, že klamou veřejnost.

3.7.3.2 Řečnické otázky

Tyto otázkové formy mají společné to, že se vztahují k současnosti, reagují na současné podněty, příp. často na skutečnosti obecné platnosti (38; 39; 41). Obsahem repliky 43 je popis minulosti, což je ovšem prostředek k vytknutí výrazné změny názorů v průběhu krátkého časového úseku (1 měsíc) s tím, že je současnost postavena do kontrastu.

38. *Jsou snad dredy a náušnice drsné?* (49)

39. *K čemu taková koalice je? Jenom abych si zachoval post?* (119)

40. *Copak jste se všichni zbláznili? Copak nechápete, jak je to tady těžké a že je potřeba něco udělat?* (130)

41. *Co je komu platné, když se dozví po šesti letech, že je nevinný?* (66)

42. *V tom má zmatek i vláda a vy po nás chcete podporu?* (199)

43. *Když si představíte, co nám říkali ještě před měsícem nebo dvěma – že se nás krize netýká, jak to bude jen otázka kosmetická... A co říkají dnes! Kdo jim může důvěřovat?* (216)

3.7.3.3 Otázkové formy s *proč*, *co*, *jaktože*

3.7.3.3.1 Otázky s *co*

44. *Ty vole, co to je?* (18)

45. *Ty vole, co je to za jídlo? To přece nemůžu jíst.* (19)

Tyto výpovědi vyjadřují nelibost nad nějakým stavem věcí, který mluvčí hodnotí negativně. Oba případy předpokládají, že mluvčí dobře ví, co má před sebou. V případě 45 svou výtku dále vysvětluje a specifikuje své hodnocení.

46. *Co jste spolu s Jiřím Pospíšilem na ministerstvu spravedlnosti proti excesům, jakých jsme byli svědky v kauze Čunek, dělali? (163)*

47. *Jestliže vás to znepokojuje, co jste udělala pro pochopení, kdo je původce toho znepokojení? (179)*

48. *Že paní Vesecká a další špičky justice manipulovaly vyšetřování kauzy Čunek a že to dělaly zřejmě pod krytím politické moci, víme už přes rok. Ted' za jejich kritiku padl žalobce Bašný. Co jste z pozice místopředsedkyně ústavně právního výboru od té doby udělala proto, abyste zjistila, kdo a proč ničení spravedlnosti řídí? (180)*

49. *V případě soudce Kučery jste kárnou stížnost nepodali. To musela udělat až soudkyně Brožová. Co vám v tom zabránilo? (180)*

50. *V Evropě platí embargo na dodávky komponent pro íránský jaderný program. Sto šedesát firem z celé EU ho však dlouhodobě porušuje. Vláda, ve které jste byl, opakovaně Írán označila za vážné bezpečnostní riziko, co vám tedy zabránilo postupovat vůči těmto společnostem důrazněji? (171)*

51. *Co vám brání kontrolovat? (Ve smyslu: proč jste nekontrolovali?) (181)*

Otázkou *Co vám brání (bránilo / zabránilo) ...* adresátovi vytýkána jeho nečinnost. Podobně je tomu u otázek typu *Co jste udělal pro ...* Je zde předpoklad, že mluvčí ví (důvodně předpokládá), že adresát nic neudělal. Tyto výpovědi také umocňují tuto výtky formou parafráze předchozího výroku adresáta (*Vláda, ve které jste byl, opakovaně Írán označila za vážné bezpečnostní riziko ...; ... když vám tolik vadilo ohýbání práva?*), formou zmínění obecně známého faktu (*... a že to dělaly zřejmě pod krytím politické moci, víme už přes rok ...*) nebo jmenováním funkce adresáta, která předpokládá, že ve vytýkané věci měl něco podniknout (*Co jste z pozice místopředsedkyně ústavně právního výboru ... udělala pro to ...?*).

52. *Co to, že jsi přijal účinkování v takovém projektu? Vždyť ty komerční muzikály přece nemusíš... (264)*

Otázka *Co to ...* vyjadřuje také údiv nad činem adresáta. Následující výpověď připomíná dřívější postoj adresáta, který byl obecně známý. Celek adresátovi vytýká změnu jeho postoje, který před tím zastával a otevřeně deklaroval.

3.7.3.3.2 Otázky s *proč*

53. *Dotyčný komentář ministra Pospíšila byl ale formulovaný hodně vyhýbavě a soudkyni Brožovou jste v tom nechali samotnou. Navíc kárné řízení proti soudci Kučerovi běží už několik měsíců, proč se tak protahuje? (165)*

Hodnocení v první výpovědi je již na pomezí mezi KF hodnocení a výtky (směřované na nepřítomného ministra spravedlnosti). Otázka s *proč* vytýká neuspokojivý stav kárného řízení, za které je adresát ze svojí pozice (náměstek ministra spravedlnosti) spoluzodpovědný.

54. *Ale vždyť jsem ti to říkala stokrát, mockrát, tak proč jsi tomu uvěřila, až když jsem to říkala babičce? (80)*

55. *Proč jste před třemi měsíci hlasoval pro obejití ústavy při zkrácení volebního období, rozpuštění Poslanecké sněmovny a vypsání předčasných voleb? (106)*

56. *Proč jste se v případě radaru nesnažili politicky pracovat, přesvědčovat českou veřejnost? (195)*

57. *... a Obamova administrativa se kloní k tomu, že jde o hlavní bezpečnostní riziko, protože z této země se rekrutují lidé, kteří chtějí ublížit Evropě a Americe. Proč vlastně ČSSD odmítá na potírání tohoto rizika spolupracovat? (200)*

58. *Ale vy přece nevíte, co krizi vyřeší. Proč bychom neměli uvažovat o zásadně vyšší podpoře škol? Proč výrazně nepřidat učitelům, jako se to udělalo u soudců, policistů, úředníků? (204)*

59. *V Německu, ve Francii i jinde se k finanční krizi vyjadřují filozofové i duchovní. Proč čeští myslitelé mlčí? (210)*

60. *Proč místo toho raději na ulicích zabíjejí tolik nevinných lidí? (54)*

61. *Proč tato otázka nevypadla z novinářů hned na počátku této krize? (215)*

Tyto otázkové formy s *proč* vyjadřují mluvčího nelibost nad nějakým stavem věcí (podobně jako výpovědi 44 a 45). U těchto výpovědí se nepředpokládá, že adresát dokáže svoje jednání (příp. stav věcí) obhájit. V otázce je naznačen návod mluvčího na to, co by se v této situaci mělo dělat (*Proč čeští myslitelé mlčí?* = měli by promluvit; *Proč výrazně nepřidat učitelům?* = mělo by se jim přidat), předpokladem v těchto případech je, že adresát tento názor nesdílí.

Podobně je tomu u následující otázky s *kdy*:

62. *Tak si to zrekapitulujme ... Teď k nim přibyl pan Bašný. Kdy pro vás leží ta „únosná mez“, když to není tento případ? (182)*

3.7.3.3 Otázky s *jak*

Pomocí otázek s *jak* je adresátovi vytýkán předpoklad, od kterého odvíjí své jednání:

63. *Jak to můžou vědět, když tady máte všechno zabarikádované. Nemáte žádný kontakt (127).*

64. *Jak ale dnes chcete oslovit společnost, když ne skrze média? (211)*

Následující otázkové formy uvádí M. Grepl ve svém přehledu. Věnujeme se jim, protože se dle našeho názoru jedná o typické formy realizace KF výtky. Vzhledem k jejich povaze, kdy je jejich použití v rozporu se zdvořilostním principem (o zdvořilostním principu viz Hirschová 2006, str.156–159), budeme jejich využití ukazovat také na jiném typu jazykového materiálu (internetové diskuze, chaty apod.).

3.7.3.4 specifické interogativní formy s *jak, kam, jaký*

Typ otázkové formy s *jak, kam, jaký* je často využíván spolu s částicí *to*. Při opakované situaci (často je opakována velmi hojně a v dlouhém časovém úseku) (Grepl – Karlík 1998, str. 474) lze zaměnit částici *to* s částicí *zase*, často ale použijeme částice obě: *Jak to zase sedíš?* V mluvených textech se setkáváme i s otázkou s *co* a se spojením částice (*to*) s předložkou *za*: *Co to máš za zvyky?*

Ve zkoumaném materiálu se tyto formy nevyskytovaly. Z těchto typů se v internetových diskuzích nejčastěji vyskytoval typ *Jak si to představuješ ...?*:

a) *Jak si to představuješ ty jeden haj**e? Vis jak jsi mne nastval? (diskuze.libimseti.cz/porate-mi-prosim-nejakou-zhavou-sms-pro-kluka-156141)*

b) *Kde jsi, jak si to představuješ? (www.stmivani.eu/10-fanfiction-na.../stranger-8-kapitola/)*

c) *Jak si to představuješ, takhle mě vošmatlávat po ránu? (www.kfilmu.net/filmv.php?sekce=hlaskv&film=raftaci)*

3.7.3.5 Velmi specifikované výpovědní formy s *co* a kladným modálním slovesem *mít*

Jde o výpovědi s užitím slovesa *mít* typu: *Co tu máš co pohledávat? Co máš co dělat u něj v posteli?* Tyto výpovědi mají svojí formou blízko k otázce a jsou velmi emocionálně zabarvené. Jejich význam v podstatě odpovídá výpovědím (viz níže): *Ty tu nemáš co pohledávat! Ty tam nemáš co dělat!*

V analyzovaném materiálu se tato forma realizace KF výtky nevyskytovala. Dle našeho názoru je využití těchto specifických výpovědních forem v publicistickém rozhovoru společensky považováno za nepřijatelné.

Využití této formy dokladujeme z textů internetových (anonymních) diskuzí:

a) *takže zaprvý: co máš co pohledávat v kasínech?!*

(<http://dreamblog.blog.cz/0810/kamarad-mi-schazi-cim-dal-vic>)

b) *Co máš co dělat na motorce v lese? Ohleduplnost k majetku druhých je pro tebe neznámým pojmem, že. O zákonech ani nemluvě?*

(<http://www.silvarium.cz/content/view/12863/>)

c) *Petře Srbo ty vipatlanče jeden hokeji vůbec nerozumíš tak co máš co o něm psát takoví články piš radši o foťbale tam je mín hráču a pravidla nemaj tak složitý ten snad pochopíš ale o tom moc pochybuju tak nám na Hokej nešahej !!!!!* (<http://srbic.blogv.novinkv.cz/0705/ms-bylo-mi-z-toho-zle>)

3.7.3.6 Jiné otázky s KF výtky

V případě jazykových indikátorů zjišťujeme, že formy výtky (výčitky, pokárání) mají často velmi blízko k otázce. Mluvčí může v otázce zformulovat budoucí nežádoucí stav věcí nebo adresátovo jednání a tím mu zároveň dává najevo své negativní hodnocení jeho chování:

65. *Místo toho jste hned na začátku řekli: „Voliči jsou proti tomu, proto budeme proti radaru i my.“ Budete stejně postupovat u budování evropských bezpečnostních sil? Uděláte i tam průzkum a podle něj rozhodnete, jestli ano, nebo ne? (196)*

Nebo naopak může nabídnout správný postup, čímž dává najevo, že dosavadní postup adresáta byl chybný:

66. A: *Jenže na to buzení se čeká už nejméně deset zápasů. Není potřeba přemýšlet o něčem jiném?* B: *Tak něco najděte a poradte nám* (460).

O tom, že uváděná otázka byla adresátem pochopena jako výtka, svědčí i adresátova emocionální reakce.

Vytknout dosavadní chybný postup lze také otázkou, v níž je obsaženo hodnocení minulého jednání adresáta (hodnocené osoby). Ve případě repliky 68 je adresátovi přímo nabídnuto, aby své jednání označil za chybu:

67. *Čím to, že v evropských pohárech předvádíte povedené výkony s dobrými výsledky, a v lize se vám až tolik nedaří? Například sobotní remíza 1:1 s posledními Českými Budějovicemi...*(432)

68. *Jak se zpětně díváte na rozhodnutí pověřit hlavním koučem Pavla Hynka, jemuž František Výborný dělal asistenta? Nebyla to chyba?* (486)

69. *Nedostal se do pasti i Heidegger, a více než mnozí jiní, když se zapletl s nacistickou NSDAP?* (217)

Další možností, jak někomu něco vytknout otázkou, je parafráze (zjednodušení) jeho výroku. Tímto zjednodušením a často přeformulováním výroku dává mluvčí najevo své hodnocení adresátova názoru, příp. jeho vysvětlení:

70. *Čili náměstek pro akvizice nebyl zodpovědný za akvizice?* (3)

71. *Nerozumím. To znamená, že máme čekat, až na nás někdo zaútočí, aby se tu změnila společenská nálada?* (193)

Poměrně výrazným typem výtky s formou otázky je typ *Vy si myslíte, že...?* a jeho možné variace. V těchto případech mluvčí vytýká adresátovi motivaci jeho činu/ů:

72. *Oni si snad mysleli, že sem pojedou, budu se scházet s nějakýma protistátníma živlami a ohrozím tím natáčení filmu za patnáct milionů?!* (10)

73. *Ale prosím vás pěkně, opravdu si myslíte, že těch peněz na kampaň je tolik, aby jich člověk část ztrácel tím, že bude někoho uplácet jako falešného dárce?* (2)

74. *Ještě předtím, na konci první půle, jste ale hodně nevybíravě zajel do domácího gólmana Jaroslava Belaně. To jste si myslel, že míč ještě ve skluzu vybojujete?* (456)

75. *Proboha, vy jako myslíte, že se taky třikrát vdám?* (57)

3.7.4 Optativní formy

I formou práci lze vyjádřit hodnocení konaného (vykonaného). S využitím kondicionálu a částice *raději* mluvčí říká, že by podle jeho názoru bylo prospěšnější něco jiného než to, co adresát dělá: *Kdybys raději něco dělal pořádně! Kdybys raději nemluvil!* Pomocí minulého kondicionálu můžeme vyjádřit nesplnitelné přání související s tím, co již adresát vykonal *Kdybys to byl nezkazil!*

Ve shromážděném materiálu se vyskytoval typ *Kdyby ..., tak by se to nestalo*. V těchto případech je ve výpovědích vedle výtky směřované na viníka, který neplněním svých povinností způsobil nežádoucí stav věcí obsaženo také nesplnitelné přání po žádoucím stavu věcí.

76. *Ale kdyby to zase měli líp zabezpečené, tak by se to nestalo (47).*

77. *a) Kdyby ti lidé poctivě dělali svoji práci, tak by se to nestalo. b) Ať ten útok rozpoutal kdokoli, zemřelo 331 lidí a to je zločin, ke kterému nemělo dojít (134).*

V následující výpovědi je využito formy *Kdyby ...* v řečnické otázce, pomocí které mluvčí nepřímou vyjadřuje své hodnocení situace – vytýká vládě zmanipulování voleb:

78. *Kdyby byly volby naprosto v pořádku, proč by se vláda tolik bránila jejích opakování? Dopadly by přece úplně stejně (54).*

Kondicionálu lze využít pro formulaci správného postupu, který je v rozporu se současnou situací, což jsme uvedli jako jeden z rozlišovacích prvků od KF hodnocení. V některých případech takto využitého kondicionálu se nabízí otázka, zda se nejedná o přání. Viz následující příklad:

79. *Takže by docela stačilo, kdyby se ten zákon naplňoval. Jenže v praxi je to věc spíš nějakého zvykového práva a jednotlivců (78).*

3.7.5 Konstatační výpovědi s komunikační funkcí výtky

3.7.5.1 Konstatační formy s (preskriptivně) užitým modálním slovesem *mít* (a jeho ekvivalenty a synonymy)

Tyto výpovědi vyjadřují to, co mluvčí považuje za správné, což se liší od toho, co adresát udělal (dělá / se chystá udělat) – podobně jako u otázkových

forem s proč: *Měl ses mu omluvit. Měl jsi utéct. Slušelo se po sobě uklidit.* (Grepl – Karlík 1998, str. 474).

Většina výpovědí tohoto typu nebyla směřována na adresáta výpovědi, zásady zdvořilosti neumožňují se otevřeně negativně vyjadřovat k počínání adresáta, byly tedy směřovány na nepřítomnou osobu (334.), systém (53.) a velmi často mluvčí kritizovali svoje vlastní počínání (ostatní případy). To bývá umocněno jmenováním dalších faktů (80, 81, 83, 85) nebo dalším hodnocením celé situace:

80. *Ale nezkontroloval to. Jediné, co jsem po něm chtěl, bylo, aby se podíval, jestli jede. Když řekne režisér „Je ta kamera zapnutá?“ a vy sedíte přímo za ní, tak se máte kurva podívat (276).*

81. *V Praze se údajně při prověřování žadatelů řídí zásadou, že každý může být rodičem. Ale třeba v Hradci Králové řada žadatelů, docela normálních lidí, neprošla přes psychologické testy. To by mělo být stejné, ne? (79)*

82. *Měli jsme se na to vykašlat (47).*

83. *Vždyť jsme třicet minut hráli přesilovku! Měli jsme závěr zvládnout rozhodně lépe. Udržet balon, přesně si přihrávat, víc běhat (413).*

84. *To byla soutěž úplně pro někoho jiného. My jsme tam jako rocková kapela neměli co dělat. Vůbec jsme tam neměli být (377).*

85. *Není možné, abychom se pořád takhle trápili. Sedm remíz je moc (428).*

86. *Na českých lidovcích mi vždy vadil jistý omezený rozhled. Byl já osobně jsem věřící katolík a nikdy jsem to nepopíral, strana musí v Česku, kde jsou věřící v menšině, mít rozšířenější záběr... Nějaká věžička nenaruší panoráma města, měli by mít místo pro bohoslužbu (141).*

Mluvčí může dát najevo, co měl adresát dle jeho mínění udělat prostřednictvím vlastního příkladu:

87. *Já bych byl opatrnější. (83).*

V následující replice mluvčí výtku směřuje ke své osobě, resp. k vlastním výkonům. Výtka je vyjádřena hodně nepřímou – místo modálního slovesa *mít* je užito jiného modálního slovesa – *moci*, druhá výpověď odkazuje na předchozí kritické zhodnocení hry celého týmu.

88. *Mohlo to být lepší. O mých výkonech platí to, co jsem řekl o celém týmu (462).*

Také následující replika dokládá, že se k realizaci KF výtky dají využít vedle modálního slovesa *mít* i jiná modální slovesa, v tomto případě *muset*:

89 *Přístup ČSSD ke státnímu rozpočtu a zadlužení země je první věc, která mi vadí. Druhý důvod jsou výroky předsedy Paroubka, kdy se stal v poslední době hlásnou troubou zahraniční politiky Ruska. To jsou pro mě nepřijatelné věci. Je to nepříjemné slyšet, ale v příštích letech budeme potřebovat přísnou rozpočtovou kázeň. Zlatá léta pominula a teď si musíme utáhnout opasek. Všichni. Stejně tak musíme mít jasný postoj v zahraniční politice (120).*

V této nepřímé realizaci KF výtky nejprve mluvčí popisuje chování sociálních demokratů, které je v rozporu s jeho vlastním hodnocením vyjádřeným pomocí modálního slovesa.

Výtku je možno realizovat vedle uvedených konstativních výpovědí i jinými konstatováními. Konstatované je v rozporu s kritérii hodnocení, která bývají obsažena v kontextu dané výpovědi.

3.7.5.2 Konstatování toho, co adresát dle názoru mluvčího má v úmyslu (hodnocení současného nebo bezprostředně očekávaného jednání) – Typ *Vy chcete ...*

90. *Vy chcete, aby to znovu zasmrdělo. Smrděte dál (3).*

V tomto případě je výtka zesílená následnou „výzvou“, která jasně signalizuje nevoli mluvčího k činění adresáta.

91. *Chcete na ČT zachovat reklamu, ač jeden čas jste byl proti (6).*

Zde je adresátovi vytýkána změna stanoviska (za předpokladu, že výrazná změna stanoviska je nežádoucí) pomocí konstrukce *Vy chcete* v kombinaci s využitím podřadící spojky *ač*.

3.7.5.3 Konstatování současného stavu věcí

V následujících případech je konstatován současný stav věcí / současná činnost adresáta:

92. *Po tom sociální demokraté volají poměrně dlouho a vláda dělá přesný opak (205).*

93. *Čeští politici se o tom neumí domluvit (87).*

94. *Tři dny s námi pobřeží a tím to končí (135).*

95. *On tvrdí, že se ztratila, ale já vím, že to není pravda. On mi ji prostě nechce vrátit! (vybuchne znovu smíchy) (17)*

Tyto repliky také konstatují rozpor jednání a uznávaných norem, v replice 92 je předpoklad, že sociální demokraté volají po dodržování těchto norem; 93 pracuje s předpokladem, že je žádoucí, aby se politici byli schopni domluvit; v replice 94 vychází kritéria hodnocení ze subjektivního pohledu mluvčího a 95 předpokládá, že není „vhodné“ tvrdit něco, co není pravda, a nevracet půjčenou věc.

3.7.5.4 V kombinaci s hodnocením mluvčího

V následujících replikách plní roli kritéria hodnocení vlastní soud mluvčího:

96. *a) S přirozenou ženskou citlivostí, která se často chápe mylně jako slabost, dovolujeme mužům, aby se cítili silnější a vyšší, než ve skutečnosti jsou. b) A tohle já nechci snášet (160).*

V této replice je nejprve popsán stav věcí, čímž je nepřímou vyjádřena výtka k ženám obecně, b) dává jasně najevo stanovisko mluvčí, upřesňuje, že a) máme skutečně chápat jako výtku.

97. *a) Ta proměna se mi zdá trošku zmatená a ve vzduchu je cítit pokrytectví a konzervatismus. b) Přitom ale nikdo není konzervativní, když dojde na něho samotného, čímž mám na mysli hlavně české muže (161).*

Zde v části a) je obsaženo hodnocení mluvčího, b) je v rozporu s tímto soudem, čímž zároveň vytýká pokrytectví, nakonec mluvčí upřesňuje, na koho svou výtku směřuje. Stejnou formu mají i následující výpovědi:

98. *a) Pokud se nemá měnit systém, měly by se měnit priority. b) Ve vašich návrzích se ale nepíše o výraznější podpoře například vzdělání nebo investic do životního prostředí (203).*

99. a) *Tedy: zásadní je vytvořit pro seniory lepší podmínky na pracovním trhu, dokázat využít jejich práce, „neodkládat“ je do penze. b) A to u nás stále moc neumíme (162).*

Stejnou strukturu – hodnocení mluvčího + konstatování rozporu mají i tyto repliky. Rozdíl je, že soud / hodnocení mluvčího má formu: *To přece není o tom / o to nejde, ale ...:*

100. *To přece není o tom, zda cítíte k ministrovi důvěru či ne. Veřejnost si vás platí za kontrolu, zda představitelé výkonné moci neohýbají právní stát (183).*

101. *Nejde přece o to, co si umíte připustit a co ne. Jde o to, jak jste se věci snažila přijít na kloub (184).*

102. *Bankéři se nevyvážou z neštěstí lidí. Stejně se ale nevyvážeme my – takzvaní intelektuálové – když mlčíme a píšeme nesrozumitelné knihy (214).*

Výtka směřovaná do vlastních řad pomoci konstatace toho, že mlčí, v okamžiku, kdy je žádoucí být slyšet.

103. a) *Není to riziko v případě vaší strany větší než obvykle? b) Spojili jste se s hnutím starostů, o jejichž členech nevíte skoro nic (113).*

Výtka konstatováním b) je v tomto případě uvedena otázkou a), která adresátovi podsouvá negativní hodnocení situace mluvčím.

104. *Vaše země však leží v oblasti, kde ve druhé světové válce stanula noha sovětského vojáka. Vykoupili jsme to velkými oběťmi a z této oblasti neodejdeme. Hranice této oblasti jsou i našimi hranicemi. Protože nás neposloucháte, cítíme se ohroženi... (146)*

Tato replika, ve které je vedle výtky obsaženo i varování / výhrůžka, nejprve konstatuje důvody, jež mluvčího opravňují hodnotit počínání adresáta. Posléze je zhodnoceno chování adresáta a nepřímé vyjádření výhrůžky. Výhrůžka je založena na předpokladu, že pokud se někdo cítí ohrožen, využívá nestandardních prostředků (v tomto případě hrubé síly, neboť mluvčí jakožto zástupce světové velmoci hovoří z pozice silnějšího).

3.7.5.5 Konstatování / popis minulého stavu věcí

V následujících sekvencích mluvčí popisuje minulé jednání adresáta (nebo někoho jiného), které je v rozporu s žádoucím jednáním, jež je naznačeno nepřímo :

105. a) *Promiňte, ale tomu nerozumím.* b) *Vy jste se před lety rozhodli, že je výhodné přijmout euro, a činili jste v tom jisté kroky, jak jste před chvílí sám řekl. A také jste se neptali, co si o tom myslí občané* (197).

V případě této repliky je rozpor mezi jednáním dle mínění mluvčího žádoucím a tím, co adresát vykonal, vyjádřen v a) otevřeně deklarovaným neporozuměním jednání adresáta nebo nesouhlasem s ním.

106. *Ani vy jste se nesnažili lidem nic vysvětlit. Odvídjeli jste svůj názor od toho, jak jste řekl před chvílkou, že pro vás je rozhodující negativní postoj lidí* (198).

Zde je výtku signalizována pomocí částice *ani*.

107. *Kolikrát jsme zvali sociální pracovníce na naše srazy, ať si nás přijdou poslechnout. Nepřišly* (77).

V tomto případě je výtku zesílená zdůrazněním opakovanosti „nežádoucího“ jednání *kolikrát*.

108. *Kdekdo asi očekával ze strany hostů také atraktivnější podívanou, když jen namátkou byli v základní sestavě tři Portugalci, Brazilec, Argentinec, atd...*(436)

Tato výtku je vyjádřena nepřímou. Osobní hodnocení mluvčího je odsunuto, mluvčí využívá zevšeobecnující formulace *Kdekdo očekával*, ovšem ve smyslu: *Očekával jsem ...*

109. *To jste ale řekla, myslím, moc slušně* (355).

U této výpovědi je zajímavé, že mluvčí s adresátem souhlasí, ovšem zároveň mu vytýká jeho mírné hodnocení stavu věcí.

3.7.6 Jiné možnosti realizace KF výtky

3.7.6.1 Formou parafrázovaného výroku

110. *Podívejte se na výroky mých politických konkurentů o Ústavním soudu: My politici, potažmo parlament, jsme nadřazeni* (97).

3.7.6.2 Využití ironie

111. *To musel napsat nějaký zvláštní pozorovatel! Já se na sebe takhle nekoukám* (352).

V uvedeném příkladu je využito hodnotícího výrazu (*zvláštní*) a modálního výrazu (*musel*). Ve výpovědi je tím vyjádřen nesouhlas s tvrzením, které se objevilo v tisku, a zároveň výtka jeho autorovi. Druhá část repliky potvrzuje, že se jedná o ironii. Mluvčí se tím již předem vyhýbá možnosti, že ironie nebude pochopena. Hirschová uvádí, že v případech nepochopení mluvčí svou výpověď koriguje buď využitím „silnější“ ironické výpovědi, nebo přímým vyjádřením (Hirschová 2006, str. 193), což je tento případ.

3.8. KF pochvaly

3.8.1. Explicitní performativní formule

V případě pochvaly a uznání se užívají performativní slovesa, např. *chválit, udělit* – *Chválím tě za tvůj výkon; Uděluji Vám pochvalu / čestné uznání za apod.* Opět platí, že EPF se užívá převážně v situacích oficiálních. Velmi časté je užití performativ s modálním slovesem *muset* – *Musím tě pochválit ... Musím Vám udělit / dát pochvalu ...*

Využití EPF jsme zaznamenali ve dvou případech:

112. *Uznávám ale, že on je veliký muzikant a osobnost, takže se tehdy jen zasmál a na víc se mě neptal (318).*

U této výpovědi je z jejího obsahu zřejmé, že se jedná o uznání něčích kvalit (spadající mezi KF expresivní), a ne o „deklarativní“ uznání.

113. *Rok a půl nekouřit, to ocení jen bytostný kuřák, jako jsem já. Takže smekám. Ale proč pak začínat? (1)*

Zde je použito performativum *ocenit*. Zajímavé jsou dvě odchylky oproti běžnému užití performativních sloves, jak bylo formulováno Greplem (viz výše) – především není v 1. os., přesto zde dle našeho soudu jde o performativní využití.

3.8.2 Hodnotící výrazy

3.8.2.1 Hodnotící predikátory

Do této skupiny M. Grepl řadí využití predikátorů verbonominálních – *je dobře, že ... je skvělé, že se to povedlo!*; i verbálních: *těší mě, že se to podařilo* (Grepl – Karlík 1998, str. 473–474).

114. Jsem spokojená tady s Agátou, tak k tomu nemusím víc dodávat. (smích) (332)

3.8.2.2 Hodnotící jmenné výrazy v přísudkové pozici

115 V současnosti jste jedna z našich nejlepších a nejhezčích moderátorek (360).

116. Hele, to je dobry! Nauč mě to (375).

117. A v ČSSD vidím několik lidí, kteří jsou nadějní, nebudu ale žádné jmenovat, aby mi nevyčetli, že jsem jim uštědřil polibek smrti (116).

118. Všichni na mě byli strašně hodný, kopali mě před premiérou do zadku a dostal jsem i zlomvazku (262).

119. To je lidský zázrak období sedmdesátých let na filozofické fakultě – v době, kdy tam byla ideologie obsažená úplně ve všem, tak díky ní jsem pochopila, že filozofie není jenom nějaká nauka vedle jiných nauk, ale že to je to, co zachraňuje (219).

120. Ti jsou pořád fantastičtí, mají oči dokořán a pořád se ptají. (221).

121. I proto jsem ráda, že mě právě v těchto věcech Dan brzdí. Zároveň však se mnou dokáže dělat blbosti, jezdit na výlety... je to úžasné (394).

122. My jsme milník a já jsem rád, že je to celé spojeno i s mým jménem (52).

3.8.2.3 Hodnotící adjektivní výrazy

123. Píšu mi super smsky... Všem jim děkuju (46).

124. A: Jak vy se vidíte? B: Jako dobrotivá, hodná, jemná, submisivní...(345)

125. Hehe, fajn, bezvadný! (390)

3.8.2.4 Hodnotící způsobová příslovce

126. Zhubl jste a dobře vypadáte (108).

127. Trenéři nás na Kluž dobře připravili (450).

128. Já jsem se zachoval altruisticky, nesobecky, takže bych očekával pochvalu (48).

129. Po straně dobře spolupracujeme s Ondrou Kušnírem (430).

130. My jsme ale byli na Valencii dobře nachystaní (441).

131. Zvládli jsme dobře taktické úkoly, hrát aktivně v obranném bloku a chodit co nejvíc do brejků (443).

Tato možnost vyjádření pochvaly je nejfrekventovanější. V mnohých případech užití hodnotících predikátorů se ovšem dostáváme k otázce, kam až sahá hodnocení mluvčího a kde začíná pochvala. Zde přicházejí v úvahu i individuální odchylky v chápání, je možné: že lidé mohou mít různé hodnoty, které preferují, a to, co je pro některé pochvalou, je pro druhé pouhým zhodnocením. Tomuto problému se budeme podrobněji věnovat v oddílu pojednávajícím o KF hodnocení. Zde uvedené příklady se dle našeho názoru dají označit za pochvaly.

3.8.2.5 Zesílení pochvaly

Poměrně častým jevem při využití hodnotících výrazů je zesílení pochvaly vyjádřením svého obdivu, vděku, dalším hodnocením souvisejících skutečností:

132. Lily je v této oblasti dokonalá. Organizuje úspěšné projekty, plánuje zábavné akce pro děti... **Obdivuju ji** (306).

133. Musí ji mít rád snad každý. Je neuvěřitelně milá, přátelská a zábavná. **Jsem vděčná za to, že ji znám** (309).

134. Pyšná jsem na všechny své děti. Vyloženě si ale závidím, že mám takovou dceru, jako je Agáta, protože Agáta je prostě skvělá. **V životě toho můžu ještě hodně podělat, ale s klidným srdcem budu moc říct, že se mi tahle holčička fakt povedla** (340).

135. Nejpíš Šamana. To je moje best of. Text je báječněj. A je to ze života a o životě. **Tak trošku se v něm vidím** (389).

136. Simona je sice herečka, ale zpívá jí to docela dobře. Vybral jsem si ji sám a **měl jsem, myslím, šťastnou ruku** (299).

Vedle těchto prostředků můžeme pochvalu zesílit pomocí uvedení „přítěžujících“ okolností, které znesnadňují objektu pochvaly dosažení vysoce hodnocených výsledků:

137. Reportéři **mají nesrovnatelně méně komfortní prostředí a techniku než zpravodajci v ČT, a přitom jsou schopni vyrobit velmi kvalitní, konkurenceschopné zprávy** (370).

3.8.3 Konstatační výpovědi

Z dosud uvedených způsobů indikace se zdá být patrné, že pro vyjádření vlastního kladného hodnocení má mluvčí omezenější prostředky než v případě negativního hodnocení. Formy připomínající otázky (*Jak jen můžeš tohle říkat? Co tu máš co pohledávat?*) se nedají aplikovat k prezentaci pozitivního názoru. To samé platí pro formy infinitivní a pro užití kondicionálu. Pokud nebereme v úvahu formulace typu – *Pochválil bych tě / Rád bych tě pochválil*, kondicionál převážně slouží k prezentaci přání, která nejsou naplněna, což se ke kladnému hodnocení aktu (který přání naplnil) logicky nedá použít. Ovšem je pravdou, že k realizaci pochvaly se využívá poměrně široký rejstřík prostředků mnohdy ustálených až frazeologizovaných (např. *Ty na to máš!* nebo *Ty se nezdáš!*). Uvedené frazeologizované formy se využívají spíše v neveřejných projevech, přesto se vyskytly i v našem materiálu:

3.8.3.1 Typ *Ty se nezdáš!*

Pomocí této formulace mluvčí vyjadřuje své příjemné překvapení činností adresáta. Typické je použití této formulace směrem k osobě účastnící se dialogu. Ve zkoumaném materiálu se objevilo směřování na třetí (nepřítomnou) osobu:

138. Mimochodem, on se nezdá! To se díváte na televizi a on je hostem v největší německé talkshow! (317)

3.8.3.2 Typ *Ví, co dělá ...*

Tato formulace se využívá k pozitivnímu ohodnocení činnosti adresáta. Vedle pochvaly má v sobě tato forma obsažen i obdiv. Podobně jako u předcházejícího typu je běžnější použití této výpovědi v neveřejných projevech:

139. Ti chlapíci věděli, co dělají (271).

3.8.3.3 Typ *Má na to ...*

Další ustálená forma pochvaly se používá spíše v neformálním jazykovém styku. Vedle pochvaly vyjadřuje zpravidla podporu adresátovi.

V našem materiálu se vyskytoval pouze případ, kdy mluvčí směřuje pochvalu k sobě (o sebechvále viz níže):

140. Máme na to, abychom góly dávali (427).

3.8.3.4 Jiné konstativní výpovědi

Pochvala se dá vyjádřit také konstatováním určitého faktu, který je ve shodě s objektivními „žádoucími“ normami nebo se subjektivním hodnocením mluvčího:

141. Zhubl jste a dobře vypadáte (108).

Dle obecně přijímaného úzu je hubnutí žádoucí.

142. Jurij mi v téhle době moc pomohl také tím, že se mnou týden doslova bydlel v porodnici (243).

Pomáhat své ženě je správné.

143. Já jsem sice strašně slušně vychovaná, já jsem ta, co se pořád omlouvá, ale naučila jsem se lidi, kteří mi jdou na nervy, slušným způsobem poslat pryč (324).

Umět říkat ne je správné.

V našem materiálu se vyskytovala také nepřímá forma pochvaly. Tu mluvčí realizoval tak, že připustil možnost budoucího manželského svazku s chválenou osobou. Tím mluvčí dává zároveň najevo, že zmiňovaná osoba má vlastnosti, které on považuje za žádoucí a tím ji zároveň chválí. U výpovědi tohoto typu je zastoupeno také vyjádření libosti / nelibosti, kterému se budeme věnovat níže:

144. A: Vy jste ho Agátě schvalovala? Měla jste ho ráda? B: (smích) On si vezme mě, ne Agátu. Ne. Je to fajn kluk. Mám ho ráda a určitě by mi nevadilo, kdyby se k sobě s Agátou vrátili. Ale to asi nehrozí (338).

145. Dana bych si vzala (391).

Další možností vyjádření pochvaly je dát chválenou osobu / objekt za příklad:

146. No... když mi třeba Johan podrží dveře. Nebo když si sedne, teprve až já si sednu. Nebo mě oblíká do kabátu – to si uvědomím ten rozdíl. Mladí muži by se mohli učit (55)..

Mluvčí svou pochvalu může vyjádřit také uvedením činností, které adresát / hodnocená osoba vykonává (vykonala) a jejich zhodnocení:

147. Skloubit školu, práci a ještě rodinný život musí být náročné... (305)

3.8.4 Sebechvála

Sebechvála je v rozporu se zdvořilostním principem, s maximou skromnosti – a) minimalizuj sebechválu, b) maximalizuj neschvalování sebe samého. Ač se vyskytly i případy, které tuto maximu mluvčí porušují – *128. Já jsem se zachoval altruisticky, nesobecky, takže bych očekával pochvalu (48); 124. A: Jak vy se vidíte? B: Jako dobrotivá, hodná, jemná, submisivní...(345) – ve většině dialogů jsme zaznamenali tendence se přímému kladnému hodnocení vlastní osoby vyhnout:*

148. Dařilo se mi a hlavně to byl můj úkol (444).

Mluvčí vlastní dobrý výkon charakterizuje tím, že se jednalo pouze o jeho úkol, výpověď, která by vyjadřovala sebechválu, může být modifikována na výpověď (v některých případech s KF námitky) nevyzdvihující zásluhy mluvčího.

149. Trenéři nás na Kluž dobře připravili (450).

150 My jsme ale byli na Valencii dobře nachystaní (441).

151. Zvládli jsme dobře taktické úkoly, hrát aktivně v obranném bloku a chodit co nejméně do brejků (443).

Podobným příkladem je tato trojice replik, ve kterých mluvčí hlavní zásluhu na dobře odvedené práci přisuzují třetím osobám (shodou okolností ve všech případech trenérům, resp. jejich taktickým pokynům).

152. Po straně dobře spolupracujeme s Ondrou Kušnírem (430).

V této replice se mluvčí vyhýbá sebechvále jmenováním svého kolegy, který má stejný podíl na odvedené práci.

153. Dneska po roce a půl pečlivé práce jsme se dopracovali k tomu, že ji v silné většině právě naši voliči podporují. To chápu jako pozitivní práci (194).

Mluvčí hovoří o své práci a o jejích výsledcích, které později hodnotí.

154. No... Měl jsem ze zápasu dobrý pocit. Takové zápasy se hrají třeba jednou za rok, proto jsem rád, že mi takhle vyšel (449).

3.9 KF Přání

M. Grepl rozlišuje přání a) splnitelné a b) nesplnitelné. Pro oba dva typy uvádí jazykové indikátory zvlášť (Grepl Karlík, 1986, str. 79–82). Vzhledem k tomu, že se v námi shromážděném materiálu vyskytovalo prakticky pouze přání splnitelné, a to typ specifikovaný M. Greplem jako přání splnitelné s propozičním obsahem příznivým pro osobu mluvčího, budeme se věnovat pouze tomuto typu. Případy přání nesplnitelného, které se vyskytovaly v našem materiálu, byly realizovány modifikací formy přání splnitelného, a proto je uvedeme v rámci tohoto výkladu.

3.9.1 Explicitní performativní formule

Výpovědi se slovesem *přát* se ve shromážděném materiálu nevyskytovaly. Dle našeho názoru je využití slovesa *chtít* zástupné, ač jeho využití považuje Grepl za nepřímý způsob indikace (Grepl – Karlík 1986, str. 82). Možné jsou formy s kondicionálem:

155. *Chtěl bych jednu armádu. Česká uniforma mi nevadí, ale byl bych rád, aby armády byly jako celek akceschopné (192).*

156. *Chtěla bych jet na návštěvu ke svým rodičům (398).*

157. *A doufám, že to bude pokračovat. Chtěl bych se trefit i v utkání s Olomoucí (414).*

3.9.2 Využití slovesa *doufat*

M. Grepl tuto formu zařadil mezi nepřímé možnosti indikace KF přání (Grepl – Karlík 1986, str. 82). Příklady této realizace se vyskytovaly v našem materiálu:

158. *Já doufám, že to zvýší úroveň tolerance v české společnosti k jinakosti (49).*

159. *A doufám, že to bude pokračovat. Chtěl bych se trefit i v utkání s Olomoucí (414).*

160. *A doufám, že Michal David napíše toho Kata Mydláře. To by mohla být fajn role sekat hlavy, no ne? Na to se fakt těším (382).*

161. *Doufám, že pak média nebudou tolik řešit můj soukromý život (284).*

3.9.3 Výpovědi s částicí *snad*

M. Grepl tuto formu chápe také jako nepřímou (Grepl – Karlík 1986, str. 82):

162. *Snad mu to půjde i dál (429).*

3.9.4 Typ *Byl bych rád*

Tento typ Grepl uvádí mezi nepřímými způsoby indikace KF přání (Grepl – Karlík 1986, str. 82):

163. *Ale byli bychom rádi, kdyby přišel. Byl by posilou (468).*

164. A: *Myslíš, že se jednou usmíříte?* B: *Byla bych moc ráda (294).*

165. *Chtěl bych jednu armádu. Česká uniforma mi nevadí, ale byl bych rád, aby armády byly jako celek akceschopné (192).*

166. *Byl bych rád, kdybyste tam napsal, že pan ministr Kocáb je jediný ministr za dlouhou éru, který když něco slíbí, tak to splní (22).*

Variantou je využití *rád* s indikativem futura:

167. *Tak budeme rádi, když u toho co možná nejdéle vydržíme (403).*

Využití kondicionálu s druhým stupněm *rád* indikuje přání nesplnitelné:

168. *Samozřejmě bych byl radši, kdybych byl známý díky projektům, za kterými si stojím, ale ty mě bohužel neuživí (248).*

V analyzovaném materiálu byla KF přání vyjadřována také za pomoci jiných prostředků, které M. Grepl neuvádí:

3.9.5 *Věřím, že ...*

Zejména v rozhovorech se sportovci se objevuje tendence využívat místo spojení *Doufám, že // Přeji si, aby* konstrukci *Věřím, že ...* Tímto způsobem je vedle přání vyjadřováno také odhodlání cíle dosáhnout:

169. *Musím se tedy ještě aklimatizovat na české podmínky, ale věřím, že v příštím týdnu už budu naprosto v pořádku (410).*

170. *Musíme hrát takto dál. Teď nás čeká cesta do Kluže a já věřím, že jsme schopni v Rumunsku uhrát dobrý výsledek (437).*

171. *Věřím tomu, že mužstvo sílu má a že ji ještě ukáže (461).*

172. *Na druhou stranu věřím, že se to zlepší. Potřebujeme se sehrát, získat sebedůvěru, udělat jeden velký zápas. Pak se to obrátí (465).*

173. *Ovšem jak už jsem říkal, věříme, že se to zlepší (466).*

174. *Věřím, že vyhraje my, stejně jako vyhrají i sobotní zápas proti Slovinsku Slováci (473).*

175. *Věřím, že se tam jednou dostanu. I kdyby mi mělo být šedesát (484).*

Je otázkou, zda použití slovesa *věřit* v 1. os. indikativu préterita v následující výpovědi realizuje přání nesplnitelné, nebo zda se, v souladu s tím, co uvádí ESČ (ESČ, 2002, str. 324), jedná o deskriptivní užití. Zde bychom se přiklonili k názoru, že se navzdory formě jedná o vyjádření přání nesplnitelného.

176. *Věřil jsem, že kluci půjdou přes Maďary dál, i když jsem věděl, že to je silný soupeř (476).*

3.9.6 *Musím ...*

V rozhovorech se sportovci se také, v menší míře než u předchozího případu, vyskytlo nahrazování *Doufám, že ...* spojením *Musím(e) ...*:

177. *Musíme to opravdu zlomit a začít střílet i v lize (428).*

178. *Ted' se musím soustředit na to, abych hrál co nejlépe za Slavii (448).*

3.9.7 *Snažím se ...*

Dalším slovesem, které může zastoupit sloveso *doufat*, je *snažit se*:

179. *Někdy mně trošku podlamuje kolena lhostejnost, ale i to se snažím změnit (408).*

3.9.8 *Je (po)třeba ...*

Výpovědi *Je (po)třeba ...* dle našeho názoru stojí na pomyslné hranici mezi KF přání a KF hodnocení. Podle našeho názoru vyjadřují obě dvě frakce:

180. *Je potřeba dát nějaký jednoduchý gól, protože se na branky strašně napracujeme. Aby přišel povedený zápas, kdy nám to tam napadá, kde se to celé zlomí. Talent totiž v mužstvu je, je potřeba jej jen probudit (459).*

181. *A potřeba je i reformovat procesní pravidla (66).*

3.9.9 Jiné možnosti realizace KF přání

KF přání se může také realizovat užitím kondicionálu:

Jmenované příklady vedle přání, aby k danému stavu nedošlo, vyjadřují mluvčího hodnocení daného stavu.

182. Pro tyto volby by to teď ještě nebylo vhodné (103).

183. To by bylo špatné (43).

KF přání lze realizovat také konstatováním s využitím indikativu futura:

184. Zajisté bude posilou nový program a noví kandidáti (91).

nebo výčtem cílů:

185. Ale člověk by měl mít své cíle. Mezi ty mé nejbližší patří dostudovat, zdokonalit se v angličtině, vydělat víc peněz, abychom mohli s manželem postavit barák... Uvidíme (314).

Pozn.: V analyzovaném materiálu se nacházel jeden specifický případ nesplnitelného přání:

186. Ať ti zlí zalezou do díry jak krtci a ať si tam hnijou (63).

3.10.0 KF hodnocení a vyjádření libosti / nelibosti

Výše jsme zmínili, že hodnocení nějakého faktu se rozlišuje podle toho, zda mluvčí daný fakt hodnotí v rozporu / souladu s a) objektivně platnými společenskými normami; b) subjektivně pocíťovanými pocity libosti / nelibosti. Podle tohoto kritéria jsme „hodnotící“ výpovědi rozdělili na a) hodnocení a b) vyjádření libosti / nelibosti.

Předpokládali jsme, že budeme schopni podle stanoveného kritéria rozlišit a roztřídit analyzované výpovědi / repliky. Skutečnost je taková, že tento vytčený cíl bude obtížné splnit. Ne vždy se totiž dá bezpečně určit motivace soudu mluvčího a otázkou je, zda i v případech a) není v hodnocení zastoupená také složka afektivní.

Nakonec jsme se rozhodli postupovat následovně: z hodnotících výpovědí vydělit ty, kde je zcela jasně dominantní pocitová složka libosti / nelibosti, a ostatní případy zařadit mezi KF hodnocení. Skupina KF vyjádření libosti / nelibosti tak v našem pojetí bude jakousi podskupinou KF hodnocení.

3.10.1 KF hodnocení

3.10.1.1 Explicitní performativní formule *Hodnotím kladně / záporně ...*

S využitím EPF jsme se v analyzovaném materiálu nesetkali.

3.10.1.2 Hodnotící výrazy

U této skupiny, která zahrnuje hodnotící predikátory, hodnotící částice a hodnotící způsobová adverbia, jsme váhali, zda provést na základě těchto výrazů rozdělení výpovědí, které je obsahují, na výpovědi s KF hodnocení a s KF vyjádření libosti a nelibosti. Zdálo se, že např. výpověď *Když skončí zápas, je to úplně normální příjemný kluk* bude zařazena mezi KF hodnocení a výpověď *Bylo to nepříjemné* mezi KF vyjádření libosti / nelibosti. Toto rozdělení však vyplynulo pouze z našeho subjektivního názoru a nejsme ho schopni dosud uspokojivě vysvětlit. Navíc jsme narazili na případ, kdy užití stejného hodnotícího výrazu může vyjadřovat oba dva typy hodnocení –

187. *Smutné však je, že tahle úžasná Indie mizí, protože ji lidé dostatečně neoslavují (155)*

188. *Smutné je, že z české architektury po druhé světové válce se ve světě zná jediná věc, Hubáčkův televizní vysílač na Ještědu. Trošku málo (60).*

U výpovědi 187 vyjadřuje mluvčí lítost nad ztrátou něčeho, k čemu má citový stav, takže bychom ji řadili mezi KF vyjádření libosti / nelibosti, u repliky 188 však mluvčí srovnává stav věcí s jistou normou, podle které je správné, aby z české poválečné architektury bylo známo více než jedna stavba, můžeme tedy říci, že jde o hodnocení. V obou replikách je využito k indikaci KfV stejného spojení *Je smutné*.

Podobně hodnotící částice *bohužel* není mluvčími výlučně využívána k vyjádření lítosti.

Z těchto důvodů jsme se rozhodli hodnotící výrazy v této práci nerozdělovat. Výjimku tvoří hodnotící predikátory, které bylo možno dle našeho názoru zařadit do skupiny KF vyjádření libosti / nelibosti.

3.10.1.2.1 Hodnotící jmenné výrazy v přísudkové funkci, jejichž pojmovým jádrem je vyjádření hodnocení

189. *To je ale nepodstatné (23).*

190. *To je nejdůležitější (40).*

191. *Úplně nejhorší jsou v tom místnosti s klimatizací, kde se viry v cirkulujícím vzduchu pěkně promíchávají (151).*

192. *Bylo to hrozně náročné, to se ani nedá vypovědět (74).*

193. *To je pecka. Jo, vždyť já na komediálních pořadech Lese Dawsona vyrůstal (7).*

194. *Bylo to nepříjemné (41).*

195. *Smutné však je, že tahle úžasná Indie mizí, protože ji lidé dostatečně neoslavují (155).*

196. *Je to něco velmi speciálního pro každou ženu (157).*

197. *Máme krásnej vztah, kterej bych přála každý ženský (237).*

198. *Je velká škoda, že se Svěrky (Václav Svěrkoš pozn. red.) zranil (472).*

199. *Asi jak moje muzika „zmoudřela“, tak se líbí víc ženám. Což je velmi milé. Ale jinak je dobře, že staří fanoušci zůstali. A co víc, oni teď na koncerty berou i svoje potomky, to je úžasný (255).*

3.10.1.2.2 Hodnotící částice

201. *Bohužel ta naše integrační opatření nikdy nevytvořila vrstvu s pozitivním vztahem k českému státu (32).*

202. *Bohužel je to takové, jaké to je (457).*

203. *Ale pracuje a trénuje s obrovskou chutí, i když bohužel výsledky zatím takové nejsou (466).*

204. *Bohužel jsem tomu nemohla dát víc času, jelikož jsem měla předtím a potom práci (402).*

3.10.1.2.3 Hodnotící způsobová adverbia

205. *Některé zápasy jsme odehráli dobře, některé huř, některé špatně... Když to jde a vyhrává se, je to strašně jednoduché, všichni se s týmem ztotožňují (461).*

206. *Evropskou ligu máte slušně rozehranou, zatím jste ve skupině na druhém místě (424).*

3.10.1.3. Podle mě / mého názoru ...

Vyjádření hodnocení se často realizuje formulací *Podle mě / mého názoru ...* Mluvčí tím otevřeně vyjadřuje subjektivitu pronášené výpovědi, hodnotí platnost – neplatnost skutečnosti, ve výpovědích se případně objevují i sémantické rysy hodnocení:

207. Zkrátka podle mého názoru zásadní problém u nás v českých zemích je nerespekt před soudy, před právem, které se nevnímá jako čistý nástroj pravidel fungování společnosti, ale jako soubor zákazů namířených vůči veřejnosti (98).

208. Podle mě je nepravděpodobné, že by se z cizinců masově stávali kriminálníci (206).

209. Náš vztah je podle mého názoru kamarádský, ale v tom, co děláme, z devadesáti procent ryze profesionální (227).

210. Podle mého názoru vypadám dobře. I lidé mě neustále ujišťují, že vypadám mladší! Duševně se cítím tak na dvaadvacet. Věk je pro mě pouhé číslo, které nic neznamena, důležité je, jak se cítíte uvnitř (259).

211. To je podle mě nejlepší způsob, jak někoho mučit (272).

212. Patnáct by mělo podle mě zůstat – stejně jsou za všechno, co dítě udělá, odpovědní rodiče, tak proč se toho zříkat? (358)

213. Podle mě to byl ukrutnej bohém. A tak to má být. Stejně to s každým nakonec sekne, ať žil, jak žil, tak co... (388)

3.10.1.4. Pro mě ...

Podobně jako předchozí konstrukci lze využít pro vyjádření hodnocení formulace *Pro mě ...*

214. Pro mě je to zásadní otázka – ... poněvadž mě ten neexistující respekt k právu štal. To je pro mě hlavní důvod (105).

215. Pro mě je samozřejmě důležité produkovat novou muziku a soustředit se na to, co právě letí. I když už jsem jinde – nechodím každý víkend pařit do nočních klubů, jako jsem to dělala v době, kdy mi bylo dvacet. A že to tehdy byla jízda (smích)! (256)

216. Pro mě je krása vždy uvnitř, a tak bylo velmi přínosné, že jsem měla možnost si s děvčaty popovídat (288).

217. Pro mě je to zábava, za kterou mě i platí (381).

218. Tohle pro mě byla důležitá akce. Půl hodiny na vlasy, půl hodiny na make-up. Celkově i s oblékáním mi to zabralo asi tři hodiny (402).

219. To je pro mě jedna z největších ironií celého našeho integračního snažení (32).

220. *Tam je pro mě znepokojující prvek, že státní zástupce je odvolán za vyjádření svého názoru (178).*

221. *Přístup ČSSD ke státnímu rozpočtu a zadlužení země je první věc, která mi vadí. Druhý důvod jsou výroky předsedy Paroubka, kdy se stal v poslední době hláskou troubou zahraniční politiky Ruska. To jsou pro mě nepřijatelné věci (120).*

3.10.1.5. (Já) myslím (si), že ...

Pomocí tohoto predikátoru se vyjadřuje „střední stupeň přesvědčení o platnosti“ v rámci jistotní modalitě (ESČ, 2002, str. 340). Dle našeho názoru, ale také zesiluje signalizaci hodnocení, které následuje.

222. *Já si myslím, že to je v tom, jak jsou ty naše písničky pro naše fanoušky srozumitelné. Lidi si to můžou sami zahrát doma, u táboráku, zazpívat si, děti se to naučí. V těch textech nejsou žádné jinotaje, je to srozumitelné, jasné a přímé (372).*

223. *Já myslím, že to zase není problém, mít třeba čtyři pět dětí, když je dokážeš zaopatřit (386).*

224. *V mužstvu je neuvěřitelný potenciál. Ted' jenom otočit klíčkem, aby se to nastartovalo. Myslím, že máme mužstvu co dát (482).*

225. *Kluky, aspoň v to doufám, přirozeně doplňuju. Vnáším do toho ženskost. Myslím si, že to není v tom, kdo toho víc v éteru řekne (229).*

226. *Myslím, že náš vztah je dokonce o něco lepší než před pauzou, i když už tenkrát to bylo v pohodě. Řekl bych, že ted' jsme k sobě až zdvořilí... (246)*

227. *Ale ne nějak moc, takže si myslím, že to zas takovej problém není (378).*

228. *Myslím, že to jsou nejkrásnější šaty na světě (401).*

229. *Myslím si, že přímý vliv to na mě nemělo (411).*

230. *Já myslím, že Romové nejsou vůbec hloupi, že na to přijdou (35).*

3.10.1.6. Osobně...

Subjektivitu svého hodnocení může mluvčí vyjádřit také adverbium *osobně*.

231. *Zadruhé – osobně jsem v tomto velmi skeptický (70).*

232. *I já osobně bych se přimlouval, aby angličtina v Čechách povinná byla, protože by to zvýšilo šanci uplatnění lidí na trhu práce na straně jedné a nám by to snížilo náklady na školství na straně druhé, to je trochu jiná debata (190).*

3.10.1.7 Využití sloves *vědět, říkat, říct* v 1. os. + (kondicionál) + hodnocení

Těmito prostředky mluvčí zdůrazňuje „původnost“ vlastního soudu:

233. *Vím, že všechno neřeší, ale aspoň nastavuje směr (85).*

234. *Pokud vím, její práci hodnotí dobře i naši partneři v NATO či Evropské unii (89).*

235. *A já právě vždycky říkám, že v životě je nejdůležitější svoboda – nelpět na ničem (331).*

236. *Neřekl bych, že sociální demokracie – v porovnání s hlavním evropským proudem – je vůči Rusku nějak extrémně vstřícná (84).*

237. *Protože abych pravdu řekla, v každodennosti se žít nedá – jen vařit, uklízet, chodit nakupovat, do práce, z práce, to se prostě žít nedá, to bych asi umřela (220).*

Slovesem *vidět* v 1. os. préterita může mluvčí vyjádřit vlastní zkušenost s tím, co hodnotí.

238. *Viděli jsme, co dovede, že je extratřída. On si vezme míč a jde co nejkratší cestou na bránu. Je výborný a pro obranu hodně nepříjemný (447).*

Sloveso *čumět* vyjadřuje překvapení mluvčího nad nějakým faktem. Jeho použití je obvyklé v neveřejných projevech.

239. *Ale čuměl jsem, jak mluvěj rychle. Já znám pomalou slovenštinu, ale tohle je Příbeh ulice, kde se mluví a rapuje sakra rychle. Žádnej večerníček (263).*

Na závěr uvádíme již zmiňovaný příklad eliptického vyjádření hodnocení:

240. *Jak pokračuje vztah s modelkou Petronelou Pribilovou? Čekáme československá dvojčátka (268).*

V předcházejících příkladech jsme ukázali případy, ve kterých mluvčí své hodnocení daného faktu přímo signalizoval. Existují ale také způsoby, jak vlastní hodnocení prezentovat jako názor obecně přijímaný.

3.10.1.8 *Je jasné, že ...*

Prvním z těchto způsobů je využití adjektiva *jasný* v přísudkové pozici. Jde o výraz, který vyjadřuje vyšší míru jistotní modality, implikuje adresátovi jednoznačnou platnost výpovědi a potlačuje jeho možnosti s obsahem výpovědi polemizovat. Zároveň mluvčí prezentuje obsah věty jako obecně platný, ačkoli jde pouze o vyjádření jeho postoje k obsahu výpovědi, o jeho subjektivní hodnocení situace.

241. *Je jasné, že tyto dva odbory jsou citlivější na korupční jednání, protože se tam točí velké peníze (137).*

242. *Je jasné, že to není standardní politické prostředí a standardní postup (139).*

243. *Jedna generace nám odešla a adekvátní náhradu za ni nemáme, to je jasné (421).*

3.10.1.9 *Je pravda, že ...*

Velmi podobné je využití verbonominálního predikátu *Je pravda, že ...*, ovšem míra jistoty vyjadřované touto konstrukcí je nižší.

244. *Je pravda, že do 20. minuty jsme se dopouštěli hodně faulů. Přesně to svědčilo hráčům Kluže, kteří jsou při standardních situacích hodně nebezpeční (434).*

245. *Ano, máme úspory, obnovitelné zdroje a je pravda, že energii plýtváme (64).*

3.10.1.10 Jiné způsoby

Mluvčí může využít místo formulace *já říkám, že ...*, která je běžně používána k formulaci vlastního hodnocení, spojení *každý vám řekne, že ...*, čímž se snaží vzbudit dojem, že vyjadřuje hodnocení více osob, hodnocení, které je obecně platné či přijaté.

246. *Každý fotbalista vám řekne, že je mnohem lehčí mít proti sobě soupeře, který chce hrát fotbal, než tým, který stojí a brání (426).*

Vlastní hodnocení lze také vyjádřit formou normativní výpovědi:

247. *Bílá (a) holka – to jsou dvě věci, které rapper nemůže být (326).*

248. *V jednoduchosti je síla. Rock'n'roll si nikdy nehrál na velké umění. Písnička tři a půl minuty a pryč od ní, pak už to lidi nudí (373).*

249. *Ústava má chránit lidi, a ne mocné (69).*

250. *Konzervatismus je spíš životní postoj (95).*

251. *Jestli má v dnešním světě něco smysl, tak je to domov, a to je v zeleném myšlení obsaženo jako základ (222).*

252. *Sparta se neodmítá.*

3.10.3. KF vyjádření libosti / nelibosti

3.10.3.1 Explicitní performativní formule

Spojení *Vyjadřuji tímto svou (ne)libost k ...* se v našem materiálu nevyskytovalo, ale podle našeho názoru se blíží explicitnímu vyjádření „subjektivně pocíťovaných stavů libosti / nelibosti“ sloveso *cítit*.

253. *Za tu dobu ve Spartě už cítím, že ta rivalita je ohromná, že jde v uvozovkách řečeno – až za hrob (14).*

254. *Cítím, že mužstvo chuť má (483).*

255. *Sám také cítím, že bych gól už potřeboval (428).*

Podobně pocity explicitně vyjadřuje také spojení *mít pocit*:

256. *To byla soutěž úplně pro někoho jiného. My jsme tam jako rocková kapela neměli co dělat. Vůbec jsme tam neměli být. Já mám pocit, že to byl neoficiální sjezd gayů a lesbiček (377).*

3.10.3.2 Hodnotící predikátory

Jak již bylo řečeno, vybrali jsme a vyčlenili takové predikátory, které dle našeho názoru průkazně vyjadřují libost / nelibost mluvčího.

3.10.3.2.1 *Jsem rád ...*

257. *Také jsem rád, že se nám protest podařilo zorganizovat. Účast byla nakonec mnohem vyšší, než jsme plánovali (36).*

258. *Já jsem rád, že je to celé spojeno i s mým jménem (52).*

259. *Za gól jsem moc rád, potvrdil jsem tím domácí trefu proti Bohemians (412).*
260. *Jsem rád, že mi to tam začalo padat (414).*
261. *Jsem rád, že jsem si o mužstvu udělal představu v pěti posledních zápasech (418).*
262. *Jsme moc rádi, že jsme tento krok zvládli (438).*
263. *Jsem za to rád (444).*
264. *Za ten gól jsem ale moc rád, už jsem ho potřeboval (455).*
265. *Ale i tady jde o hrozně moc a já jsem rád, že v závěru kvalifikace můžu pomoci seniorskému národnímu týmu (475).*
266. *Teď jsem ale ráda, že jsem si tím vším prošla, protože mě to velmi posílilo (286).*
267. *Výborně se bavím. Musím ale přiznat, že jsem téměř tři měsíce nikde nebyla, a tak jsem velmi ráda, že mě Agáta donutila vyjít z domu (329).*
268. *Jsem ráda, že se ti dva rozešli ... (337)*
269. *Jsme moc rádi, že se to povedlo a že jsme se jím stali (399).*
270. *Přemýšlel jsem, jaké by to bylo, kdyby tady děti nebyly, a v zásadě si myslím, že jsem radši, že tady jsou (81).*
271. *Príbeh ulice je fakt úžasné představení a já jsem rád, že jsem jeho součástí (265).*

3.10.3.2.2 Jsem spokojen ...

V oddílu věnovaném pochvale jsme uvedli tento příklad: 114. *Jsem spokojená tady s Agátou, tak k tomu nemusím víc dodávat. (smích).* Ten vyjadřuje dle našeho názoru KF pochvaly, již směřuje mluvčí na zmiňovanou osobu.

Následující příklady jsou podle nás realizací KF vyjádření libosti / nelibosti:

272. *Jsem velmi spokojen s tím, že se zemědělci chovali slušně (36).*
273. *A s nynějším odstínem jsem moc spokojená (310).*

Rozdílem mezi uvedenými replikami je, že 114 vyjadřuje spokojenost mluvčího se stavem, v jakém se nachází jistá osoba, čímž je nepřímo chválena, kdežto u replik 272 a 273 je vyjádřena spokojenost s určitým stavem věcí.

3.10.3.2.3 Líbí se mi / Nelíbí se mi...

3.10.3.2.3.1 Líbí se mi ...

274. *Moc se mi tento způsob prezentace líbí, jen mně osobně trvalo dvacet let, než se mi povedlo takovou věc realizovat (295).*

275. *A mně se toto pravidlo líbí (301).*

276. *Bohužel nebyla. Mně se totiž nelíbí, jak zpívá, ale pouze to, jak krásně vypadá a jaká je (336).*

3.10.3.2.3.2 Nelíbí se mi ...

277. *Ale je pravda, že mně se příliš nelíbí, že se to na mě tak soustředí (93).*

278. *Mně se tahle věc vůbec nelíbila, ale poslechla jsem svoji matku (159).*

279. *Jinak muzikály, to je věc vkusu. Já je nezavrhnu a nechci je špinit, jenom se mně nelíběj (265).*

3.10.3.2.4 Těší mě ...

280. *Ale nezastírám, že mě to těší (24).*

281. *A těší mě fakt, že se tak chovala i policie (36).*

3.10.3.2.5 Mrzí mě ...

M. Grepl řadí využívání tohoto predikátoru k indikaci KF výtky, např. *Mrzí mě, že ses nepoučil.* (Grepl – Karlík 1998, str. 474). Podle našeho názoru využití tohoto predikátoru spíše odráží subjektivní pocity mluvčího.

282. *Hodně mě mrzí, že jsme v Teplicích nevyhráli (413).*

283. *To je pravda, měli jsme tam dvě tutovky, to trochu mrzí (439).*

3.10.3.2.6 Baví mě ...

284. *Baví mě obojí (304).*

285. *Móda mě baví, ale jen pracovně (311).*

286. *Jediné, co mě na ní baví, je, že má krásný ironický humor, naprosto přímý a přímo se trefuje. A někdy je to pro řadu mých partnerů až bolestivé (328).*

287. *Mě to vážně hrozně baví (381).*

288. *Mě to hrozně baví a jeho to baví taky, tak budeme rádi, když u toho co možná nejdéle vydržíme (403).*

289. *Neustále se učím nové věci a hrozně mě to baví (407).*

3.10.3.2.7 Mám rád / Mám nerad ...

3.10.3.2.7.1 Mám rád ...

290. *Mám ji moc ráda (309).*

291. *Mám ho ráda (338).*

292. *Tady to mám ráda (342).*

293. *Mám ráda pop, rock, house, všechno (258).*

294. *Já mám slovenštinu moc rád (263).*

295. *Já mám rád třeba americký country, jižanské bigbít, AC/DC, Lynyrd Skynyrd. Prostě na co mám náladu (384).*

296. *Mám rád ty výjimky, co jsou originální, jiný a antimuzikálový, těch se rád účastním (265).*

3.10.3.2.7.2 Nemám rád...

297. *Já nemám rád takový ty velký témata, divně zpracovaný a úchylně obsazený. Muzikály nesnáším, až na pár výjimek. Nemám rád muzikál jako takovej ... (265)*

298. *Já nemám ráda kdyby (290).*

299. *Ale já cynismus taky nemám ráda (348).*

300. *Já nemám rád takový ty velký témata, divně zpracovaný a úchylně obsazený (265).*

301. *Nemám rád muzikál jako takovej (265).*

Pocit nelibosti lze vyjádřit i nepřímou konstatací (příklad 296), z něhož vyplývá, že mluvčí sukni „nemá ráda“:

302. *Sukni jsem na sobě neměla 14 let! (325)*

Možností je také použít popis fyziologických procesů, které nelibost vyvolává:

303. *Někdy mně trošku podlamuje kolena lhostejnost, ale i to se snažím změnit (408).*

3.10.3.2.8 Miluju ...

304. *Miluju svoje mega džíny, trika a mikiny (325).*

305. *Miluju ho, zbožňuju (349).*

306. *Taky miluju Underworld a Prodigy, ti jsou skvělí naživo (258).*

3.10.3.2.9 Nesnáším ...

307. *Nesnáším, že při létání není do čeho píchnout. Nemůžeš vstát a jít si zahrát fotbal. Musíš prostě jen sedět a koukat z okna, kde stejně nic nevidíš. Nuda (327).*

308. *Muzikály nesnáším, až na pár výjimek (265).*

3.10.3.2.10 Expresivní hodnotící jmenné výrazy v přísudkové funkci, jejichž pojmovým jádrem je vyjádření subjektivně pocíťované libosti / nelibosti

309. *Slunečnice je moje vášeň, můj život. S klidným svědomím můžu prohlásit, že si žiju svůj sen (406).*

3.10.3.2.11 Adverbiální hodnotící výrazy

3.10.3.2.11.1 Adjektivum ráda užitá adverbiálně

310. *Chodím pravidelně cvičit, moc ráda jezdím na kolečkových bruslích a na kole (364).*

311. *Ráda tohle téma předkládám mužům, už pro všechna tabu s tím spojená (158).*

312. *Možná proto mi tyhle sporty jsou hodně blízké a moc ráda, když je čas, se na zápasy zajdu podívat (232).*

313. *Ráda zajdu na dobrý film do kina, na dobrý jídlo do restaurace, jdu si zacvičit, zajezdit si na bruslích, a když k tomu o víkendu vypnu ještě telefon, je mi úplně nejlíp (233).*

3.10.3.2.11.2 Nerad v adverbiálním užití

314. *...A nerada si čistím boty (325).*

3.10.3.2.12 Jiné možnosti realizace KF vyjádření libosti / nelibosti

Dle našeho názoru do této skupiny KF patří také projevy *těšení* a *strachu*. V případě *těšení* v sobě výpovědi, které je vyjadřují, mají také příznak KF přání:

315. *Už se moc těším na to, až zase ucítím uhlí a kouř (152).*

316. *Těším se na každý zápas. Je jedno, jestli tady nebo ve Švédsku (463).*

317. *Přiznávám – bojím se a těším (250).*

318. *Po pravdě se ale těším na další finále, až předám korunku své nástupkyni a trošičku si oddechnu (283).*

319. *Dokonce se těším, až začnu šedivět (300).*

320. *To by mohla být fajn role sekát hlavy, no ne? Na to se fakt těším (382).*

321. *No, a v brzké době plánuje cestu k našim, kde by se měl poznat konečně i s tátou. Už se moc těším (397).*

Projevy strachu v sobě zahrnují intenzivně pocíťovanou nelibost ze stavu, který by mohl nastat. Jako takové v sobě „z principu“ obsahují přání, aby takový stav nenastal. Jsou vyjadřované především formulacemi *bojím se ... // mám strach*:

322. *Musím říct, že mám docela strach (150).*

323. *Mám strach, že jsou tady lobbistické skupiny, které využívají některých ekologů proto, aby se jejich osobní zájmy dostaly do popředí a mohly se zase realizovat ekonomicky a tím znovu roztočit ten bludný kruh. Z toho mám někdy strach (223).*

324. *Bojím se ohně. Už jako malá jsem měla děsné sny o tom, že v našem bytě hoří (313).*

325. *Asi mám strach, že mě zklamou lidi, které mám ráda (320).*

326. *Bojím se hlavně toho, aby se Viktor nebo děti mého přítele nedostali k drogám. Z toho mám opravdu velký strach. Sama jsem jako novinářka byla asi tři dny v komunitě, kde se narkomani léčí (363).*

Méně časté je vyjádření strachu pomocí jiných prostředků:

327. *No, mou největší osobní fobií jsou krysy, takže klíčka s krysou připevněná k mému obličejí by byla asi dost zlá (270).*

328. *A děším se, že to jednoho dne bude někdo číst (56).*

4.0 Závěry

4.1 Komunikační funkce expresivní

Výpovědi s komunikační funkcí expresivní představují velmi různorodou a rozsáhlou skupinu KF. Tato skupina ovšem byla v minulosti chápána pouze jako výtky (a jí podobné KF), pochvala, poděkování a omluva, což dle našeho názoru nepokrývá celý rejstřík těchto KFV. Naše rozšíření této třídy o KF hodnocení bralo v potaz tezi M. Grepla, že vyjádření hodnocení je realizací specifické KF a ne pouze otázkou vyjádření postojů mluvčího. To se shodovalo s naším názorem, který jsme zastávali již v naší ročníkové práci, kde jsme konstatovali příliš „úzké“ pojetí třídy KF expresivních v aktuální české klasifikaci. Aplikací našeho rozšířeného chápání expresivů jsme dospěli k obohacení této třídy KF o KF přání a pozdravy. Toto rozšíření ale nepovažujeme za konečné. Dle našeho názoru by se na základě zkoumáním každodenní komunikace (příp. materiálu jiného druhu, než jsme použili my) daly vymezit další KF spadající do této třídy.

4.2 Realizace KF výtky ve zkoumaném materiálu

KF výtky je v analyzovaných textech realizována pomocí širokého rejstříku prostředků – pomocí hodnotících výrazů (predikátorů, částic a adverbií), formou otázky (i řečnické), formou optativní a konstatováním (také konstatováním s využitím modálních sloves).

Komunikační situace, ze které pochází zkoumaný materiál, předpokládá jistou míru zdvořilosti, je podle nás důvodem, proč se některé z možností přímé indikace výtky uváděných M. Greplem v analyzovaných textech nevyskytovaly. Užití specifických interogativních forem (forma s *jak*, *kam*, *jaký* a forma s *co* a kladným modálním slovesem *mít*) jsme doložili příklady z internetových diskusních fór, kde jde o jinou komunikační situaci a tamní projevy nejsou limitovány pravidly zdvořilosti. Ve zkoumaném materiálu se dále nevyskytly tyto formy přímé indikace KF výtky: infinitivní výpovědní formy, řečnické otázky s modálním slovesem.

KF výtky byla ve velkém počtu případů realizována nepřímou, a to formou otázky a konstatování.

4.3 Realizace KF pochvaly ve zkoumaném materiálu

V námi shromážděném materiálu převládaly pochvaly směřované na nepřítomné osoby / objekty. Důvodem je podle nás komunikační situace, ve které analyzované dialogy probíhaly. Publicista vedoucí rozhovor má být nestranný, a proto nemá příliš možností chválit osobu, s níž vede rozhovor. A naopak osoba, která rozhovor poskytuje, bude v minimu případů chválit novináře.

Pochvala byla realizována převážně využitím hodnotících výrazů. Dále jsme zaznamenali konstatační formy, v některých případech ustálené až frazeologizované.

Při realizaci sebechvaly se mluvčí různými způsoby vyrovnávali se zdvořilostním komunikačním principem. Někteří mluvčí jej ignorovali a pochválili se přímo, většina mluvčích volila různé strategie, jak se vyhnout příliš kladnému hodnocení sebe sama.

Při zpracovávání replik s KF funkcí pochvaly jsme narazili na problém v rozlišování mezi KF pochvaly a KF hodnocení a vyjádření libosti / nelibosti. Tomuto problému jsme se věnovali výše.

4.4 Realizace KF přání ve zkoumaném materiálu

V analyzovaném materiálu se relevantně vyskytoval pouze jeden z Greplem uváděných typů přání, a to přání splnitelné s propozičním obsahem žádoucím a příznivým vzhledem k osobě mluvčího. Tento typ byl indikován převážně nepřímo. Nebylo zaznamenáno využití převážné většiny možností přímé indikace, které uvedl M. Grepl ve *Skladbě spisovné češtiny* (Grepl – Karlík 1986).

4.5 Realizace KF hodnocení a vyjádření libosti / nelibosti ve zkoumaném materiálu

Výpovědi s KF hodnocení a vyjádření libosti / nelibosti představovaly nejpočetnější skupinu KF expresivních v námi analyzovaném materiálu.

Nejčastěji jsou indikovány širokým rejstříkem hodnotících výrazů (jmenné výrazy, predikátory, adverbia a částice). U KF hodnocení jsou vedle toho patrné dvě tendence: zdůraznění a zesílená indikace toho, že se jedná o mluvčího hodnocení, a tendence opačná – prezentace vlastního hodnocení jako obecně přijímaného. KF vyjádření libosti / nelibosti jsou indikovány zejména pomocí hodnotících predikátorů – *Jsem rád ...; líbí se mi ...*. Mezi ně řadíme i predikátory, jež M. Grepl řadí k indikátorům jiných KF – např. *mrzí mě ...*, který řadí mezi indikátory KF výtky (Grepl – Karlík 1998, str. 474). V MČ3 je tento predikátor jmenován v souvislosti s jeho využitelností k nepřímé indikaci KF přání, stejně jako vyjádření obav, které také řadíme mezi KF vyjádření libosti / nelibosti (MČ3, str. 353).

4.6 Závěr

Obecně lze říci, že KF expresivní se ve zkoumaném materiálu často realizovaly konstatováním, ve kterém bylo často využito hodnotících výrazů. Za předpokladu, že se mluvčí svým hodnocením dotýká obecně uznávaných hodnot a norem, se KF expresivní mohou realizovat konstatováním bez využití hodnotících výrazů. Další možností je uvést kritérium hodnocení v předcházející / následující výpovědi, proto je třeba zkoumat celé repliky mluvčího, a ne pouze jednotlivé výpovědi.

Ne všechny způsoby indikace KF expresivních (zejm. KF výtky) uváděné M. Greplem jsou chápány jako adekvátní v interview. V něm mluvčí dává povětšinou přednost méně explicitním vyjádřením svého kritického hodnocení v duchu Leechova principu zdvořilosti a přijímaných norem chování.

5.1 Resumé

První část práce je věnována teorii mluvních aktů. Autor práce se věnuje počátkům této teorie, základním termínům s ní spjatým (performativum, explicitní performativní formule; akt lokuční, ilokuční a perlokuční atd.) a dvěma jejím hlavním představitelům – J. L. Austinovi a J. R. Searlovi. Poté pojednává o klasifikacích mluvních aktů a jejich východiscích v pojetí jmenovaných a dalších autorů. Závěr první části se zaměřuje na vliv teorie mluvních aktů v české lingvistice a na proměny klasifikací mluvních aktů (v české tradici nazývaných komunikační funkce výpovědi).

Druhá část práce se zabývá definicí výpovědí s komunikační funkcí expresivní. Po shrnutí dosavadních českých a zahraničních definic se autor snaží zformulovat vlastní vymezení KF expresivních. Východiskem je definice M. Grepla z aktuální české klasifikace KF a vlastní autorovo pozorování a srovnávání se zahraničními autory (J. L. Austin a J. R. Searle). Na závěr autor popisuje jednotlivé KF expresivní a věnuje se „hraničním“ případům mezi třídou KF expresivních a ostatními třídami KF (opět vychází z aktuální klasifikace M. Grepla).

Závěrečná část práce je věnována indikaci KF expresivních v konkrétním jazykovém materiálu. Analyzovaný materiál je tvořen novinovými rozhovory. Zjištěné realizace KF expresivních jsou konfrontovány se způsoby dosud popsanými v pracích M. Grepla, který se problematikou indikace KF zabýval.

5.2 Summary

The first part of this work is dedicated to the theory of speech acts. The author of the work deals with the beginning of this theory, the basic terms connected with it (performative verb, explicit performative, locutionary act, illocutionary act, perlocutionary act etc.) and with its two main representatives – John Langshaw Austin and John Rogers Searle. The author also speaks about the classification of speech acts; their themes in the theory of mentioned representatives and other authors. At the end of this part the work deals with the influence of the theory of speech acts on Czech authors and with Czech authors' classification of speech acts (in Czech background this theory is called communicative function of utterance).

The second part of the work concerns the definition of utterance with expressive communicative function. After the summary of existing Czech and external definitions the author tries to formulate his own definition of expressive communicative function. The definition of Miroslav Grepl from current Czech classification of communicative functions, the author's own observation and comparison with the external authors (Austin, Searle) represent the basis of this his definition. At the end of this part the author describes particular expressive communicative functions and deals with the border cases among expressive and other communicative functions (here again the author proceeds from the current Grepl's classification).

The final part of this work is dedicated to the indication of expressive communicative functions in a concrete language material and this analyzed material includes newspapers dialogues. As certain realizations of expressive communicative functions, these are confronted with the ways so far described in work of Miroslav Grepl who occupied himself with problematic of indication of communicative functions.

6.0 Klíčová slova

Teorie mluvních aktů; explicitní performativní formule; ilokuční akt; komunikační funkce výpovědi; klasifikace komunikačních funkcí; definice výpovědi s KF expresivní; KF výtky; KF pochvaly; KF přání; KF hodnocení; KF poděkování; KF omluvy; pozdrav; možnosti indikace KF expresivních; hodnotící výrazy; otázkové formy KF expresivních; využití modálních sloves; konstatační výpovědi.

Seznam použité literatury

- Austin J. L. (1974): Performative-Constative, In: *The Philosophy of Language*, Oxford University Press
- Austin J. L. (2000): *Jak udělat něco slovy*, Filosofia Praha
- Čmejrková (2002): Gramatika a pragmatika, in: Hladká – Karlík: *Čeština – univerzália a specifika 4*, Praha, Nakladatelství LN, Praha
- Daneš F. (1973): Verba dicendi a výpovědní funkce, in: *Studia Slavica Pragensia*, str. 115–124
- Encyklopedický slovník češtiny*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002
- Grepl M., Karlík P. (1986): *Skladba spisovné češtiny*, SPN, Praha
- Grepl M., Karlík P. (1998): *Skladba češtiny*, Votobia
- Helbig B. (1991): *Vývoj jazykovědy po roce 1970*, Academia, Praha
- Hirschová M. (1988): *Česká verba dicendi v performativním užití*, UP Olomouc
- Hirschová M. (2002): Tzv. Performativní paradox a důsledky jeho (ne)řešení pro popis typů ilokučních funkcí, in: Hladká – Karlík: *Čeština – univerzália a specifika 4*, Praha, Nakladatelství LN, Praha
- Hirschová M. (2004a): Obecná pragmatika a pragmatika češtiny, in: *Slovo a slovesnost 1/2004*
- Hirschová M. (2004b): Řečový akt, řečové jednání a komunikační funkce výpovědi in: *Slovo a Slovesnost 3/2004*
- Hirschová M. (2006): *Pragmatika v češtině*, Olomouc
- Kamhal D. (2007) Filozofia jazyka a jej metody podľa J. R. Searla, in: *Rečové akty, esej z filozofie jazyka*, Kalligram, Bratislava
- Machová S. – Švehlová M. (2001): *Sémantika & Pragmatická lingvistika*, PedF UK, Praha
- Mluvnice češtiny 3*, Academia, Praha 1987
- Nekula M. (1990) Pragmalingvistická interpretace ironie, in: *Slovo a slovesnost 51*, str. 95–110
- Příruční mluvnice češtiny*, Nakladatelství Lidové Noviny, Brno 2003

Searle J. R. (1969), *Speech acts. An essay in the philosophy of language*, Cambridge University Press (slovensky *Rečové akty, esej z filozofie jazyka*, Kalligram, Bratislava 2007)

Searle J. R. (1974): What is a speech act? in: *The Philosophy of Language*, Oxford University Press

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, 2. vyd., Praha 1994

Slovník spisovného jazyka českého, Praha 1989

Wagenknecht M. (2009): Mluvní akty a expresivní komunikační funkce výpovědi – změny v přístupech v české lingvistice, in: *Na kladském pomezí o českém jazyku a literatuře, VII. studentská vědecká bohemistická konference Radkov, 28.-29. 3. 2008*, Radkov